

HRVATSKO-BOSANSKOHERCEGOVAČKO RAZGRANIČENJE NA POUNJU OD 17. DO 20. STOLJEĆA PREMA IZVORNOJ KARTOGRAFSKOJ GRAĐI

THE DEMARCATION BETWEEN CROATIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE UNA REGION FROM THE 17th TO THE 20th CENTURY ACCORDING TO ORIGINAL CARTOGRAPHIC MATERIAL

MITHAD KOZLIČIĆ¹, MATEO BRATANIĆ¹, SANDA UGLEŠIĆ¹

¹ Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru / *Department of History, University of Zadar*

Primljeno / *Received*: 2010-12-05

UDK: 341.241.5:623.643(497.5:497.6-04)"16/19"

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

U radu se iznose rezultati najnovijih znanstvenih istraživanja o prikazivanju područja današnjih Hrvatske te Bosne i Hercegovine na geografskim kartama od 17. do 20. stoljeća. Pritom se posebno apostrofira dvadeset karata kojima se bjelodano pokazuju najvažniji trendovi. Osobita je pozornost posvećena ratovima i međunarodnim ugovorima kojima se reguliralo razgraničenje uz vodotok Une do njezina ušća u Savu, kao višestoljetne granice Habsburškog i Osmanskog Carstva.

Ključne riječi: razgraničenje, Pounje, Austrijsko (Habsburško) Carstvo, Osmansko Carstvo, Austro-Ugarska Monarhija, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, FNR Jugoslavija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, 17.-20. stoljeće, izvorna kartografska građa, mirovni ugovori o razgraničenju

The article presents the latest scientific research results regarding the presentation of what are nowadays Croatia and Bosnia and Herzegovina territories on geographic maps from the 17th to the 20th century. The focus is set on twenty maps that point to the most important tendencies. Particular attention is paid to wars and international treaties which regulated the demarcation of Una watercourse up to its confluence to the Sava as a centuries-old border between the Habsburg and the Ottoman empires.

Key words: demarcation, the Una Region, the Austrian (Habsburg) Empire, the Ottoman Empire, the Austro-Hungarian Monarchy, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the Kingdom of Yugoslavia, FNR Yugoslavia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, 17th to 20th century, original cartographic material, demarcation treaties

Uvod

Srednjovjekovna Bosna,* koja opsegom nipošto nije bila mala (Sl. 1.), dolaskom pod osmansku vlast 1463., kad su u pitanju uža hrvatska područja, Osmanlijama će postati polazište za daljnje vojne prodore prema sjeveru, zapadu i jugu (KLEMENČIĆ, 1996b; ANČIĆ, 2001.). Brojne mjere koje su poduzimali ugarski vladari Hrvatske do početka

* Tekst je više nego dvostruko prošireno priopćenje "Hrvatsko-bosanskohercegovačko razgraničenje od *Triplex Confiniuma* do ušća Une u Savu od 17. do 20. stoljeća" kojim su autori referirali na međunarodnom znanstvenom skupu "Legal

Introduction

With the onset of Ottoman occupation in 1463, a rather large territory of medieval Bosnia* (Fig. 1) became the starting point for further Turkish military incursion to the north, west and south from Croatian territories (KLEMENČIĆ, 1996b; ANČIĆ, 2001.). Numerous actions taken by Hungarian rulers of Croatia from the beginning of the 16th

* The text is more than double expanded report *The Demarcation of Croatia and Bosnia and Herzegovina from Triplex Confinium to Confluence of Una to Sava from 17th to 20th Century* presented by the authors o

16. stoljeća (npr. ustrojenje Jajačke, Srebrničke i Šabačke banovine), neće bitno pripomoći onemogućavanju osmanskih prodora (SRKULJ, LUČIĆ, 1996., 46-48, Sl. 26.). Pa ni inauguriranje austrijske vladarske kuće na hrvatsko prijestolje saborom u Cetinu 1527., unatoč svim nadama, neće biti od prevelike koristi (KRUHEK, 2002.), kao ni izdizanje Bihaća i njegove šire regije na razinu stožera obrane od osmanskih navala. Neposredno pred njegov pad (LOPAŠIĆ, 1890.; BUDAK, 1989.), težište obrane hrvatskih regija prenijet će se u Karlovac, grad izgrađen upravo u tom cilju (KRUHEK, 1994., 1995a, 122-269 i 289-302), jer je pad Bihaća, tako se onda cijenilo, bio neminovan. U međuvremenu, Bihać i okolica dolaze pod osmansku vlast 1592., ali se pod tom istom vlašću od ranije ili u sljedećih desetljeće i pol našla cjelina Like, veći dio Korduna, Banovine, Slavonija itd. Umjesto ranijeg stožera obrane hrvatskih prostora pred osmanskim silom, Bihać se inaugurira u stožer osmanskog prodora još dalje na zapad (Sl. 13., Sl. 14.), a protuteža u slobodnom dijelu Hrvatske sljedećih stoljeća bit će mu ponajprije Karlovac, kao stožer za obranu Hrvatske, točnije, onoga što je od nje još ostalo (KRUHEK, 1995b; MOAČANIN, 1996., 1999.; SRKULJ, LUČIĆ, 1996., 50-55). Dakako, sjećanje na Pounje kao nekadašnju hrvatsku regiju, i Bihać kao njezin najvažniji grad, ostat će zabilježeno kroz naziv *Turska Hrvatska* (npr. Sl. 9., Sl. 10., Sl. 26., Sl. 28., Sl. 29.), ali će cjelina tog područja postupno, tijekom procesa dugog trajanja, migracijama stanovništva, te demografskim integracijama, biti bosnizirana u sklopu Bosanskog pašaluka (Sl. 2.), kasnije Bosne i Hercegovine (Sl. 34. do Sl. 39.).

Ipak, pravih razgraničenja između carstava sa sjedištima u Beču i Carigradu (Istanbulu), osim manje-više relativno vjernih rekonstrukcija na temelju povijesnih izvora, nema do 1699. godine. Tada se, prvi put, Osmansko Carstvo na zalazu vlastite vojne snage, nakon brojnih izgubljenih bitaka, odlučuje na stvarno razgraničenje s Austrijskim Carstvom, o čemu se sklapa mirovni ugovor koji se dopunjuje preciznim lokacijama međašnih točaka, te vrlo precizno kartografira.

and historical determinations of borders of central and south-eastern Europe. Pravne i povijesne odrednice granica srednje i jugoistočne Europe" održanom u Osijeku 22. listopada 2010. Naime, kako se na takvim skupovima uvijek raspolaze relativno ograničenim vremenom za izlaganje, priopćenje je tome prilagođeno. Ovdje se daje bitno širi uvid u slojevite probleme toga razgraničenja ličkih, kordunaških i banovinskih područja na hrvatskoj, te sjeverozapadnog dijela Bosanske krajine na bosanskohercegovačkoj strani.

century (e.g. the formation of Jajačka, Srebrnička and Šabačka Banovina) could not help prevent the Ottoman onslaughts (SRKULJ, LUČIĆ, 1996, 46-48, Fig. 26). Neither the inauguration of an Austrian dynasty on the Croatian throne in Cetin in 1527 nor appointment of the town of Bihać and its wider region the defence headquarters against Ottoman onslaughts could, despite all hopes, help these efforts (KRUHEK, 2002). Just before the fall of Bihać (LOPAŠIĆ, 1890; BUDAK, 1989) the defence centre of Croatian regions was transferred to Karlovac, a town built for the same purpose (KRUHEK, 1994; 1995a, 122-269, 289-302) since the fall of Bihać was, at the time, assessed as inevitable. In the meantime, in 1592 the town of Bihać and the surrounding area fell under the Ottoman authority, together with the entire Lika and most of Kordun, Banovina and Slavonia regions, which came under the same rule either before or in the following decade and a half. The town of Bihać, the former Croatian defence forces headquarters, now became the Ottoman headquarters for further westward penetration (Fig. 13, Fig. 14), while Karlovac became its defence counterpart in the free Croatian territory, or what was left of it, for centuries to come (KRUHEK, 1995b; MOAČANIN, 1996, 1999; SRKULJ, LUČIĆ, 1996, 50-55). Nevertheless, the memory of the Una Region as a part of Croatian territory and Bihać as its centre would remain noted through the term *Turkish Croatia* (e.g. Fig. 9, Fig. 10, Fig. 26, Fig. 28, Fig. 29) but the whole area would gradually, during the process of *lounge durée*, migrations and demographic integration, become a part of the Bosnian Pashaluk (Fig. 2) and, later on, Bosnia and Herzegovina (Fig. 34 to Fig. 39).

However, until 1699 there were no true demarcations between the Empires with centres in Vienna and Constantinople (Istanbul), except for more or less genuine reconstructions based on historical sources. After 1699, at the downfall of its military strength after numerous lost battles, the Ottoman Empire decided to document the genuine demarcation with the Austrian Empire in a treaty supplemented with precise location of accurately mapped boundary marks for the first time. In

international scientific congress *Legal and historical determinations of borders of central and south-eastern Europe* held in Osijek on October 22nd 2010. Namely, as the time for the report was relatively limited, what is presented here is a broader insight in the complex issues of demarcation (from Lika, Kordun and Banovina on the Croatian side and north-western part of Bosnian Krajina on the side of Bosnia and Herzegovina).

U kasnijim razdobljima ta će granica biti minimalno korigirana, a nakon 1791. postala je nepromjenjivom do 1945. kad će biti izvršena njezina manja korekcija. Tako je to jedno od najstarijih razgraničenja Hrvatske i Bosne i Hercegovine, nastalo u ranijim razdobljima voljom centara u Beču i Carigradu, a 1945., prvi put u vlastitim razvojima tijekom povijesti, u korist domaćeg življa, sankcioniranjem u parlamentima Zagreba i Sarajeva.

O mijenama te granice, kojom se nekadašnja Bosna kroz vojne pohode Osmanlija i formu Bosanskog pašaluka (ejaleta, vilajeta), proširila daleko na zapad, dosad se nije dovoljno pisalo u znanstvenoj literaturi, osobito ne o cjelini povijesnih procesa koji su se odvijali na tom geografskom prostoru. Ipak, učinjeni su početni napori (ROTHENBERG, 1960.; PANDŽIĆ, 1992.; KLEMENČIĆ, 1996a; KAMBEROVIĆ, 1999.; SLUKAN ALTIĆ, 2001.; KOZLIČIĆ, 2003.), pa temeljem postojeće literature, imajući u prvom planu onodobnu izvornu kartografsku građu te mirovne ugovore, daje se znanstveno utemeljen pogled na taj složeni povijesno-znanstveni problem.

No, već ovdje treba istaknuti dvije temeljne činjenice. Prvo, to raskrižje dvaju carstava, Pounje s Likom, Kordunom i Banovinom, nedvojbeno je najkartografiraniji južnoeuropski geografski prostor prvih stoljeća novoga vijeka, poglavito u djelima europskih kartografa. Razlog je jednostavan. Europu je silno zanimalo dokle je dospjela ta "nezaustavljiva" sila s Istoka. Zahvaljujući toj činjenici o onom što se priopćava u ovom tekstu kroz raščlambu ponajprije onodobnih geografskih karata, tek je sićušni djelić goleme kartografske građe koju čuvaju arhivi, knjižnice i muzeji poglavito Beča, Ljubljane, Zagreba, Sarajeva i Budimpešte. Drugo, istodobno, to je i središte tisućljećima staroga *unskoga prometnoga koridora*, u srednjem vijeku poznatoga kao *via exercitualis*. Naime, u relativnoj blizini izvora Une, koja pripada Crnomorskom slijevu, izvori su triju rijeka jadranskog slijeva: Zrmanja, Krka i Cetina, pa se unski prometni koridor i razvio zahvaljujući toj mreži vodotoka, koji su tisućljećima funkcionirali (doline uz tekućice) kao prometni pravci. Zato se vrlo rano razvija komunikacija S – N i obratno (KOZLIČIĆ, 2006a, 15-17).¹ Nju će osmanska osvajanja prekinuti i preusmjeriti na E

later periods, this border would be minimally corrected, and after 1791 it became inalterable until 1945, when small corrections were made. Thus, it represents one of the oldest demarcations between Croatia and Bosnia and Herzegovina created by Vienna and Constantinople in an earlier historic period, and in 1945 for the first time in own development during history, sanctioned by the parliaments in Zagreb and Sarajevo.

The changes of the border by which Bosnia in the form of Bosnian Pashaluk (Eyalet, Vilayet) managed to spread far to the west thanks to Ottoman military incursions were not represented enough in scientific literature, especially with regards to the sum of historical processes that occurred in that geographic area. However, initial efforts have been made (ROTHENBERG, 1960; PANDŽIĆ, 1992; KLEMENČIĆ, 1996a; KAMBEROVIĆ, 1999; SLUKAN ALTIĆ, 2001; KOZLIČIĆ, 2003) and, based on the existing literature and having primarily original cartographic material in focus, a scientifically founded perspective of this complex historical and scientific subject is presented in this article.

However, at this point two basic facts should be emphasized. Firstly, this crossroads between two empires, the Una Region with Lika, Kordun and Banovina, is, undoubtedly, the most frequently mapped south European geographic area in the first centuries of the Modern Age, especially in the works of European cartographers. The reason is simple. Europe was intensely interested in the reach of this "unstoppable" force from the East. Bearing this in mind, the article provides an analysis of these geographic maps, which are only the small part of the cartographic material kept in archives, libraries and museums of Vienna, Ljubljana, Zagreb, Sarajevo and Budapest. Secondly, this area is, at the same time, the centre of the thousand-year-old *Una traffic corridor*, known during the Middle Age as *via exercitualis*. Namely, relatively close to the source of the Una, which belongs to the Black Sea tract, there are sources of three rivers' belonging to the Adriatic tract: Zrmanja, Krka and Cetina, and thus the Una traffic corridor developed thanks to these river streams networks which have functioned as the traffic corridors (river valleys) for thousands of years. Therefore, the communication S – N and vice versa developed quite early (KOZLIČIĆ, 2006a, 15-17).¹ Ottoman conquests had cut this communication

¹ U hrvatskoj znanstvenoj literaturi iz povijesti pomorstva i povijesti kartografije ustalila se uporaba engleskih kratica za strane svijeta, pa je općeprihvaćena na razini terminologije. Tako se postupilo i u ovoj studiji.

¹ In Croatian scientific literature on maritime history and history of cartography English abbreviations for cardinal points are being used as accepted terminology. The same is done in this article.

– W, ali rijetko obratno. Tek će austro-ugarskim zauzećem BiH biti iznova uspostavljen pravac S – N i obratno, a smjer E – W, ostat će, ali s vrlo malim značenjem. To je bio dodatni razlog osmanskog zauzeća ovih prostora, jer geostrategijsko značenje Pounja, osobito njegova središnjega dijela na širem bihaćkom pojasu, i njima je bilo očevidno. Ujedno, to je bio dodatni razlog europskim kartografima i geografima promotriti taj prevažni prometni koridor i s tog stajališta.

Poznavanje razgraničenja na kartama s kraja 16. stoljeća

Geografsko poznavanje područja današnjih Hrvatske i BiH, te unutrašnjosti europskog kontinenta od staroga do kraja srednjeg vijeka, vrlo je površno i fragmentarno. Razlog tome je činjenica da je najveći dio putova tijekom starog vijeka bio u priobalju istočnog Jadrana, pa se o tom akvatoriju i znalo najviše. Već iza obalne crte, sve do rimskih osvajanja na razmeđu stare i nove ere, prostirala se *terra incognita* (ŠKRIVANIĆ, 1975.; KOZLIČIĆ, 1990a, 1990b, 2000.). Pomak nastaje početkom novog vijeka. Pritom tzv. T-karte i samostanska kartografija srednje Europe neće biti stvarni iskorak u kvaliteti (MILLER, 1896.; HAHN-WOERNLE, 1993.), ali to hoće arapska kartografija, uključujući al Idrisija te na njezinim zasadama nastalo djelo fra Maura (ŠKRIVANIĆ, 1979a, 1979b; LAGO, ROSSIT, 1981., 33-35; MILLER, 1981.; PANDŽIĆ, 1992., 18 i 36; MARKOVIĆ, 1993., 51-54; KOZLIČIĆ, 1995.), odnosno plovidbene karte (portulani).²

U međuvremenu na povijesnoj pozornici jugoistoka Europe pojavila se nova, za to doba nezaustavljiva vojna sila, Osmansko Carstvo, koja snagom i organiziranošću vlastitih vojnih postrojbi gotovo nezaustavljivo širi pojas pod svojom vlašću sve dalje na zapad. Toga neće biti pošteđena ni srednjovjekovna Bosna, a poslije

² Portulani, s mletačkom i katalonskom školom plovidbenih karata imali su utjecaja na razvitak kartografije – NORDENSKIÖLD, 1897.; KRETSCHMER, 1909.; ALMAGIÀ, 1944.; TOMOVIĆ, 1979., 35-64; KOZLIČIĆ, 1995. Uostalom, Mercator će i izumiti svoju cilindričnu kartografsku projekciju za potrebe oceanske plovidbe, jer to kvalitetno nisu mogle razriješiti dotadašnje plovidbene karte, ali ni stara Ptolemejeva kartografska projekcija – BAGROW, 1951.; LYNAM, 1953.; PETERCA, 1954.; BORČIĆ, 1955.; BAGROW, SKELTON, 1963., 1964.; PETERCA ET AL., 1974.; LOVRIĆ, 1988.; FARIČIĆ, 2009., 223-227.

and redirected it E – W, rarely vice versa. Following the Austro-Hungarian seizure of Bosnia and Herzegovina the route S - N was established once again and direction E – W remained, but with little significance. This was an additional reason for Ottoman occupation of the area, since they too have realized the geostrategic significance of the Una region and especially the central part of Bihać belt. Concurrently, this provided an additional reason for European cartographers and geographers to observe this vital traffic corridor from that point of view.

Demarcations on the maps from the late 16th century

Geographical perception of contemporary Croatia and Bosnia and Herzegovina territory and European hinterland from Antiquity to the Middle Ages was very sparse and fragmentary. The reason lies in the fact that the majority of routes during the Antiquity were situated in the coastal area of the eastern Adriatic, which made this aquatorium widely known. The areas that spread behind this coastal line were considered *Terra incognita* until the times of Roman conquests at the beginning of this era (ŠKRIVANIĆ, 1975.; KOZLIČIĆ, 1990a, 1990b, 2000). A step forward was noticed at the beginning of the early Modern Age. Thereby the so-called T-maps and convent cartography of the Central Europe were not the true leap forward in map quality (MILLER, 1896.; HAHN-WOERNLE, 1993), but Arab cartography, including al-Idrisi's work as the basis for friar Mauro's work and navigation maps (portolans) were (ŠKRIVANIĆ, 1979a, 1979b; LAGO, ROSSIT, 1981, 33-35; MILLER, 1981; PANDŽIĆ, 1992, 18 i 36; MARKOVIĆ, 1993, 51-54; KOZLIČIĆ, 1995).²

In the meantime, a new, unstoppable military force, the Ottoman Empire, appeared on the historical stage of the South-east Europe and almost relentlessly spread westwards with the force and organization of its military units. The Medieval

² Portolans with the Venetian and Catalan school of navigation maps influenced the development of cartography - NORDENSKIÖLD, 1897; KRETSCHMER, 1909; ALMAGIÀ, 1944; TOMOVIĆ, 1979, 35-64; KOZLIČIĆ, 1995. Moreover, Mercator invented cylindrical cartographic projection for oceanic navigation because old navigation maps were not sufficient, as was the case with the old Ptolemaic cartographic projection - BAGROW, 1951; LYNAM, 1953; PETERCA, 1954; BORČIĆ, 1955; BAGROW, SKELTON, 1963, 1964; PETERCA ET AL., 1974; LOVRIĆ, 1988; FARIČIĆ, 2009, 223-227.

nje će slijediti obližnja hrvatska područja.³ Ono što će zanimati Europu i njezine građane, u to doba još uvijek pošteđene od takve ratne svakodnevnice, bit će informacije dokle se proširila osmanska vlast. Najbolji način za to bit će kartografski radovi, jer slikom i površno pismenom čovjeku mogu dočarati taj doseg. I u takvom pogledu treba shvatiti kartografski rad Ioannesa Sambucusa, mađarskog historičara, geografa i kartografa koji je djelovao u Beču (GAŠPAROVIĆ, 1970., 41; MARKOVIĆ, 1993., 139-141). Njegova karta (Sl. 3.) iz 1572.⁴ nastala je pod utjecajem brojnih ranijih kartografa, osobito suvremenika mu Abrahama Orteliusa, znamenitoga kozmografa i kartografa iz Antwerpena, što je očividno po decentnoj likovnosti. Premda u naslovu ima "Ilirik", brojem toponima i obuhvaćenim geografskim prostorom upravo osvaja pozornost i modernih istraživača. Osim toga, tu se područje osmanskodobne Bosne već proširilo do Une. Da bi se znalo gdje su granice, Sambucus kolorira različitim bojama prostore pod različitim vlastima, te je u tom pogledu bitni inovator.

Karta iz 1595.,⁵ kojoj je autor Cornelius de Jode (Sl. 5., Sl. 6.), nizozemski graver, pa geograf i kartograf, kao i brojne ranije (npr. Sambucusova), tiskana je crno-bijelo kao separatno izdanje, zatim naknadno ručno kolorirana, pa dalje u takvom obliku nuđena na tržištima Europe. Ona je prva vojna karta koja

Bosnia was not spared and afterwards the adjacent Croatian territory would share the same destiny.³ What Europe and its inhabitants, at the time still far from the war, were interested in was the information on the advancement of the Ottoman force. Cartographic works were the best solution since their images could present the advancement even to a poorly literate man. This is the manner in which the cartographic work of Ioannes Sambucus, a Hungarian historian, geographer and cartographer, who worked in Vienna, should be perceived (GAŠPAROVIĆ, 1970, 41; MARKOVIĆ, 1993, 139-141). His map (Fig. 3) from 1572⁴ was created under the influence of numerous earlier cartographers, especially his contemporary Abraham Ortelius, a famous cosmographer and cartographer from Antwerp, which is evident in its subtle art-craft. Although the title mentions "Illyricum", the number of toponyms and the depicted geographic area draws the attention of modern researchers. Besides, by then the area of the Ottoman Bosnia had already spread to the Una River. In order to discern the borders Sambucus coloured territories under different authorities differently, which was a significant innovation.

The map from 1595⁵ by Cornelius de Jode (Fig. 5, Fig. 6), a Dutch engraver, geographer and cartographer, was, the same as the previous (e.g. Sambucus'), printed in black and white technique as a separate edition and afterwards coloured by hand and marketed across Europe. It was the first

³ O granicama srednjovjekovnih Hrvatske i Bosne vidjeti povijesne rekonstrukcije: SRKULJ, 1937.; VEGO, 1957., 1968.; FILANDRA, 1998.

⁴ Naslov karte: *ILLYRICVM. / IOAN[NES] SAMBUCVS / ORTELIO SVO, S[ALUTEM] / Mitto hanc quoque tabellam qua / necessaria confinia Pannoniae de- / clarantur, fluiorum & aliquot lo- / corum situs Hirschuogelij recte / mutauit, Angelini autem studio / plurima adieci, et interualla cor- / rexi, vt parum quis si cum Hirsch- / vogelij haec coniungat desiderarit, / si qui errores sint, dies certiora do- / cebit, Viennae, Vale, 25 Octob[ris] 1572., Antwerpen, 1572. Izvornik: Hrvatski državni arhiv – Zagreb, Kartografska zbirka, sign. A-II-17; Arheološki muzej Split, Knjižnica, u sklopu Orteliusova atlasa, bez signature. Cfr. LAGO, ROSSIT, 1981., 120-121; LAGO, 1992., 2, 389 i 1996., 89; PANDŽIĆ, 1992., 44; KOZLIČIĆ, 2003., 93-97.*

⁵ Naslov karte: *CROATIAE, / et circumiacentiu[m] Regionu[m] versus Turcam / nova delineatio. / Reverendiss[im]o in Cristo Pa- / tri ac D[omi]no D[omino] LAEVINO / TORRENTIO, Episcopo Ant- / verpie[n]si. D[omi]no [et] Praesuli / suo. Cornelius de Iudaeis D[ono] D[esa]. / (...) / Formis ha[e]redu[m] Gerardi de Jode, Antwerpen, 1595. Izvornik: Hrvatski povijesni muzej Zagreb, Kartografska zbirka, signatura 3818-G-732. Cfr. PANDŽIĆ, 1992., 51; MARKOVIĆ, 1993., 60-61 i 145; KOZLIČIĆ, 2003., 118-122.*

³ On the borders of the medieval Croatia and Bosnia see historical reconstructions: SRKULJ, 1937; VEGO, 1957, 1968; FILANDRA, 1998.

⁴ Map title: *ILLYRICVM. / IOAN[NES] SAMBUCVS / ORTELIO SVO, S[ALUTEM] / Mitto hanc quoque tabellam qua / necessaria confinia Pannoniae de- / clarantur, fluiorum & aliquot lo- / corum situs Hirschuogelij recte / mutauit, Angelini autem studio / plurima adieci, et interualla cor- / rexi, vt parum quis si cum Hirsch- / vogelij haec coniungat desiderarit, / si qui errores sint, dies certiora do- / cebit, Viennae, Vale, 25 Octob[ris] 1572., Antwerp, 1572. Original: Croatian State Archives - Zagreb, Cartographic collection, sign. A-II-17; Museum of Archaeology - Split, library, inside Ortelius' Atlas, without call number. Cfr. LAGO, ROSSIT, 1981, 120-121; LAGO, 1992, 2, 389 i 1996., 89; PANDŽIĆ, 1992, 44; KOZLIČIĆ, 2003, 93-97.*

⁵ Map title: *CROATIAE, / et circumiacentiu[m] Regionu[m] versus Turcam / nova delineatio. / Reverendiss[im]o in Cristo Pa- / tri ac D[omi]no D[omino] LAEVINO / TORRENTIO, Episcopo Ant- / verpie[n]si. D[omi]no [et] Praesuli / suo. Cornelius de Iudaeis D[ono] D[esa]. / (...) / Formis ha[e]redu[m] Gerardi de Jode, Antwerpen, 1595. Original: Croatian State Archives - Zagreb, Cartographic collection, sign. 3818-G-732. Cfr. PANDŽIĆ, 1992, 51; MARKOVIĆ, 1993, 60-61 i 145; KOZLIČIĆ, 2003, 118-122.*

prikazuje šire prostore od Bihaća do Karlovca (počelo ga se graditi 1578.) i Siska, gdje su se krajem 16. stoljeća vodile svakodnevne borbe s nadirućom osmanskim vojnom silom (KRUHEK, 1979., 1994., 1995b). U tom smislu, nije joj cilj predočiti sve geografske realije, već tek uže područje gdje se odvijao taj sukob.⁶

Sve prethodno tek su početna lutanja. Istinski pomak, gotovo 1,5 tisućljeće poslije dominacije ptolemejskih naučavanja, učinit će njemački matematičar i geograf 16. stoljeća Gerhard Kremer, poznatiji pod latiniziranim imenom Gerardus Mercator, nesumnjivo jedan od najvećih i najznačajnijih kartografa ne samo kraja 16. stoljeća već i općenito tijekom povijesti, pa u tom smislu – nakon Ptolemeja – novi kartografski kanon (GAŠPAROVIĆ, 1970., 35 i 42-46; MARKOVIĆ, 1993., 147). Za potrebe prekoatlantske plovidbe do američkih istočnih obala konstruirao novu kartografsku projekciju polovicom 16. stoljeća (Mercatorova valjkasta projekcija), pa zajedno s Abrahamom Orteliusom postavlja niz novih standarda koji će, manje-više, biti aktualni i danas.⁷ Na temelju ranijih kartografskih djela izrađuje svoju kartu *Sclavonia, Croatia, Bosnia, cum Dalmatiae parte*, prvi put objavljenu 1589. Ovdje donesena karta iz 1623. (Sl. 7., Sl. 8.),⁸ djelo je njegovih nasljednika.

Ta karta prikazuje veći dio hrvatskih i bosanskohercegovačkih prostora i njima susjednih oblasti pod različitim vlastima. Da o tome ne bi bilo sumnje, pri vrhu su doneseni i grbovi, slijeva nadesno to su: Mletačke Republike, Austrijskoga i Osmanskog Carstva. Osim toga predočeno je i Mercatoru poznato razgraničenje između

military map displaying a wider area, from Bihać to Karlovac (whose building began in 1578) and Sisak, by the end of the 16th century a place of daily battles with the advancing Ottoman force (KRUHEK, 1979, 1994, 1995b). With regards to the latter, the aim of the map was not to provide general geographic information but to present only the small area of confrontation.⁶

A true step forward, almost a millennium and a half after the peak of Ptolemaic teachings, was taken by a German mathematician and geographer of the 16th century by the name of Gerhard Kremer, known as Gerardus Mercator, undoubtedly one of the greatest and most significant cartographers ever. After Ptolemy, his work represented a new geographical canon (GAŠPAROVIĆ, 1970, 35 and 42-46; MARKOVIĆ, 1993, 147). In the mid 16th century he designed a new cartographic projection (Mercator's cylindrical projection) for transatlantic navigation to eastern American coast and together with Abraham Ortelius set a number of new standards that are, more or less, present until today.⁷ Based on previous cartographic works he created his *Sclavonia, Croatia, Bosnia, cum Dalmatiae parte* map published for the first time in 1589. The map from 1623 (Fig. 7, Fig. 8) presented in this article⁸ is the work of his successors.

This map portrays the majority of Croatian and Bosnia-Herzegovinian territories and the adjacent regions under different authorities. At the top of the map, from left to right, there are the Republic of Venice, the Austrian and the Ottoman Empire coats of arms. The demarcation between the countries known to Mercator is also presented, especially that between the areas under Ottoman and Austrian

⁶ O značenju tog sukoba, pa i na psihološkom planu, detaljnije KRUHEK, 1984., 216-257; BUDAK, 1989., 163-170; PELC, 1994., 163-186; TOBNER, 1994., 187-196; VALENTIĆ, 1994., 19-31; MOAČANIN, 1996., 105-111.

⁷ Mercator u kartografiju poglavito uvodi cilindričnu kartografsku projekciju. Osim toga, odgojen na ptolemejskim kartografskim naučavanjima, dalje ih razrađujući, definira kartografsku generalizaciju, standardizira kartografske simbole, te općenito inzistira na maksimalnoj preciznosti kartografranja. Abraham Ortelius tome dodaje decentnu likovnost, tj. koloriranje karata na takav način da boje pridonesu boljoj preglednosti. Time se standardizira i likovnost, pa će i Orteliusova likovnost postati jedan od kartografskih standarda prisutan u kartografiji sve do danas. Cfr. KOZLIČIĆ, 2003., 101-117.

⁸ Naslov karte: *SCLAVONIA, / CROATIA, / BOSNIA, / cum / DALMATIAE / PARTE*, Amsterdam, 1623. Izvornik: Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Kartografska zbirka, sign. S-JZ-XVII-5; Hrvatski povijesni muzej Zagreb, Kartografska zbirka, sign. 3815-G-730. Cfr. KOZLIČIĆ, 1995., 172-192; 2003., 101-117; FARIĆIĆ, 2003., 51-63.

⁶ On significance of this confrontation, even in the psychological sense, see KRUHEK, 1984, 216-257; BUDAK, 1989, 163-170; PELC, 1994, 163-186; TOBNER, 1994, 187-196; VALENTIĆ, 1994, 19-31; MOAČANIN, 1996, 105-111.

⁷ Mercator introduced cylindrical cartographic projection in cartography. Besides, educated on Ptolemaic cartographic learning, he defined cartographic generalization, set the standards for cartographic signs and insisted on maximal cartographic precision. Abraham Ortelius added decent art craft, i.e. coloured maps for a good layout. With these new standard, Ortelius' innovations in art craft became a cartographic criterion present in cartography until the present. Cfr. KOZLIČIĆ, 2003, 101-117.

⁸ Map title: *SCLAVONIA, / CROATIA, / BOSNIA, / cum / DALMATIAE / PARTE*, Amsterdam, 1623. Original: National and University Library - Zagreb, Cartographic collection, sign. S-JZ-XVII-5; Croatian History Museum - Zagreb, Cartographic collection, sign. 3815-G-730. Cfr. KOZLIČIĆ, 1995, 172-192; 2003, 101-117; FARIĆIĆ, 2003, 51-63.

zemalja čiji su grbovi istaknuti u vrhu karte, no ipak poglavito između područja pod osmanskim i austrijskom vlašću. Tako će zapadna granica Bosne (*Bossera*) biti proširena još dalje od Vrbasa (*Worwatz flu.*), na donji tok rijeke Une (*Wana flu.*), što znači da se i dalje ostalo na razini geografske informiranosti kakvu se moglo uočiti kod Sambucusa (Sl. 3., Sl. 4.). Istočna je granica takve Bosne na Drini (*Drina flu.*), sjeverna na Savi (*Savus fl.*), a južna u planinskim masivima oko izvorišta važnijih bosanskih rijeka. Stoga je jezgra te Bosne staro europsko shvaćanje o srednjovjekovnoj Kraljevini Bosni, koja se osmanskim osvajanjima po njima više širi na zapad nego na jug. Dakako, geografska realnost u tom je trenutku bila drukčija. Osmanskodobna Bosna, u biti Bosanski pašaluk (Sl. 2.), bila je mnogo zapadnije od Bihaća, te na samoj obali istočnog Jadrana. No, koliko su o tome znali na sjeveru Europe gdje je izrađena ova karta? Očigledno malo i površno.

Unatoč gornjem, treba istaknuti nekoliko važnih konstatacija. Prvo, Mercatorova je karta bitan pomak u kvaliteti kartografiranja ovih geografskih prostora. Drugo, ona je najviše što je kartografija i geografija kraja 16. i početka 17. stoljeća, s raspoloživim teorijskim spoznajama i prikupljenom geografskom građom, mogla dati. Treće, sve ono što joj je nedostajalo, čak i da nije bilo dnevnih sukoba s osmanskim vojskom, nije se moglo nadoknaditi jer tadašnji geografi realno nisu mogli učiniti mnogo više.⁹ Četvrto, zadivljujućim dometim Mercatorovih karata koristit će se naraštaji kasnijih kartografa, i sami dopunjujući postojeći fundus geografskih informacija. Time će geografsko upoznavanje hrvatskih i bosanskohercegovačkih područja dobiti novi, toliko potrebni zamah. Osobito se to odnosi na širi pojas uz vodotok rijeke Une.

Promjene granica na kartama 17. stoljeća

Karte koje će nastati nakon Mercatora, s tek pokojom novom geografskom informacijom, prije

⁹ Tada, pa i gotovo dva sljedeća stoljeća, ne postoji svijest da se bitno unapređenje kartografije i geografije može učiniti jedino uz financijsko, kadrovsko i organizacijsko angažiranje države. Stoga je najveći broj tzv. civilnih kartografa i geografa bitno kasnio za realnošću na terenu. Ni geografski podatci, prikupljeni najviše privatnim angažiranjem, nisu znatnije kakvoće i brojnosti, pa je to sve bitno utjecalo na kakvoću tadašnje kartografske građe.

authorities. The western border of Bosnia (*Bossera*) was spread further from Vrbasa (*Worwatz flu.*) at the Lower Una (*Wana flu.*), which means that the level of geographic knowledge was unchanged since Sambucus (Fig. 3, Fig. 4). The eastern border of this Bosnia is on the Drina (*Drina flu.*), the northern on the Sava (*Savus fl.*), and the southern in the mountains around the sources of important Bosnian rivers. Therefore, the nucleus of Bosnia as such was represented by European perception of the medieval Kingdom of Bosnia at the time, which, according to them, was spreading westwards more than southwards during the Ottoman conquests. However, the geographical reality was different. The Ottoman Bosnia, i.e. the Bosnian Pashaluk (Fig. 2) lied further westwards from Bihać and spread as far as the eastern Adriatic coast. But, how much about this was known at the north of Europe where this map was made? Obviously, their knowledge was sparse and superficial.

The above set aside, several important facts should be pointed out. Firstly, the Mercator's map is an essential step forward in map quality of these geographical areas. Secondly, it is the best that cartography and geography of the late 16th and the early 17th century using available knowledge and materials of the time, could provide. Thirdly, all that was not presented in the map, even if there had not been for daily confrontations with the Ottoman army, could not have been compensated because geographers of the period were not able to do more.⁹ Fourthly, Mercator's impressive achievements have been used by generations of cartographers that followed, supplementing the existing scope of geographical data. Thus the geographical perception of Croatian and Bosnia-Herzegovinian areas had been given a new, so much needed momentum. This was especially relevant for the wider area around the flow of the Una River.

Border alterations on the 17th century maps

The maps created after Mercator did not provide much new geographic information

⁹ Then, and even two centuries later, the concept that essential advancement in cartography and geography could be achieved only through financial, personnel and organizational state intervention was still not conceived. Therefore, the most of the so-called civil cartographers and geographers were behind with the field situation. Geographical data assembled through private initiatives were poor in quality and number and therefore without any influence on the geographic material quality.

su rezultat silne tražnje tržišta nego stvarno nove kvalitete. One i dalje osobito kartografskom simbolikom vizualno dočaravaju područje gdje se upravo vode ratovi. No, u tu simboliku unose novine. Tipičan primjer takvog nastojanja je karta Pierra du Vala iz 1663. (Sl. 9., Sl. 10.),¹⁰ koja predočava aktualno razgraničenje između područja pod kršćanskom (austrijskom, mletačkom, dubrovačkom) te osmanskom vlašću, pa se njome obuhvatilo veliki geografski prostor od Ugarske do Jadrana. Da ne bi bilo nikakve dvojbe što je pod kojom vlašću, otisnute su granične crte sastavljene od niza točkica. Kasnije, u drugoj fazi rada na karti, kad se nanosilo boju, područja različitih zemalja kolorirana su posebnim bojama da se još uočljivije razlikuju od susjednih oblasti. Konačno, po graničnoj crti od niza točkica dodana je deblja bojana crta, uvijek tamnijeg tona nego država na koju se odnosi. Kao da ni to nije bilo dovoljno, unutar svih oblasti pod osmanskom vlašću dodaje se grb tog carstva, a za ostala, pod kršćanskim vlastima, grbovi država kojima su bile podložne.¹¹ Na kraju, dodalo se još nešto, i u tome je du Val prvi, a slijedit će ga brojni kasniji kartografi. Sve su te oblasti dopunski obilježene i posebnim imenima s isticanjem atributa vlasti pod kojom se nalaze. Abecednim redom to su: Albanija (*ALBANIE*),¹² Austrijska Hrvatska (*CROATIE A L'AVS- / TRICHE*),¹³ Austrijska Slavonija (*ESCLA- / VONIE a / L'AVSTRICHE*),¹⁴ Austrijska Ugarska

¹⁰ Naslov karte: *Les Confins / des Chrestiens et des / Turcs / en Terre Ferme. / C'est-à-dire. / LA HONGARIE, / L'ESCLAVONIE, / LA CROATIE et / LA DALMATIE / (...)* Par P[ierre] Du Val Geographe / Ordin[aire] du Roy. / (...) / 1663., Pariz, 1663. Izvornik: Zbirka Novak–Bonn, bez signature. Cfr. PANDŽIĆ, 1992., 56; MARKOVIĆ, 1993., 121; KOZLIČIĆ, 2003., 166-170.

¹¹ Osmanski grb je zelen, a u sredini ima polumjesec žute boje. Austrijski je podijeljen vodoravnim crtama na tri trake: gornja i donja su crvene, a srednja žuta. U mletačkom grbu smješten je lik svetog Marka koloriran žuto s prijelazom prema crvenom, a podloga je plava. To je standardno shvaćanje tih grbova. O njima i drugima relevantnim za ove prostore cfr. BANAC, 1991.

¹² Na sjeveru joj je Srbija, a na zapadu Turska Dalmacija i šire područje Boke kotorske do Paštrovića pod mletačkom vlašću. Cijela se Albanija nalazila pod osmanskom dominacijom.

¹³ Na zapadu graniči s Vindijskim markizatom. Na jugu granična crta nije najjasnija. Najvjerojatnije se kreće bilom Velike i Male Kapele, produžava sredinom Like, a u visini Karlobaga skreće preko Velebita na jadransku obalu. Taj dio Hrvatske je pod vlašću Austrije.

¹⁴ Na sjeveru joj je granica Drava, istočno od nje je Turska Slavonija, a južno Sava. SE dio današnje Slovenije, tj. du Valova Celjska grofovija, područje je s kojim graniči na zapadu. Ta se regija nalazi pod austrijskom vlašću.

and were more an answer to market demands than new quality products. They continued to visually depict the warfare area by using special cartographic symbolism but also brought certain novelties to this symbolism. The typical example is the map by Pierre du Val from 1663 (Fig. 9, Fig. 10),¹⁰ which presents the demarcation between the areas under Christian (Austria, Venice, Dubrovnik) and Ottoman authority at the time, encompassing a large geographic area from Hungary to the Adriatic. In order to correctly represent the area of each authority, the borderlines were printed in series of dots. Later on, during the second phase of map-making, the areas belonging to different countries were coloured differently in order to diverge from the neighbouring regions. Finally, a thickly coloured line, always darker in hue than the country it referred to, was added along the dotted borderline. As if this was not enough, a suitable coat of arms was added to each section under the Ottoman authority and, respectively, to all Christian dominant regions.¹¹ At the end, all the regions were additionally marked with special names attributing the ruling authority. This was a novelty introduced by du Val and followed by other later cartographers. The regions were: Albania (*ALBANIE*),¹² Austrian Croatia (*CROATIE A L'AVS- / TRICHE*),¹³ Austrian Slavonia (*ESCLA- / VONIE a / L'AVSTRICHE*),¹⁴ Austrian Hungary

¹⁰ Map title: *Les Confins / des Chrestiens et des / Turcs / en Terre Ferme. / C'est-à-dire. / LA HONGARIE, / L'ESCLAVONIE, / LA CROATIE et / LA DALMATIE / (...)* Par P[ierre] Du Val Geographe / Ordin[aire] du Roy. / (...) / 1663., Paris, 1663. Original: Collection Novak - Bonn, without call number. Cfr. PANDŽIĆ, 1992., 56; MARKOVIĆ, 1993., 121; KOZLIČIĆ, 2003., 166-170.

¹¹ The Ottoman coat of arms is green with yellow crescent in the middle. The Austrian coat of arms is divided by horizontal lines into three stripes: upper and lower in red, and the middle in yellow. The Venetian coat of arms has image of St. Mark in yellow turning red, and the background in blue. This is a standard concept in heraldry. For further reading about them and other territories see BANAC, 1991.

¹² In the north there was Serbia, in the west Ottoman Dalmatia and the wider area of Boka kotorska up to Paštrovići under the Venetian authority. The whole Albania was under the Ottoman dominance.

¹³ In the west it bordered the Vindian Marquis territory. In the south the borderline is not clear. The most probable line is on the range of Velika and Mala Kapela, following the mid part of Lika, and then, in the level with Karlobag, turning over Velebit Mountain to the Adriatic coast. This part of Croatia was under the Austrian authority.

¹⁴ The northern border is on the Drava, in the east there are Ottoman Slavonia and south Sava. The south-eastern part of present-day Slovenia is du Val's Celje County. That region is under the Austrian authority.

(HONGRIE / a / L'AVSTRICHE),¹⁵ Austrijsko primorje ([LE LITTORAL] L'AVSTRICHE),¹⁶ Celjska grofovija (COMTÉ DE / CILLEI),¹⁷ Donja Bosna (BASSE BOSNIE),¹⁸ Gornja Bosna + Hercegovina ili Dukat Sv. Save (HAVTE BOSNIE / HERSEGOVINE / et / DVCHE DE SANTO / SABA),¹⁹ Mletačka Dalmacija (A la Republique / de / Venize),²⁰ Republika Dubrovačka (REPVBLIQVE DE RAGVSE),²¹

¹⁵ Na jugu graniči s Turskom Ugarskom. Približno je obuhvaćala današnje države Češku i Slovačku. Cjelina tog teritorija je pod austrijskom vlašću.

¹⁶ U biti je to današnje sjeverno Hrvatsko primorje, s tim da su mu ovdje dodani zapadni dijelovi Gorskog kotara (SW od Velike i Male Kapele) i Like. Zadnji grad u sklopu ovog primorja je Jablanac (*Iablonitz*). No, stvarno se jugoistočna granica nalazila SE od Karlobaga. Taj gradić du Val ne ističe, ali granicu stavlja otprilike sjeverno od polovice otoka Paga (*Pago*), što približno i jest geografska pozicija Karlobaga. Dakle, još jedno područje pod austrijskom vlašću.

¹⁷ Na jugu graniči sa Savom, na sjeveru s Dravom, a na istoku s Austrijskom Slavonijom. Ta je grofovija pod austrijskom vlašću.

¹⁸ Na sjeveru joj je granica rijeka Sava: od Gradiške (*Gradiskia*) do približno Šapca (*Sabacz*), uz napomenu da su oba ta grada unutar te Bosne. Nizvodno od Šapca granica u luku ide na Drinu (*Drin R.*), prelazi je sjeverno od Zvornika (*Drinauar*), pa produžava u pravcu SW prema rijeci Bosni (*Bosna R.*). Zadnju (Bosnu), prelazi kod Maglaja (*Maglay*), koji je u Gornjoj Bosni, te odatle ravno skreće na jug, do granice s Turskom Dalmacijom. Donja je Bosna u cjelini pod osmanskim vlašću. Inače, Du Valova Donja Bosna približno je istovjetna Donjim Krajima srednjovjekovne Bosne. O tome s najpotrebnijim podacima VEGO, 1957, 34.

¹⁹ Du Val je ovdje spojio Gornju Bosnu s Hercegovinom za koju ističe i njezino drugo ime (*Dukat sv. Save*). Protom granica između njih uopće nije istaknuta. To je prema tome područje koje na istoku ima Srbiju, na jugu i jugozapadu Tursku Dalmaciju, a na zapadu Donju Bosnu. Preciznije, Gornjom Bosnom obuhvaćena je nekadašnja uža jezgra srednjovjekovne Bosne, a Hercegovina se doista nazivala i Dukat sv. Save (*Ducatus Sancti Sabbae*). Cfr. VEGO, 1957, 18-19, 45. Cjelina te oblasti je pod osmanskim vlašću.

²⁰ To je obalni pojas s plitkim zaobaljem koji nije u sastavu Austrijskog primorja, Hercegovine (Neretva – dno Stonskog kanala, te Molunat – Risan) ili Republike Dubrovačke. Tome se dodaje Boka kotorska od Risna (*Risine*) do Paštrovića smještenih SE od Budve (*Budoa*). Naime, du Val i za taj pojas piše: *A la Repu / bliq[ue] de Venize*. Sve istaknute oblasti ove pokrajine pod mletačkom su vlašću.

²¹ Na primorju, prema du Valu, pod njezinom su vlašću cijeli poluotok Pelješac (*Sabion ou Sabioncello*), te otoci Mljet (*Melada*), Šipan (*Lupana*), Lopud (*Mezo*), Sv. Andrija (*I. S. André*), te poluotok Petka (*I. S. Pierre*), kao dio šireg areala današnjeg Dubrovnika. Susjedni otoci Korčula (*Curzola*), Sušac (*Casolo*) i Lastovo (*Lagosta*), pod mletačkom su vlašću, što je du Val jasno istaknuo crtom od niza točkica. Na kopnu dubrovačka granica ide od dna Stonskog kanala pa podnožjem Bjelašnice i okolnih brda u neposrednom zaobalju sve do Trebinja (*Trebigna*), s time da Trebinje ostaje pod dubrovačkom vlašću. Dalje se povija prema obali na koju izbija blizu Molunta (*Malonto*). Pritom je Molunat pod osmanskim vlašću i u sastavu Hercegovine. Dakako, geografski prostor Republike Dubrovačke je samostalan.

(HONGRIE / a / L'AVSTRICHE),¹⁵ Austrian Littoral ([LE LITTORAL] L'AVSTRICHE),¹⁶ Celje County (COMTÉ DE / CILLEI),¹⁷ Lower Bosnia (BASSE BOSNIE),¹⁸ Upper Bosnia + Herzegovina or Duchy of St. Sava (HAVTE BOSNIE / HERSEGOVINE / et / DVCHE DE SANTO / SABA),¹⁹ Venetian Dalmatia (A la Republique / de / Venize),²⁰ Republic of Dubrovnik (REPVBLIQVE DE RAGVSE),²¹

¹⁵ In the south it bordered the Ottoman Hungary. It approximately included today's Czech Republic and Slovakia. The whole territory was under the Austrian authority.

¹⁶ Today it is the northern Croatian littoral with western parts of Gorski kotar (SW of Velika and Mala Kapela) and Lika. The last town belonging to this littoral is Jablanac (*Iablonitz*). However, the real position of the south-eastern border was SE of Karlobag.

¹⁷ In the south the border is on the Sava, in the north on the Drava, and in the east with Austrian Slavonia. This county was under Austrian authority.

¹⁸ In the north the border is on the Sava River: from Gradiška (*Gradiskia*) to Šabac (*Sabacz*), both Bosnian towns. Downstream from Šabac the border arches towards the Drina (*Drin R.*), crossing it north of Zvornik (*Drinauar*) and extending south-west to the Bosna River (*Bosna R.*). The last crossing of the Bosna River is near Maglaj (*Maglay*) in Upper Bosnia and from there turns south to the border with Turkish Dalmatia. The Lower Bosnia is completely under the Ottoman authority. However, Du Val's Lower Bosnia is nearly identical with Dojni Kraji of the medieval Bosnia. For essential information see VEGO, 1957, 34.

¹⁹ Here Du Val merged Upper Bosnia with Herzegovina noting its other name (Duchy of St. Sava). The border is not outlined. It is the area with Serbia in the east, Turkish Dalmatia in the south and southwest and Lower Bosnia in the west. The term Upper Bosnia includes the former medieval Bosnia, while Herzegovina's real name was Duchy of St. Sava (*Ducatus Sancti Sabbae*). Cfr. VEGO, 1957, 18-19, 45. The whole area was under the Ottoman authority.

²⁰ It is a narrow coastal belt, not a part of the Austrian Littoral, Herzegovina (Neretva – bottom of Channel of Ston, and Molunat – Risan) or the Republic of Dubrovnik. It is followed by Boka kotorska from Risan (*Risne*) to Paštrovići SE of Budva (*Budoa*). Du Val wrote for this belt: *A la Repu / bliq[ue] de Venize*. All areas of this region were under the Venetian authority.

²¹ According to du Val, the whole Pelješac peninsula (*Sabion ou Sabioncello*), islands Mljet (*Melada*), Šipan (*Lupana*), Lopud (*Mezo*), Sv. Andrija (*I. S. André*) and Petka peninsula (*I. S. Pierre*) were under its authority and a part of the wider Dubrovnik area. Neighbouring islands Korčula (*Curzola*), Sušac (*Casolo*) and Lastovo (*Lagosta*) were under the Venetian authority, which he highlighted with line of dots. On the land the border went from the Channel of Ston, along the foot of Bjelašnica and surrounding hills to Trebinje (*Trebigna*), which was under the authority of Dubrovnik. Further on it went towards the coast near Molunat (*Malonto*), which was in Herzegovina, under the Ottoman authority. The area of the Republic of Dubrovnik was independent.

Srbija (*SERVIE*),²² Turska Dalmacija (*DALMATIE AV TVRC*),²³ Turska Hrvatska (*CROA- / TIE / AV / TVRC*),²⁴ Turska Slavonija (*ESCLAVONIE / AV / TVRC*),²⁵ Turska Ugarska (*HON- / GRIE / AV / TVRC*)²⁶ i Vindijski markizats (*MARQVI- / SAT DES / VINDES*).²⁷

²² Zapadna granica je na Drini (*Drin R.*), a sjeverna na Savi i Dunavu. Južna granica prema Albaniji, svakako radi kartuše koja je tu smještena, nije uopće označena. Cijelo je područje pod osmanskim vlašću.

²³ Najkraće, to je dublje zaobalje od Zrmanje do Boke kotorske, s izlascima na more Neretva – dno Stonskog kanala i Molunat – Herceg Novi – Risan. Skroz na NW graniči s Turskom i Austrijskom Hrvatskom, te Austrijskim primorjem, na sjeveru su joj Turska Hrvatska, Donja Bosna, Gornja Bosna zajedno s Hercegovinom, a na SE Srbija. Cjelina Turske Dalmacije je pod osmanskim vlašću.

²⁴ Na sjeveru graniči sa Savom i najzapadnijim dijelom Turske Slavonije, na istoku joj je Donja Bosna, a na jugu južni obronci Plješevice i bilo Dinare. Zapadno od Turske Hrvatske je Austrijska Hrvatska. Granica prema jugu ide od Save, kako je definirano uz Austrijsku Hrvatsku. Kreće se ravno na Prevršac (*Pridkaueski*), koji se nalazi na putu Hrvatska Kostajnica – Petrinja. Smješten je u podnožju Zrinske gore, 10 km NW od Hrv. Kostajnice. Pod nazivom *Prekouerskbo* notira se u "Izvjješću" iz 1563. Ivana Lenkovića (SPOMENICI, 3, 428. Također, KRUHEK, 1995a., 189). Od Prevršca skreće u smjeru SW prema Žirovcu (*Scheuositza*), s tim da Žirovac ostaje u Austrijskoj Hrvatskoj. Nakon njega okreće gotovo u južnom smjeru, protežući se tik uz Todorovo (*Nouigrad*) i Mutnik (*Muntz*), ostavljajući i ta dva grada u Austrijskoj Hrvatskoj. Time dosiže planinski niz Plješevice. Cijela je oblast Turske Hrvatske pod osmanskim vlašću.

²⁵ Granica na istoku je Dunav. Od ušća Save u Dunav, pa dalje Savom (*Saue R.*) prema zapadu, granica joj je vodotok Save. Otprilike na kraju prve trećine toka Save, između Siska (*Sissege*) i ušća rijeke Une (*Una*), granična crta u luku skreće prema sjeveru do Drave. Dalje prema istoku, sve do dunavskog ušća, rijeka Drava je njezina sjeverna granica. Cjelina područja je pod osmanskim vlašću.

²⁶ Južna granica je Dunav (*Danube R.*), te rijeka Drava (*Draue R.*) do svojeg ušća u Dunav. U blizini mjesta Nagykanisa (*Kanisa*) granica ide prema sjeveru, pa se u luku produžava na istok do jezera Balaton (*Lac Balaton ou Plat*). Ide sredinom tog jezera pa relativno ravno na sjever do ušća rijeke Nitre (nije obilježena imenom) u Dunav (SE Bratislava). Odatle prati Dunav do ušća rijeke Ipol (*Ipol R.*) u Dunav. U nastavku slijedi tekućicu Ipol pa se u luku, poviše planina Nogradska gora – Mátra – Bükk (sve na sjeveru današnje Mađarske), kod mjesta Tiszacsege (*Chege*), spušta na Tisu (*Tisa R.*). Nastavlja njezinim vodotokom do mjesta Szolnok (*Zolnok*). Dalje ide na istok, a između srednjeg toka rijeka Keleti (*Kalo R.*) i Körös (*Keres R.*), usmjerena je u smjeru SSE sve do Dunava, približno kod Kostolca (*Viminacium*). Prema tome, teritorij današnje Mađarske, uz dodatak Vojvodine i rubnog dijela zapadne Rumunjske u cijelosti je pod osmanskim vlašću.

²⁷ Sjeverna mu je granica Sava, a na istoku Austrijska Hrvatska. To je u biti zapadni dio Slavonije. Cijeli markizats je pod austrijskom vlašću.

Serbia (*SERVIE*)²², Turkish Dalmatia (*DALMATIE AV TVRC*),²³ Turkish Croatia (*CROA- / TIE / AV / TVRC*),²⁴ Turkish Slavonia (*ESCLAVONIE / AV / TVRC*),²⁵ Turkish Hungary (*HON- / GRIE / AV / TVRC*)²⁶ and Vindian marquis territory (*MARQVI- / SAT DES / VINDES*).²⁷

²² The western border is on the Drina (*Drin R.*), and the northern on the Sava and the Danube. The southern border towards Albania is not visible because of the cartouche position. The whole area was under the Ottoman authority.

²³ This refers to the deeper hinterland from Zrmanja to Boka kotorska with sea access Neretva – the Ston Channel and Molunat – Herceg Novi – Risan. In the NW it bordered Turkish and Austrian Croatia and the Austrian Littoral. Northwards were Turkish Croatia, Lower Bosnia, and Upper Bosnia with Herzegovina and in the SE Serbia. The whole Turkish Dalmatia was under the Ottoman authority.

²⁴ In the north the border goes along the Sava and the westernmost part of Turkish Slavonia, in the east it borders Upper Bosnia and in the south the southern parts of Plješevica Mountain and Dinara range. West of Turkish Croatia there was Austrian Croatia. The border towards the south went from the Sava as it was defined by Austrian Croatia. It went straight to Prevršac (*Pridkaueski*), which was on the way between Hrvatska Kostajnica and Petrinja, situated near Zrinska gora, 10 km NW of Hrvatska Kostajnica. It was noted under the name *Prekouerskbo* in "Report" by Ivan Lenković from 1563 (SPOMENICI, 3, 428, KRUHEK, 1995a., 189). From Prevršac the border turned SW to Žirovac (*Scheuositza*), which remained in Austrian Croatia. After it, turning south it stretched near Todorovo (*Nouigrad*) and Mutnik (*Muntz*), leaving these two towns in Austrian Croatia and thus reaching Plješevica mountain range. The whole area of Turkish Croatia was under the Ottoman authority.

²⁵ The eastern border was the Danube. From the confluence of the Sava to the Danube and further to the west the Sava (*Saue R.*) was the border. Between Sisak (*Sissege*) and mouth of the Una River (*Una*) the borderline arched northwards to the Drava. Further to the east to the confluence of the Drava in the Danube, the Drava River was its northern border. The whole area was under the Ottoman authority.

²⁶ The south border were the Danube (*Danube R.*) and the Drava (*Draue R.*) up to its mouth in the Danube. Near the town of Nagykanisa (*Kanisa*) the border went towards the north arching further east to Lake Balaton (*Lac Balaton ou Plat*). It went through the middle of the lake and straight north to the mouth of the Nitra River (not named in the map) in the Danube (SE of Bratislava). From there it followed the Danube till the mouth of river Ipol (*Ipol R.*) into the Danube. From there it followed the Ipol River arching above Nogradska gora – Mátra – Bükk (today in north Hungary) mountains near Tiszacsege (*Chege*) to the Tisa River (*Tisa R.*) near Szolnok (*Zolnok*). Further on it went eastward and then SSE between the Keleti (*Kalo R.*) and Körös (*Keres R.*) rivers towards the Danube near Kostolac (*Viminacium*). According to this, the whole territory of modern Hungary with Vojvodina and the edge of western Romania was under the Ottoman authority.

²⁷ The northern border was the Sava and the eastern was the Austrian Croatia. That was the western part of Slavonia. The whole marquis territory was under the Austrian authority.

U takvim prilično zamršenim granicama situirane su današnje Hrvatska i BiH, pa i Pounje, i to kao integralni dio du Valove *Turske Hrvatske*. Pritom je zanimljivo da su Todorovo i Mutnik s Pounja, prema du Valu i te 1663. bili pod austrijskom vlašću, pa time i u Austrijskoj Hrvatskoj. Suprotno od toga, prati li se tok Une od njezina izvora pa uzvodno, Rmanj (Martin Brod), Ostrovica, Ripač, Bihać, Toplički Turanj, Obrovac kod Bosanske Krupe, Mrčaj, Srednji Bušević, Bosanski Novi itd., pod osmanskim su vlašću, i u sastavu Turske Hrvatske. Du Val tu nije u pravu. Todorovo i Mutnik osmanska vojska stvarno nije zauzela u sklopu svojih pohoda pod kraj 16. stoljeća. Te će dvije utvrde, uz desetak drugih od lijeve obale Une pa do današnje granice Hrvatske i BiH (ali i preko te granice), ostati napuštene negdje do oko 1635. godine. Tada će inicijativom osmanskih vlasti biti naseljene i stavljene u funkciju krajiških obrambenih utvrda Bosanskog pašaluka, kako o tome svjedoči J. W. Valvazor (VALVASOR, 1879., 12 i 34-36; SPOMENICI, 2, 186-188 i 197-198).

Što to znači? Da se granica područja pod osmanskim vlašću u doba izrade du Valove karte nalazila mnogo zapadnije, ali du Val za to nije znao. Njegove su informacije na razini mira u Žitvi 1606.,²⁸ tj. na realnosti početka 17., a ne početka drugog desetljeća druge polovice 17. stoljeća, tj. u zakašnjenju je ravno 57 godina.²⁹ To iznova upozorava na oprez pri ocjeni granica na starim geografskim kartama. Izuzev onih koje izrijekom tretiraju određene mirovne ugovore i njihov su sastavni dio, svi drugi kartografski radovi nastaju u javnim onodobnim ustanovama. Kako te najčešće nemaju podršku države, pa ni vlastite, realno ne mogu imati na raspolaganju svježe geografske informacije. Zato se i služe onim što im stoji na raspolaganju: kartama prethodnih kartografa i različitim posrednim izvorima geografskih podataka. To manje-više znači da takvi civilni kartografi za stvarnim promjenama na terenu u prosjeku kasne oko pedesetak godina.

S druge strane, zanimljiv je du Valov geografski naziv *Turska Hrvatska*. On je, koliko je autorima poznato iz raspoložive stare geografske građe, prvi upotrijebio takav oblik. Njime se željelo označiti,

²⁸ Taj je mirovni ugovor sklopljen 20. listopada 1606. dvije milje niže od grada Komorana, u blizini ušća Žitve u Dunav. Detaljno KRUIHEK, 1991., 47-49.

²⁹ Mirovni ugovor u Žitvi je bio 1606., a du Val je svoju kartu izdao 1663. godine. Razlika između ta dva mirovna ugovora upravo je gornji broj.

Within these rather complicated borders today's Croatia and Bosnia and Herzegovina along with the Una Region as an integral part of du Val's *Turkish Croatia* were situated. It is interesting that in 1663. Todorovo and Mutnik in the Una Region were, according to du Val, under the Austrian authority which made them part of the Austrian Croatia. Contrary to that, if one should follow the Una watercourse upstream from its source it becomes clear that Rmanj (Martin Brod), Ostrovica, Ripač, Bihać, Toplički Turanj, Obrovac by Bosanska Krupa, Mrčaj, Srednji Bušević, Bosanski Novi etc. were under the Ottoman authority and a part of the Turkish Croatia. Du Val was wrong. Todorovo and Mutnik were not conquered by Ottoman soldiers at the end of the 16th century. These two and several other fortresses on the left side of the Una and all the way to today's border between Croatia and Bosnia and Herzegovina (and even over the border) had remained abandoned until 1635. Then, with the initiative of Ottoman authorities those fortresses were populated and equipped as border defence fortresses of the Bosnian Pashaluk, which was witnessed by J. W. Valvazor (VALVASOR, 1879, 12, 34-36; SPOMENICI, 2, 186-188, 197-198).

What was the significance of this? The border of the area under Ottoman authority was far more westwards at the time du Val created his map, but he was not aware of this. His information were on the level of the peace treaty in Žitva from 1606²⁸, i.e. at the beginning of the 17th century, meaning that he was 57 years late.²⁹ Once more this calls for attention while assessing borders on old geographical maps. Except the works that directly defined certain treaties and were their components, all the other cartographic work was created in public institutions of the time. Since these institutions most often did not enjoy any state support, they could not have had access to more recent geographical information. Therefore they reached for what was at their disposal: the maps of previous cartographers and different secondary sources of geographical data. This, more or less, means that civilian cartographers lagged behind the real field situation for about 50 years.

On the other hand, Du Val's geographical title *Turkish Croatia* is very interesting. As it

²⁸ This Treaty was signed on October 29th 1606 two miles from the town of Komoran near the confluence of the Žitva to the Danube. For details see KRUIHEK, 1991, 47-49.

²⁹ The Žitva Treaty was in 1606 and du Val published his map in 1663. The period between these two peace accords is 57 years exactly.

i u tom pogledu doista je u pravu A. Pandžić, područje Hrvatske osvojeno osmanskim vojnim prodorom, pa je granica Austrijske s Turskom Hrvatskom "vojna" (PANDŽIĆ, 1992., 56; MOAČANIN, 1996., 1999.).³⁰ U tom trenutku to stvarno i jest tako. Du Val, kao i brojni kartografi koji će poslije njega slijediti, kad se granice Turske Hrvatske nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. premjeste još zapadnije, jedino na to misle. Za sve njih Turska Hrvatska, pa čak i u 19. stoljeću, jest područje koje je privremeno pod osmanskom vlašću. Zato uz imenicu "Hrvatska" i pridružuju atribut "Turska".³¹

³⁰ Zanimljiva je topografija BiH Vjekoslava Klaića: dijeli je na Bosnu, Tursku Hrvatsku, Hercegovinu i Staru Srbiju, pri čemu je u njegovoj Bosni Sarajevsko, Travničko, Zvorničko i Banjolučko okružje, u Turskoj Hrvatskoj samo je Bihaćko okružje, u Hercegovini jedino Mostarsko okružje, a slično je i sa Starom Srbijom, tamo je samo Novopazarsko okružje. KLAJČIĆ, 1878., 145-214.

³¹ Međutim, realnost na tom istom terenu bila je drukčija. To nekad stvarno hrvatsko područje, s vremenom je integracijskim procesima bosnizirano. Taj je proces bio posebno potenciran nakon 1699. i mira u Srijemskim Karlovcima, s napomenom da će mir u Svištovu 1791. to potenciranje dignuti na još višu razinu. Tada se austrijskoj, a to znači hrvatskoj, strani prepuštaju npr. Drežnik i Cetingrad, i oblikuje manje-više današnja granica BiH i Hrvatske. Cijelo to vrijeme ista ta Turska Hrvatska funkcionira kao najzapadniji dio Osmanskog Carstva, kao njegova krajnja obrambena oblast (*serhat*). Kako će borbe biti vođene gotovo svakodnevno, a u njima se počesto gubilo živote, to će biti dodatni impuls za još jače i brže integracijske procese. U tom smislu, imajući u vidu da su ovi krajevi unutar Osmanskog Carstva u du Valovo doba bili, kako koji, od preko 150 godina (npr. Ključ) do nekoliko desetljeća (recimo Mutnik i Tržac), a to je ipak relativno kratko vrijeme da integracijski procesi mogu doista nešto bitno izmijeniti, du Valov naziv Turska Hrvatska još bi se, načelno, i mogao prihvatiti. No, za kasnija razdoblja, osobito nakon 1699., nikako. Jer, to su procesi *dugog trajanja*. Nije tu jedino imala udjela islamizacija, pa pogibije brojnih graničara, već i selidbe, osobito kad nakon mira 1699. u ovom području potraži novi dom priličan broj od oko 130.000 izbjeglih muslimana koji su islam već primili u Lici, i koji su dotad pretežno i živjeli na ličkim područjima, kao tamošnje autohtono stanovništvo. Nije to prvo preseljenje enormnog broja ljudi, s obzirom na to da su prva emigriranja ali kristijaniziranih žitelja s ovih prostora bila pred osmanskom opasnošću. Ali, ta su trajala desetljećima. Preseljenje iz Like i okolnih područja zbilje se gotovo preko noći. To je moralo i jest snažno djelovalo na integracijske procese, budući da je izvršena koncentracija ljudi iste vjere i u takvom broju kakve ranije nikad nije bilo. Rezultat je toga, unatoč kasnijim pomacima, poglavito doseljenu pravoslavaca tijekom 19. stoljeća, činjenica da je do danas najveći dio Unsko-sanskog područja ostao većinski muslimanski. To je realnost i u tom kontekstu treba vrednovati i ovu du Valovu kartu. Detaljnije PELIDIJA, 1989., 50; 1990, 119-131.

is evident from geographical materials, he was the first who used this form. It denoted, as A. Pandžić correctly stated, the Croatian territories conquered by Ottoman onslaught, which made the border between Austria and Turkish Croatia a "military" one (PANDŽIĆ, 1992, 56; MOAČANIN, 1996, 1999)³⁰ and, at the time, it really was. Du Val and other cartographers after him refer to it even later when borders of Turkish Croatia moved westwards after the Treaty of Karlowitz in 1699. For all of them Turkish Croatia was, even far into the 19th century, an area only temporarily under the Ottoman authority. Therefore they attributed the noun "Croatia" as "Turkish".³¹

³⁰ The topography of Bosnia and Herzegovina by Vjekoslav Klaić is very interesting: it is divided into Bosnia, Turkish Croatia, Herzegovina and Old Serbia. Bosnia is comprised of Sarajevo, Travnik, Zvornik, and Banja Luka regions, while Turkish Croatia contains only the Bihać region, Herzegovina only the Mostar region and Old Serbia only the Novi Pazar region. KLAJČIĆ, 1878, 145-214.

³¹ However, the reality in that very field was different. This territory that previously really had been Croatian was over a period of time integrated in Bosnia. That process was especially accentuated after the Treaty of Karlowitz in 1699, with a remark that the Treaty of Swistow in 1791 would bring this accentuation to a higher level. Drežnik and Cetingrad were then left to the Austrian, i.e. Croatian side and today's border between Bosnia and Herzegovina and Croatia was more or less formed. For the whole period the Turkish Croatia functioned as the westernmost part of the Ottoman Empire and its farthest defence region (*serhat*). The fights that occurred on daily basis and severe losses of manpower created an additional impulse for stronger and faster integration. Having in mind that, during du Val's period, these regions had been incorporated in the Ottoman Empire between 150 years (Ključ) and several decades (Mutnik and Tržac), which is a relatively short period for integration to change anything, the term Turkish Croatia could be accepted. However, this is not applicable for later periods, especially after 1699, because those processes are of *long durée*. This was not only the result of islamization but also the immigration of 130,000 Muslim refugees who converted to Islam in Lika into this area, especially after the Treaty of 1699. This was not the first population movement, considering that the first emigration of Christians from this area, which lasted for decades, happened before the Ottoman threat. The movement from Lika and surrounding areas happened almost over night. This strongly influenced integration processes and, despite later movements (settlement of Orthodox population during the 19th century), the fact is that the most part of the Una and Sana Region has been predominantly Muslim until today. Du Val's map should also be valorised in this context. For further reading see: PELIDIJA, 1989, 50; 1990, 119-131.

Sljedeći je tipičan primjer te "početne" faze karta iz 1669. (Sl. 11., Sl. 12.),³² Trogirana Ivana Lučića, utemeljitelja hrvatske kritičke historiografije. Naslov te karte, smješten u njezinu donjem lijevom kutu, nešto je širi. U prijevodu tu se kaže: "Današnji Ilirik, što ga pisci općenito zovu Sklavonijom, talijanski Skjavonijom, dijeli se na Dalmaciju, Bosnu i Slavoniju, no kako su njegov veći dio zaposjele Osmanlije, podijeljen je u zapovjedništva koja se po njihovom (tj. osmansko-turskom) zovu sandžakati. Ostatak pak drže Mlečani, Ugari i Dubrovčani. Sandžakati su Bosna, (s tim da) paša stoluje u Požegi, (zatim) Cernik, Bihać, Lika i Krbava, Klis (i) Hercegovina".

Takav Lučićev Ilirik generalno nije drukčiji od Sambucusova (Sl. 3., Sl. 4.), a u njemu je tek sadržana humanistička težnja po kojoj se željelo i južnoslavenske narode povezati s antikom, te time učiniti starijim i slavnijim. Ipak, u usporedbi sa Sambucusom, ima i ponešto sasvim svježe geografske građe: naziva naselja, rijeka, ali i brojnih manjih i većih oblasti. Najveći dio njih posvjedočen je u bitno boljoj grafiji nego kod ranijih kartografa i geografa. To je logično. Ipak je ovoj karti autor Hrvat, a on, za razliku od Nijemaca, Talijana i inih i te kako zna kako se u narodu što nazivalo.

Uočljivo je da on hrvatsko-bosansko-hercegovačke prostore generalno dijeli na Slavoniju (*Sclavonia*), Hrvatsku (*Croatia*), Istru (*Istria*), Dalmaciju (*Dalmatia*), Bosnu (*Bosna*), Hercegovinu (*Herzegowina*), a unutar njih ističe niz užih regija. Pritom te šire prostore označava posebnim bojama, a razgraničenje nizom isprekidanih crtica. Regionalnu raspodjelu vrši crtom od niza točkica. U tom smislu cjelina Pounja kod Lučića je u Hrvatskoj, pri čemu je to Bihaćki sandžak (*Bihak*), u koji ulaze još uže regije kao što su Japra (*Japra*), Srb (*Serb*) i

The following example of this "starting" phase is the map from 1669 (Fig. 11, Fig. 12)³² by Ivan Lučić from Trogir, the founder of Croatian historiography. The title of the map, placed in lower left corner is somewhat wider. Translated, it goes as follows: "Today's Illyricum, generally called Sclavonia, Italian Skjavonija, is divided into Dalmatia, Bosnia and Slavonia, but since it is mostly occupied by Ottoman forces, it has been divided into commands known in their language (i.e. Ottoman-Turkish) as Sanjaks. The rest is possessed by the Venetians, Hungarians and Ragusans. Sanjaks are Bosnian territories with Pasha's headquarters in Požega, Cernik, Bihać, Lika and Krbava, Klis and Herzegovina".

Generally, Lučić's *Illyricum* is not different from Sambucus' (Fig. 3, Fig. 4). It contains humanistic aspiration to make a connection between all South Slavs and the Antiquity, making them older and more famous. However, compared with Sambucus, there was some new geographical material: names of settlements, rivers and numerous smaller and bigger places. Most of them were graphically portrayed better than previous cartographers and geographers had done, which is logical. The author of this map is a Croat who knew the names used by the local people better than Germans, Italians and others.

It is noticeable that he generally divides Croatian and Bosnian and Herzegovinian areas into Slavonia (*Sclavonia*), Croatia (*Croatia*), Istria (*Istria*), Dalmatia (*Dalmatia*), Bosnia (*Bosna*) and Herzegovina (*Herzegowina*). Within them there are smaller regions. Wider areas are marked by special colours and demarcations are marked by intermittent lines. Regional division is presented by dotted lines. Therefore, according to Lučić, the entire Una Region is situated in Croatia and a part of the Sanjak of Bihać (*Bihak*) with smaller regions Japra (*Japra*),

³² Naslov karte: *ILLYRICVM / HODIERNVM, / Quod Scriptores communiter SCLAVONIAM, / Itali SCHIAVONIAM nuncupare solent, / in Dalmatiam, Croatiam, Bosniam, et / Slavoniam distinguuntur. / Sed cum eius majorem partem Turcae obti- / neant, in Praefectures eorum more Sanzacatus / dictas divisum est, reliquum autem / Veneti, Vngari, et Ragusini tenent. / Sanzacatus sunt / BOSNA, Residentia Bassae: POXEGA; CERNIK; / BIHAK; LIKA et CORBAVA; CLISSA; / HERZEGOWINA*, Amsterdam, 1669. Izvornik: Arheološki muzej Split, Kartografska zbirka, bez signature; Povijesni muzej Hrvatske Zagreb, Kartografska zbirka, sign. 3849-G-764. Cfr. PANDŽIĆ, 1988., 67, 69; 1992., 58; MARKOVIĆ, 1993., 76-77; KOZLIČIĆ, 1995., 216-226; 2003., 176-187. Karta ima dvije kartuše. Gornji naslov je u kartuši smještenoj dolje, u lijevom kutu. Po sredini, uz donji rub karte, smještena je druga. U njoj je posveta karte banu Petru Zrinskom.

³² Map title: *ILLYRICVM/HODIERNVM, / Quod Scriptores communiter SCLAVONIAM, / Itali SCHIAVONIAM nuncupare solent, / in Dalmatiam, Croatiam, Bosniam, et / Slavoniam distinguuntur. / Sed cum eius majorem partem Turcae obti- / neant, in Praefectures eorum more Sanzacatus / dictas divisum est, reliquum autem / Veneti, Vngari, et Ragusini tenent. / Sanzacatus sunt / BOSNA, Residentia Bassae: POXEGA; CERNIK; / BIHAK; LIKA et CORBAVA; CLISSA; / HERZEGOWINA*, Amsterdam, 1669. Original: Museum of Archaeology – Split, Cartographic collection, without call sign; Croatian History Museum - Zagreb, Cartographic collection, sign. 3849-G-764. Cfr. PANDŽIĆ, 1988, 67, 69; 1992, 58; MARKOVIĆ, 1993, 76-77; KOZLIČIĆ, 1995, 216-226; 2003, 176-187. The map has two cartouches. The upper title is placed in the down left corner of the first cartouche. In the middle by the lower edge is the second cartouche. Inside there is a dedication to Petar Zrinski.

Grahovo (*Grahovo*). Na istoku tog sandžaka je Bosna sa svojom NW regijom Usora (*Vsora*), na jugoistoku je SE dio Dalmacije koji naziva Hercegovinom s NW regijama Livno (*Hliwno*) i Kosovo (*Cossovo*). Južno je uži dio Dalmacije s regijom Žegar (*Zegar*), a na SW, W i NW, hrvatske su regije: Krbava (*Corbavia*) i Turopolje (*Turovo*). Na sjeveru je široki Cernički sandžak (*Cernik*) koji se proteže sjeverno i južno od rijeke Save (*Sava flu.*), pa bi njegova uža regija Japra (*Iapra*), koja je u sastavu današnje BiH, bila od N do NE u Bihaćkom sandžaku. Dakako, posred Bihaćkog sandžaka teče rijeka Una (*Vnna flu.*). Prema tome, doista niz novina, u suglasju s novom geopolitičkom realnošću nastalom širenjem osmanske vlasti na zapad.

Donekle je slično, barem kad se radi o kvaliteti, s kartom iz 1684. (Sl. 13., Sl. 14.): *Dalmacija, Istra, Bosna, Srbija, Hrvatska i dio Slavonije*, Rim, 1684.³³ Autor joj je Giacomo Cantelli da Vignola, podrijetlom iz Modene, jedan je od najvećih talijanskih geografa i kartografa uopće. I on donosi ponešto svježije geografske građe, ali niti približno onoliko koliko bi krajem 17. stoljeća to trebalo. Ipak, njegova je karta važna za povijest Hrvatske i BiH jer je geopolitička, preciznije u službi razgraničenja nekadašnjih država na prijadranskom prostoru. Naime, u međuvremenu su, 1683., osmanske vojne snage pretrpjele težak poraz pod Bečom, pa je nastao opći uzmak te vojske, odnosno njezino defenzivno djelovanje. Za petnaestak godina, preciznije 1699., doći će do mira u Srijemskim Karlovcima, a Cantelli, kao i brojni drugi kartografi, u tom predmirovnom razdoblju imaju zadaću predočiti stanje prije osmanskih osvajanja. Stoga taj kartograf, prema tadašnjem shvaćanju, crtom od niza točkica predočuje granice predosmanske Bosne (*Bosnia*). Južno od te Bosne je Hercegovina (*Herzegowina*), ali u prvi mah nije jasno čega je ona dio. Naime, njezino je ime ispisano nešto sitnijim slovima, što znači da ima rang provincije. Takvim je tipom slova ispisano i ime Bihaća (*Bihak*), također u smislu provincije. Dilemu uklanjaju osmanske

Srb (*Serb*) and Grahovo (*Grahovo*). Bosnia with its NW region Usora (*Vsora*) is east of this Sanjak, SE part of Dalmatia named Hercegovina is in the south-east with NW regions of Livno (*Hliwno*) and Kosovo (*Cossovo*). South of the Sanjak lies a narrow part of Dalmatia with Žegar region (*Zegar*), while in the SW, W and NW are Croatian regions Krbava (*Corbavia*) and Turopolje (*Turono*). To the north there lies a wide Sanjak of Cernik (*Cernik*), stretching northward and southward of the Sava River (*Sava flu.*), positioning its smaller region Japra (*Iapra*), today, a part of Bosnia, N and NE of the Bihać Sanjak. Naturally, the Una River (*Vnna flu.*) flows through the middle of the Bihać Sanjak. This indeed represents a series of novelties correspondent to the new geopolitical reality after the spread of Ottoman authority to the west.

A map (Fig. 13, Fig. 14) called *Dalmatia, Istria, Bosnia, Serbia, Croatia and part of Slavonia*, (Rome, 1684) is somewhat similar in terms of quality.³³ The author is Giacomo Cantelli da Vignola from Modena, one of the greatest Italian geographers and cartographers in general. He did introduce certain new geographical material, but not nearly as much as should be expected for the late 17th century. However, his map is important for Croatian and Bosnian and Herzegovinian history because it is a geopolitical map or, more precisely, in service of state demarcation in the area around the Adriatic Sea. In the meantime, in 1683 the Ottoman forces suffered defeat near Vienna, which resulted in general withdrawal and defensive action. In about 15 years, i.e. in 1699, the Treaty of Karlowitz would be signed. In the pre-treaty period Cantelli and other cartographers had the task of representing the situation as it had been before Ottoman conquests. He presented borders of the pre-Ottoman Bosnia (*Bosnia*) with a dotted line. Herzegovina (*Herzegowina*) lies to the south of Bosnia but its affiliation is non-discernible at first observation. Namely, its name is printed in smaller characters which denoted a province. The same typography is used for Bihać (*Bihak*), also denoted as a province. The dilemma is resolved by Ottoman flags. The

³³ Naslov karte: *DALMATIA / ISTRIA BOSNIA SERVIA / CROATIA / e PARTE DE SCHIAVONIA / descritte / da Giacomo Cantelli da Vignola / con la direzione delle più recenti Notizie / e sù l'esemplare delle Carte Migliori / date in luce da Gio[vanni] Giacomo de Rossi / dalle sue stampe in Roma / alla Pace / con Priu[ilegio] del Sommo Pontefice / l'Anno 1684.*, Rim, 1684. Izvornik: Državni arhiv Dubrovnik, bez signature. Cf. PANDŽIĆ, 1988., 82-83; MARKOVIĆ, 1993., 92-93; KOZLIČIĆ, 2003., 193-211.

³³ Map title: *DALMATIA / ISTRIA BOSNIA SERVIA / CROATIA / e PARTE DE SCHIAVONIA / descritte / da Giacomo Cantelli da Vignola / con la direzione delle più recenti Notizie / e sù l'esemplare delle Carte Migliori / date in luce da Gio[vanni] Giacomo de Rossi / dalle sue stampe in Roma / alla Pace / con Priu[ilegio] del Sommo Pontefice / l'Anno 1684.*, Rome, 1684. Original: State archives in Dubrovnik, without call sign. Cf. PANDŽIĆ, 1988., 82-83; MARKOVIĆ, 1993., 92-93; KOZLIČIĆ, 2003., 193-211.

zastave. Na području Srbije (*Servia*) također je takva zastava i njome se svjedoči da je u vrijeme realizacije ove karte ta država pod osmanskom vlašću. Identično je s Bosnom: zastava između Fojnice (*Foiniza*) i Visokog (*Visoki*), odnosno uz donji dio toka rijeke Bosne (*Bosna fl.*). Istovjetna je zastava posred Hercegovine: NW od Mostara (*Mostar*), uz lijevu obalu rijeke Neretve (*Narenta fl.*). Tako je i kod Bihaća: zastava na području Like (*Lika*), zapadno od Donjeg Lapca (*Lapatz*) i južno od Rmnja (*Orman*). Prema tome, Hercegovina je dio Bosne, a južnije od Hercegovine je Dalmacija (*Dalmatia*), koja veličinom slova ulazi u rang država. Zapadno od Bosne je Hrvatska (*Croatia*), a sjeverno Slavonija (*Schiavonia*).

Detaljnijim uvidom u stvarna razgraničenja nije teško uočiti da Cantelli nije daleko od du Valovih rješenja (Sl. 9., Sl. 10.), premda je generalno pridonio daljnjem boljem shvaćanju geografskih odnosa hrvatsko-bosanskohercegovačkih prostora. Ponajprije se to odnosi na Hercegovinu, koju i sam Lučić ističe (Sl. 11., Sl. 12.), ali i druge regije. Sve ono što mu je nedostalo, a to je poglavito realitet razgraničenja dvaju carstava, mogao je donijeti tek terenski rad.

No, Cantelli je izradio i kartu srednjovjekovne Bosne, tiskanu 1689. godine (Sl. 15., Sl. 16.).³⁴ Dakako, nije to srednjovjekovna Bosna kakva je stvarno bila. Njezino prostranstvo Cantelli daje prema europskom shvaćanju krajem 17. stoljeća, kad on djeluje. U tom smislu ovaj kartografski rad može se klasificirati i kao svojevrsnu povijesnu kartu. Ipak, mora se istaknuti zanimljivost najistočnijeg dijela današnjeg Unsko-sanskog područja na ovoj Cantellijevoj karti. Pritom se poglavito misli na kartografsku Ključa, toga starog bosanskog grada gdje će skončati posljednji srednjovjekovni vladar Kraljevine Bosne. Ključ nije uključen u Bosnu (*Bossina*), već naprotiv u Hrvatsku (*Croatia*). Ipak, zapadna granica Hrvatske i Bosne nije kao na većini drugih karata Vrbasa (*Veruatz fl.*; *Veruetz fl.*; *Varbus fl.*), već je

same flag spreads over the territory of Serbia (*Servia*) witnessing that this region was also a part of the Ottoman Empire in the time the map was made. The same is with Bosnia: the flag spreads between Fojnica (*Foiniza*) and Visoki (*Visoki*), i.e. near the lower Bosnia River (*Bosna fl.*). The same flag is in the middle of Herzegovina, NW of Mostar (*Mostar*), along the left bank the Neretva River (*Narenta fl.*). The same is near Bihać: the flag is in the area of Lika (*Lika*), west of Donji Lapac (*Lapatz*) and south of Rmanj (*Orman*). Accordingly, Herzegovina is part of Bosnia; and south of Herzegovina lies Dalmatia (*Dalmatia*) with its name printed in characters that denote a state level. To the west of Bosnia is Croatia (*Croatia*) and Slavonia (*Schiavonia*) is to the north.

A more detailed insight into real demarcations leads to the conclusion that Cantelli was not far from du Val's solutions (Fig. 9, Fig. 10) although, generally, he had contributed to further better understanding of Croatian and Bosnian geographical relations. This is especially relevant for Herzegovina, also pointed out by Lučić (Fig. 11, Fig. 12), and other regions. All that his work was missing, especially a precise demarcation between the two empires, could only be added by performing field work.

Moreover, Cantelli also produced a map of medieval Bosnia printed in 1689 (Fig. 15, Fig. 16).³⁴ Obviously, it was not the medieval Bosnia in its real shape. Cantelli presented the area as perceived in Europe at the end of the 17th century. This cartographic work could be classified as a historical map. However, here we must point to peculiarities regarding the easternmost part of today's Una-Sana Region on this map. This particularly refers to Ključ, an old medieval Bosnian town, the place of death of the last medieval ruler of Kingdom of Bosnia, which is not placed in Bosnia (*Bossina*) but in Croatia (*Croatia*). However, the western border of Croatia and Bosnia is not, as on most other maps, on the Vrbasa (*Veruatz fl.*; *Veruetz fl.*; *Varbus fl.*), but is moved somewhat westwards of

³⁴ Naslov karte: *IL REGNO DELLA BOSSINA / diuiso nelle sue Prouincie principali, / [descritto] da Giacomo Cantelli da Vignola / suddito, e Geografo del'Sereniss[imo] Sig[nor] Duca di Modena [et] c[etera] / Su l'esemplare delle Carte Migliori, e con la direzione delle / Memorie de più accreditati Autori, / e dato in luce da Gio[vanni] Giacomo [de] Rossi dalle Sue Stampe in Roma all' / Insegna di Parigi alla Pace con Priu[ilegi]o del S[ommo] P[ontefice] l'Anno 1689.*, Rim, 1689. Izvornik: Hrvatski državni arhiv Zagreb, Kartografska zbirka, sign. A-II-19. Cfr. KOZLIČIĆ, 2003., 193-211; MARKOVIĆ, 1993., 108-109, 200 i 206.

³⁴ Map title: *IL REGNO DELLA BOSSINA / diuiso nelle sue Prouincie principali, / [descritto] da Giacomo Cantelli da Vignola / suddito, e Geografo del'Sereniss[imo] Sig[nor] Duca di Modena [et] c[etera] / Su l'esemplare delle Carte Migliori, e con la direzione delle / Memorie de più accreditati Autori, / e dato in luce da Gio[vanni] Giacomo [de] Rossi dalle Sue Stampe in Roma all' / Insegna di Parigi alla Pace con Priu[ilegi]o del S[ommo] P[ontefice] l'Anno 1689.*, Rome, 1689. Original: Croatian state archives in Zagreb, Cartographic collection, sign. A-II-19. Cf. KOZLIČIĆ, 2003., 193-211; MARKOVIĆ, 1993., 108-109, 200, 206.

pomaknuta ponešto zapadnije od te rijeke. Na istoku je to ustaljena Drina (*Drina fl.*), a na jugu je Dalmacija. U stvari, to je područje današnje južne Bosne i cijela Hercegovina, što su onodobni kartografi strogo razlikovali. Da to jest tako, s tog "dalmatinskog" pojasa egzaktno svjedoče toponimi, npr.: Livno (*Liwno*) i Mostar (*Mostar*).

Tako shvaćenu Bosnu Cantelli dijeli na dva temeljna dijela. Prvi je na sjeveru: iz povijesti poznati *Donji kraji* koje on naziva *Donjom Bosnom* (*Bossina Inferiore* i *Bossina propria inferiore*). To je približno oblast koja na jugu seže do Sarajeva, te srednjeg toka Bosne i Miljacke. Južno od te Donje Bosne stari su *Gornji Kraji* ili u njegovoj redakciji *Gornja Bosna* (*Bossina Superiore* i *Bossina propria superiore*). Dalje se obje provincije dijele na niz manjih oblasti, te se daje pregršt toponima, od kojih su neki antički. Prema tome, poglavito zanimljivo shvaćanje s kraja 17. stoljeća. Ipak, barem su vrijedni geografski nazivi užih oblasti, naselja i rijeke. U tom pogledu, ova je karta važan prilog historijskoj geografiji Bosne i Hercegovine.

Promjene granica na kartama iz raskrižja 17. i 18. stoljeća

Rat koji se vodio nakon osmanskog poraza pod Bečom 1683., rezultirat će priličnim pustošenjem BiH, pa čak i poharom Sarajeva na jesen 1697. (SUČESKA, 1984.; BEĆIRBEGOVIĆ, 1999., 95-96; HADŽIHUSEINOVIĆ MUVEKKIT, 1999., 1 i 428-429). Istodobno, Osmansko Carstvo će izgubiti Liku, Krbavu, Dalmaciju, Slavoniju i druga okolna područja, suzivši svoju vlast na zapadu manje-više na područje današnje BiH. Uz to, vojna mu je moć već gotovo cijelo stoljeće bila na zalazu. No, taj je rat vremenom iscrpio sve tri glavne sukobljene strane (Austrijsko i Osmansko Carstvo, te Mletačku Republiku). Stoga se jedini mogući izlaz za zaraćene države pronalazi u mirovnim pregovorima. Pritom se nije nastojalo postići raniji *status quo* (kao kod Žitvanskog mira 1606.), već zadržati što se moglo obraniti (KRUHEK, 1991., 47-49). Tako dolazi do mirovnih pregovora u Srijemskim Karlovcima, koji počinju 7. studenog 1698. a završavaju 26. siječnja 1699. poznatim Karlovačkim mirom. Time nije okončan rat sa svim članicama *Svete lige*. Spomenuti Karlovački mir odnosi se na 25-godišnji mir između Austrijskoga i Osmanskog Carstva. U njega je uključena i Poljska. S Rusijom je tada zaključeno trogodišnje primirje, a sljedeće

this river. In the east there is the Drina (*Drina fl.*) and Dalmatia is in the south. In fact, the depicted area is today's south Bosnia and the whole Herzegovina, which were strictly distinguished by older cartographers. The confirmations of this are toponyms belonging to the so-called "Dalmatian" belt: e.g. Livno (*Liwno*) and Mostar (*Mostar*).

Cantelli divides Bosnia comprehended in this manner into two parts. The first is in the north, historically known as *Donji kraj*, which he named Lower Bosnia (*Bossina Inferiore* and *Bossina propria inferiore*). It is the region that extends to Sarajevo and the middle flows of Bosnia and Miljacka Rivers to the south. South of this Lower Bosnia are *Gornji kraji* or, as Cantelli called it, Upper Bosnia (*Bossina Superiore* and *Bossina propria superiore*). Both provinces are subdivided into several smaller areas with numerous toponyms, some of them ancient origin. At least, it contains valuable geographical names of smaller districts, places and rivers. With regards to this, it is an important contribution to historical geography of Bosnia and Herzegovina.

Border alterations at the turn of the 18th century

The war fought after the Ottoman defeat at Vienna in 1683 resulted in substantial devastation of Bosnia and even the plundering of Sarajevo in autumn of 1697. (SUČESKA, 1984; BEĆIRBEGOVIĆ, 1999, 95-96; HADŽIHUSEINOVIĆ MUVEKKIT, 1999, 1 and 428-429). At the same time, the Ottoman Empire lost Lika, Krbava, Dalmatia and Slavonia with surrounding areas, narrowing its authority to, more or less, the territory of today's Bosnia and Herzegovina. Moreover, its military power had been declining for a century. In time the war had exhausted three main confronting forces (Austrian and Ottoman Empires and Venetian Republic). Therefore the only possible outcome for all sides was found in peace negotiations. The intention was not to achieve the previous *status quo* (as with the Treaty at Žitva from 1606) but to hold on to territories that could be defended (KRUHEK, 1991, 47-49). This led to peace negotiations in Karlowitz that started on November 7th 1698 and ended on January 26th 1699 with the famous Treaty of Karlowitz but it did not end the war with all the members of the *Holy Alliance*. This Treaty refers only to 25 years of peace between the Austrian and the Ottoman empires with inclusion of Poland. Ottomans struck a three

godine, 1700., i s njom je potpisan 25-godišnji mir. S Mletačkom Republikom potpisan je 7. veljače 1699. "vječni mir".³⁵

Danas se raspolože cjelinom svih relevantnih dokumenata o tome miru (SRKULJ, 1907., 28-36; KOVAČEVIĆ, 1973.; KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991., 116-123). Najvažnija je činjenica da je to prvi mirovni ugovor, međunarodnog značenja, koji je rezultirao stvarnim razgraničenjem Austrijskoga i Osmanskog Carstva na terenu. Štoviše, to je razgraničenje prikazano i nizom geografskih karata koje se danas čuvaju u bečkom Kriegersarchivu (SCHMIDT, 1932.). Inicijator njihove izrade bit će austrijska strana, u biti šef austrijske pogranične komisije grof Ferdinando Luigi Marsigli (HAJDARHODŽIĆ, 1996.). Čak će biti izrađen i komplet od 24 sekcije mjerila 1:37 500, a autor im je Johann Cristoph Müller,³⁶ što su stvarno prve topografske karte pograničnih područja današnjih Hrvatske i BiH, od kojih je dio objavio M. Marković, a većinu M. Kozličić (MARKOVIĆ, 1998., 151-177; KOZLIČIĆ, 2003., 301-338). Naravno, njima se tretiralo razgraničenje Austrijskoga i Osmanskog Carstva od vodotoka Save, preko sjevernog toka Une, pa na Veliku Kladušu i odatle do tromeđe Austrijskoga i Osmanskog Carstva, te Mletačke Republike na Medviđoj glavici (*Triplex Confinium*) kod Knina. U tom kompletu čini se osobito vrijednom 19. sekcija (Sl. 17., Sl. 18.),³⁷ jer predstavlja najzapadnije područje Osmanskoga Carstva po tom mirovnom ugovoru.³⁸

³⁵ O složenoj vojnopoličkoj situaciji tih desetljeća, pa i tijekom samih pregovora, dosad je najpotpunije pisao E. Kovačević. Isti autor istodobno je osvijetlio i stanje u tadašnjem Osmanskom Carstvu i njegovim protivnicama, članicama *Svete lige*. Cfr. KOVAČEVIĆ, 1973., 5-63; KRUHEK, 1991., 49-59.

³⁶ Österreichisches Staatsarchiv – Kriegersarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-c-634: *Mappa Geographico-Limitanea un qua Imperiorum Caesarei et Ottomanici Confinia in almae pacis Carlovitzensis (1699) Congressu decreta*. Cfr. PALDUS, 1907., 24-46; SCHMIDT, 1932., 97; MARKOVIĆ, 1993., 218-233; 1998., 155-167; KOZLIČIĆ, 2003., 276-338.

³⁷ Naslov karte: *Sectio XIX. / pars / Contifium / circa Koranam torr. / et / super Alpes Croatiae*. Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegersarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-c-634.

³⁸ Detalje tog razgraničenja, a riječ je o čak 115 točaka "suhe međe" od *Triplex Confiniuma* do Bosanskog Novog, a u produžetku granica je između Austrijskoga i Osmanskog Carstva vodotok Une do njezina ušća u Savu, a dalje vodotok Save, vidjeti kod KOZLIČIĆ, 2003., 276-338, posebno 286-300.

year's truce with Russia, and in 1700 signed a 25-years peace treaty. With the Venetian Republic they signed the "eternal peace" on February 7th 1699.³⁵

Today all relevant documents concerning this Treaty are available (SRKULJ, 1907, 28-36; KOVAČEVIĆ, 1973; KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991, 116-123). The most important fact is that this is the first peace accord of international relevance resulting in real demarcation of the Austrian and the Ottoman empires. Moreover, this demarcation is accompanied by a series of geographical maps presently kept in the Viennese Kriegersarchiv (SCHMIDT, 1932). The initiator of their making was the Austrian side, i.e. the head of the Austrian border commission, count Ferdinando Luigi Marsigli (HAJDARHODŽIĆ, 1996). The set of 24 maps scale 1: 37,500 was made by Johann Cristoph Müller.³⁶ Those were the first topographic maps of borderline areas of today's Croatia and Bosnia and Herzegovina, some published by M. Marković, and the rest by M. Kozličić (MARKOVIĆ, 1998, 151-177; KOZLIČIĆ, 2003, 301-338). The maps depicted the demarcation between the Ottoman Empire from the Sava over the northern Una. An especially valuable section of the set is section 19 (Fig. 17, Fig. 18)³⁷, which represents the westernmost area of the Ottoman Empire according to the Treaty³⁸.

³⁵ E. Kovačević wrote about this complex military and political situation of the time in detail. The same author dealt with the situation regarding the Ottoman Empire and its opponents, the members of the *Holy Alliance*. Cfr. KOVAČEVIĆ, 1973, 5-63; KRUHEK, 1991, 49-59.

³⁶ Österreichisches Staatsarchiv - Kriegersarchiv Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-c-634: *Mappa Geographico-Limitanea un qua Imperiorum Caesarei et Ottomanici Confinia in almae pacis Carlovitzensis (1699) Congressu decreta*. Cfr. PALDUS, 1907, 24-46; SCHMIDT, 1932, 97; MARKOVIĆ, 1993, 218-233; 1998, 155-167; KOZLIČIĆ, 2003, 276-338.

³⁷ Map title: *Sectio XIX. / pars / Contifium / circa Koranam torr. / et / super Alpes Croatiae*. Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegersarchiv Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-c-634.

³⁸ For details see: KOZLIČIĆ, 2003., 276-338, particularly 286-300.

Ta i ostale Müllerove karte,³⁹ rađene su u duhu njima suvremenog doba.⁴⁰ Jedino što je on mogao učiniti na terenu, bilo je mjerenje horizontalnih kutova, iz čega je izračunavao azimute, te na temelju toga vršio kartografiranje. Nije imao čime izmjeriti visinu planina i općenito nadmorsku visinu kartografiranog terena, a kutove je mogao mjeriti jedino magnetnim kompasom. Konačno, istraživače ponekad zna zbuniti i orijentacija ovih karata: sve su rađene s tzv. njemačkim kutom gledanja na strane svijeta (KOZLIČIĆ, 2003., 30-36, 301 i 343). Ima još nešto, što se obično kod ovakvih karata ne primijeti, jer na njima razgraničenje u prvom planu. To su vedute mjesta. Među njima, unatoč stanovitoj tipizaciji, ima individualnih razlika (KOZLIČIĆ, 2003., 289-230). Uz to, topografski detalji u blizini svih tih naselja (hidronimija, oronimija, toponimija), dodatno potvrđuju da je Müller tijekom razgraničenja uspio običi najvažnije utvrđene gradove u pograničkom pojasu.

This and other Muller's maps³⁹ were made in techniques characteristic for that period.⁴⁰ The only thing he could have done in the field was to measure horizontal angles for azimuth calculation, which he used for mapping. There were no instruments to measure mountain heights and sea altitude of the mapped field, while the angles were measured by a magnetic compass. Finally, researchers are sometimes confused with the orientation of these maps since all were created from the so-called "German point of view" (KOZLIČIĆ, 2003, 30-36, 301 and 343). An additional feature of the maps, which is easily noticed since they primarily show the demarcation, is the settlements panoramas. Apart from certain standardisation, there are some differences between them (KOZLIČIĆ, 2003, 289-230). Topographic details near all the settlements (hydronymy, oronymy, and toponymy) additionally confirm that Müller managed to inspect the most important fortified towns in the border area.

³⁹ Naslovi pojedinih karata su kako slijedi: *Sectio XV. / Pars / Territorii Novens. / Limitibus non dum signati / et / pars / Contifium Artificia- / lium sive erectis Terrae cumulis signatorum / in Croatia; Sectio XVI. / Pars / Contifium Artificialium, / in / Croatia; Sectio XVII. / Pars / Contifium / quam Glina fl. efficit, / in / Croatia; Sectio XVIII. / Pars / Contifium / circa Korana, torrentem / in / Croatia; Sectio XIX. / Pars / Contifium / circa Koranam torr. / et / super Alpes Croatiae; Sectio XX. / Pars / Contifium / quae / Alpes Croatiae / efficiunt; Sectio XXI. / Pars / Contifium / Super / Alpibus Croatiae; Sectio XXII. / Pars / Contifium / Super / Alpibus Croatiae; Sectio XXIII. / Pars / Contifium / Super / Alpibus Croatiae; Sectio XXIV. / Pars / Contifium / Cisdanubialium ultima / nimirum usque ad / Triplex Confin. / in Croatia / adjuneta simul parte / Confinium Turcico-Venetor.* Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-c-634. Cfr. MARKOVIĆ, 1998., 151-176; KOZLIČIĆ, 2003., 276-338.

⁴⁰ Poglavitno se misli na karte koje je radio s grofom Ferdinandom Luigijem Marsiglijem. To je npr. karta: *Limitum post Pacem Carlovicensem A(nno) M.D.C.XXVIII(I) / Mappa Geographica, Tractus Vnne F(uminis) limitanei / inter duo Imperia, Beč, 1699.* Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-c-829. Cfr. SCHMIDT, 1932., 105; MARKOVIĆ, 1998., 161. S Müllerom je surađivao i Pavao Ritter Vitezović, pa je nastala: *MAPPA GENERALIS / REGNI CROATIAE TOTIUS / LIMITIBUS SUIS ANTIQUIS, / videlicet, à LUDOVICI, REGIS HUNGARIAE, Diplomatus, comprobatis, / determinati, Beč, 1699.* Izvornik: Hrvatski državni arhiv Zagreb, Kartografska zbirka, sign. D-I-60. Cfr. PANDŽIĆ, 1988., 95 i 97; 1992, 70; MARKOVIĆ, 1993., 148 i 227-233; 1998., 164; KOZLIČIĆ, 2003., 339-333. Ostale Müllerove geografske karte sitnijeg mjerila donosi MARKOVIĆ, 1998., 164, 166-171. Cjelinu te vrijedne građe i njihovu analizu vidjeti kod KOZLIČIĆ, 2003., 276-338. O Mülleru DEÁK, LAPAINE, KLJAJIĆ, 2004., 69-80.

³⁹ Map titles are as follows: *Sectio XV. / Pars / Territorii Novens. / Limitibus non dum signati / et / pars / Contifium Artificia- / lium sive erectis Terrae cumulis signatorum / in Croatia; Sectio XVI. / Pars / Contifium Artificialium, / in / Croatia; Sectio XVII. / Pars / Contifium / quam Glina fl. efficit, / in / Croatia; Sectio XVIII. / Pars / Contifium / circa Korana, torrentem / in / Croatia; Sectio XIX. / Pars / Contifium / circa Koranam torr. / et / super Alpes Croatiae; Sectio XX. / Pars / Contifium / quae / Alpes Croatiae / efficiunt; Sectio XXI. / Pars / Contifium / Super / Alpibus Croatiae; Sectio XXII. / Pars / Contifium / Super / Alpibus Croatiae; Sectio XXIII. / Pars / Contifium / Super / Alpibus Croatiae; Sectio XXIV. / Pars / Contifium / Cisdanubialium ultima / nimirum usque ad / Triplex Confin. / in Croatia / adjuneta simul parte / Confinium Turcico-Venetor.* Original: Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv - Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-c-634. Cfr. MARKOVIĆ, 1998, 151-176; KOZLIČIĆ, 2003, 276-338.

⁴⁰ Those were maps made in collaboration with Ferdinand Luigi Marsigli. E.g.: *Limitum post Pacem Carlovicensem A(nno) M.D.C.XXVIII(I) / Mappa Geographica, Tractus Vnne F(uminis) limitanei / inter duo Imperia, Vienna, 1699.* Original: Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv - Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-c-829. Cfr. MARKOVIĆ, 1998, 161; SCHMIDT, 1932, 105. Pavao Ritter Vitezović worked with Müller on: *MAPPA GENERALIS / REGNI CROATIAE TOTIUS / LIMITIBUS SUIS ANTIQUIS, / videlicet, à LUDOVICI, REGIS HUNGARIAE, Diplomatus, comprobatis, / determinati, Vienna, 1699.* Original: Croatian state archives - Zagreb, Cartographic collection, sign. D-I-60. Cfr. PANDŽIĆ, 1988, 95 i 97; 1992, 70; MARKOVIĆ, 1993, 148 i 227-233; 1998, 164; KOZLIČIĆ, 2003, 339-333. Other Müller's smaller scale maps are presented in MARKOVIĆ, 1998, 164, 166-171. For the whole material and its analysis see: KOZLIČIĆ, 2003, 276-338. About Müller see: DEÁK, LAPAINE, KLJAJIĆ, 2004, 69-80.

Može se zaključiti da su Müllerove topografske karte istinska povijesno-geografska vrijednost. Unatoč svim uočenim manjkavostima one su prvorazredan povijesno-geografski izvor za uočavanje razgraničenja dvaju carstava, te analizu poleogeneze značajnijih starih gradova. Bez njih tekst ugovora o međusobnom razgraničenju bilo bi gotovo nemoguće do kraja razriješiti u svim detaljima, a u tom je tekstu definirano čak 115 pograničnih točaka.⁴¹ Potrebno je naglasiti da je razgraničenje s Mletačkom Republikom bilo regulirano nešto ranije, nakon završetka Kandijskog rata (1645.-1669.).⁴² No, rat 1683.-1699. ponovno ga je aktualizirao. Stoga se i kod Medvide glavice (*Triplex Confinium*) u blizi Knina razgraničuju područja pod upravom Austrijskog i Osmanskog Carstva od pojasa pod vlašću Mletačke Republike.⁴³ Cjelinu generalne slike toga razgraničenja pokazuje kartografski prilog na Sl. 19.

Slični odnosi uočavaju se na karti iz oko 1702. godine (Sl. 20., Sl. 21.).⁴⁴ Autor joj je Johann Christoph Weigel, koji je djelovao u Nürnbergu kao bakrorezac i kartografski izdavač. On je prvi tzv. civilni kartograf koji je na karti donio stvarne rezultate razgraničenja prema mirovnom sporazumu postignutom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Da li se Weigel možda poslužio kakvim svojim bečkim vezama da bi što brže došao do dragocjenih podataka o razgraničenju, nije poznato, ali je očigledno da se bez informacija iz toga grada ovo kartografsko djelo nije moglo izraditi.

Kartom se prikazuje široko prostranstvo razgraničenja Austrijskoga i Osmanskog Carstva od područja Rumunjske (*Valachia*) do obale istočnog Jadrana kod Karlobaga (*Carlopage*). Na jug

It can be concluded that Müller's topographic maps are truly valuable in historical and geographical sense. In spite all imperfections they represent a first class historical and geographical source of demarcation of the two Empires and the analysis of poleogenesis of important old towns. Without them the text of the demarcation treaty, which defines as much as 115 borderline points (!) would be impossible to understand in all details.⁴¹ It is important to mention that the demarcation with the Venetian Republic was regulated somewhat earlier, at the end of the Cretan War (1645-1669).⁴² However, the war between 1683 and 1699 actualised this demarcation once again. Therefore, near Medviđa glavica (*Triplex Confinium*) by Knin there was demarcation of Austrian and Ottoman Empires from the belt under the Venetian Republic.⁴³ The complete image of this demarcation is shown on the map (Fig. 19).

Similar relations could be noticed on the map from 1702 (Fig. 20, Fig. 21).⁴⁴ The author is Johann Cristoph Weigel who worked in Nurnberg as a copperplate engraver and map publisher. He was the first so-called civilian cartographer who presented real demarcation results according to the Treaty of Karlowitz in 1699. If Weigel had used his Viennese connections in order to gain valuable information remains unknown, but it is evident that his cartographic work would not have been made without them.

The map shows the large area of demarcation between the Austrian and the Ottoman empires from the Romanian (*Valachia*) territory to the eastern Adriatic coast near Karlobag (*Carlopage*). In the south it reaches to Skradin (*Scardona*) in

⁴¹ Sve su te točke ubicirane kod KOZLIČIĆ, 2003., 287-298, uz navođenje relevantne literature i povijesnih izvora.

⁴² BUZOV, 1993., 1-38; FARIČIĆ, 2009., 232. Mlečani su u tom ratu pod svoju vlast dobili Klis, Poljica i Makarsku krajinu.

⁴³ Za *Triplex Confinium* vidjeti SLUKAN ALTIĆ, 2000., 323-332; FARIČIĆ, 2003., 51-63. Na naslovnici knjige SLUKAN ALTIĆ, 2001, donosi se Müllerova 24. sekcija (*Sectio XXIV*), tj. karta o tromeđi Austrijskoga i Osmanskog Carstva te Mletačke Republike. Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv –Kriegsarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-c-634.

⁴⁴ Naslov karte: *MAPPA / der zu Carlovitz geschlossenen / und hernach durch zwey gevollmächtigte / Commissarios vollzogenen / Kaiserlich-Türkischen / Grantz = Scheidung, / so in dem früh-Jahr 1699. angefangen und nach / verflussung 26. Monaten vollendet worden*, Nürnberg, oko 1702. Izvornik: Hrvatski povijesni muzej Zagreb, Kartografska zbirka, sign. 3844. Cfr. PANDŽIĆ, 1988., 99-100; 1992., 81; MARKOVIĆ, 1993., 198-199; KOZLIČIĆ, 2003., 346-348.

⁴¹ All these points are named in: KOZLIČIĆ, 2003, 287-298, with reference literature and historical sources.

⁴² BUZOV, 1993, 1-38; FARIČIĆ, 2009, 232. In this war the Venetians won Klis, Poljica and Makarska region.

⁴³ For *Triplex Confinium* see: SLUKAN ALTIĆ, 2000, 323-332; FARIČIĆ, 2003, 51-63. The cover of SLUKAN ALTIĆ, 2001, presents Müller's 24th section (*Sectio XXIV*), the map of the border area between the Austrian and the Ottoman Empires and Venetian Republic. Original: Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv - Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-c-634.

⁴⁴ Map title: *MAPPA / der zu Carlovitz geschlossenen / und hernach durch zwey gevollmächtigte / Commissarios vollzogenen / Kaiserlich-Türkischen / Grantz = Scheidung, / so in dem früh-Jahr 1699. angefangen und nach / verflussung 26. Monaten vollendet worden*, Nürnberg, ca. 1702. Original: Croatian Historical Museum in Zagreb, Cartographic collection, sign. 3844. Cfr. PANDŽIĆ, 1988, 99-100; 1992, 81; MARKOVIĆ, 1993, 198-199; KOZLIČIĆ, 2003, 346-348.

zahvaća geografski prostor do Skradina (*Scardona*) u Dalmaciji i Niša u Srbiji (*Nissa*), a na sjever daleko preko rijeka Save (*Savus fl.*) i Drave (*Dravus fl.*). Osim toga, uz gornji i donji rub doneseno je 19 planova gradova i drugih lokaliteta koji su u to doba bili od osobite vojne i geopolitičke važnosti. Uz gornji rub ih je devet i to: Gradiška (*Gradisca*), Slankamen na Dunavu (*Slankamen*), Morović južno od Osijeka (*Morovig*), Osijek (*Essek*), Petrovaradin na Dunavu (*Petervardein*), Beograd (*Beograd*), Brod na Savi (*Brod*), utvrđeni klanac u Erdelju (*Essen Thor*), te stijena Filibe na rijeci Maraš (*der Fels Filibe*). Ispod karte, uz donji rub, ima ih deset: Jasenovac na ušću Une u Savu (*Ieszenovitz*), Dubica (*Dubitza*), Kostajnica (*Kastanovitz*), Zrin u Banovini (*Zerin*), Gvozdanski također u Banovini (*Gvozdansky*), Bosanski Novi (*Neu Novi*), Slunj na Kordunu (*Sluin*), Bihać (*Bihacs*), Drežnik – NW od Bihaća (*Dresnik*) i Boričevac smješten zapadno od Kulen Vakufa (*Poricsovatz*).

Lako je iz tog repertoara uočiti da je uz današnju granicu Hrvatske i BiH dano najviše planova. Slože li se geografskim redom od istoka prema zapadu, pa put juga i jugoistoka, to su: Slankamen, Morović, Brod, Gradiška, Jasenovac, Dubica, Kostajnica, Zrin, Gvozdanski, Bosanski Novi, Slunj, Drežnik, Bihać, Boričevac. Dakle, 14 ili 73,68% od ukupno predočenih 19. Već i ta situacija govori o izvanrednoj geopolitičkoj važnosti tadašnjega Bosanskoga ejaleta.⁴⁵ Međutim, također je zanimljivo da od tih 14 gradova na granici ili uz granicu današnje BiH, čak njih 7 ili 50,00%, odnosno 36,84% u odnosu na svih 19, otpada na Pounje. Prema tome, Bosanski ejalet jest serhat Osmanskog Carstva, ali pravi serhat je bio, a od Karlovačkog mira to je i više, uže Pounje. Tu će se braniti osmanskodobna Bosna i Osmansko Carstvo sa sjedištem u Carigradu. Već gornji odnosi o tome egzaktno govore, a još više kartografski materijal koji je dalje prikazan.

Da bi istaknuo granice, Weigel se služi crtom od niza točkica, planine u tradiciji 17. i 18. stoljeća predočava kao niz krtičnjaka, a za obilježavanje položaja mjesta koristi vinjete.

⁴⁵ *Bosanski pašaluk* ili *beglerbegluk* imao je taj naslov do osmanskog poraza pod Bečom 1683. godine. Zbog teritorijalnih gubitaka, tj. suženja u manje-više granice današnje BiH, u nastavku sve do 1852., nazivat će se *Bosanski ejalet*, a dalje se zvao *Bosanski vilajet*. Približno je to uvijek isto sadržajno značenje (provincija), ali se i na takav način, sukladno aktualnim izmjenama državnog ustroja Osmanskog Carstva, mijenjalo i ovaj naziv. Cfr. ŠABANOVIĆ, 1982b., 101-103.

Dalmatia and Niš in Serbia (*Nissa*), and in the north far over the rivers Sava (*Savus fl.*) and Drava (*Dravus fl.*). Besides, on upper and lower edges of the map 19 panoramas of towns and other places of military and geopolitical importance are shown. Nine panoramas on the upper edge represent Gradiška (*Gradisca*), Slankamen on the Danube (*Slankamen*), Morović south of Osijek (*Morovig*), Osijek (*Essek*), Petrovaradin on the Danube (*Petervardein*), Belgrade (*Beograd*), Brod on the Sava (*Brod*), a fortified gorge in Erdelj (*Essen Thor*) and Filibe rock on the Maraš River (*der Fels Filibe*). On the lower edge of the map there are 10 panoramas: Jasenovac on the confluence of the Una to Sava (*Ieszenovitz*), Dubica (*Dubitza*), Kostajnica (*Kastanovitz*), Zrin in Banovina (*Zerin*), Gvozdanski in Banovina (*Gvozdansky*), Bosanski Novi (*Neu Novi*), Slunj in Kordun (*Sluin*), Bihać (*Bihacs*), Drežnik – NW of Bihać (*Dresnik*) and Boričevac west of Kulen Vakuf (*Poricsovatz*).

Out of this list it is easy to notice that most panoramas are from the border of Croatia and Bosnia and Herzegovina. If arranged geographically from east to west, then to south and south-east those are: Slankamen, Morović, Brod, Gradiška, Jasenovac, Dubica, Kostajnica, Zrin, Gvozdanski, Bosanski Novi, Slunj, Drežnik, Bihać and Boričevac, which makes 14 or 73,68% of 19 in total. This speaks in favour of extraordinary geopolitical importance of the Bosnian Eyalet.⁴⁵ However, it is also interesting that, out of those 14 towns, 7 of them or 50.00% i.e. 36.84% of all 19 belong to the Una Region. Accordingly, the Bosnian Eyalet was Serhat of the Ottoman Empire, and, even more, after the Treaty of Karlowitz the Una Region was the true Serhat. It was the first defence line of the Ottoman Bosnia and the Ottoman Empire with the centre in Constantinople. These relations and cartographic material presented here speak in favour of this.

In order to show borders, Weigel used dotted lines and presented mountains as series of mole-hills, as it was a tradition of the 17th and the 18th centuries. For marking position of the settlements

⁴⁵ *Bosnian Pashaluk* or *Beglerbegluk* carried that name until the Ottoman defeat under Vienna in 1683. Due to territorial losses, and narrowing of the territory, more or less, inside the borders of today's Bosnia, until 1852 it was named *Bosnian Eyalet* and afterwards *Bosnian Vilyalet*. These names carry almost the same meaning (province) but, according to dominant state administration of the Ottoman Empire, the name had been changed. Cfr. ŠABANOVIĆ, 1982b., 101-103.

Pritom kartografira samo onodobna najvažnija naselja. Time je izbjegao nepreglednost svoje karte. Ipak, promaklo mu je istaknuti ime Une. Budući da je njezino značenje kroz povijest neupitno, svakako se radi o običnom previdu.

Premda donosi razgraničenje, Weigel ipak ime Hrvatske (*Croatia*) proteže s obje strane austrijsko-osmanske granice. I njemu je, poput npr. du Vala (Sl. 9., Sl. 10.), Hrvatska do Vrbasa (*Verbas fl.*), a od desne obale te rijeke pa do Drine (*Drin fl.*) bila bi Bosna (*Bosna*). Na istok od Drine je Srbija (*Servia*), a tamo gdje je danas manje-više Vojvodina njegova je Temišvarska banovina (*Banatus Temisvarinus*). Sjeverno od Save (*Savus fl.*) je Slavonija (*Sclavonia*), a južno i jugozapadno od Bosne Dalmacija (*Dalmatia*). Dakle, novi pomaci u kvaliteti, ali i zadržavanje niza starih geopolitičkih relacija.

Promjene granica na kartama 18. stoljeća

Bakrorezac, geograf, kartograf i kartografski izdavač Matthäus Seutter iz Augsburga u povijesti kartografije najviše je poznat po svojoj karti iz 1709. godine (Sl. 22., Sl. 23.).⁴⁶ I doista, to je jedno od remek-djela svjetske kartografije na početku 18. stoljeća. Poglavitno se takva ocjena odnosi na opći likovni dojam karte, a likovnost u kartografiji nakon Abrahama Orteliusa krajem 16. stoljeća ima iznimno važnu ulogu. Uostalom, na tržištu se bolje i lakše moglo prodati dopadljivije djelo s likovnog stajališta. Konačno, treba imati u vidu da se još od 17. stoljeća pojavljuju izdavačke kuće, osobito po Nizozemskoj i Njemačkoj, koje su se bavile i kartografijom, a neke isključivo kartografskim izdavaštvom. Stoga, ni vlasnik te izdavačke kuće neće prihvatiti nešto za što unaprijed misli da neće imati uspjeha na tržištu. Kako su sve Seutterove karte izdane na takav način, to znači da ih se još onda visoko vrednovalo. To potvrđuje i raspon izdanja njegovih karata, od 1709. (Sl. 22., Sl. 23.) do 1744. (Sl. 24.).

⁴⁶ Naslov karte: *Nova et accurata Tabula / REGNORUM ET PROVINCIARUM / DALMATIAE, CROATIAE, SCLAVONIAE, / BOSNIAE, SERVIAE, ISTRIAE, ET REIP[UBBLICAE] / RAGUSANAE, / CUM FINITIMIS REGIONIBUS / Studio et Impensis / MATTHAEI SEUTTERI, / (...), Augsburg, 1709. Izvornik: Hrvatski državni arhiv Zagreb, Kartografska zbirka, sign. A-II-31. Cfr. PANDŽIĆ, 1988., 102-107, 1992., 74; MARKOVIĆ, 1993., 164-165 i 234-238; KOZLIČIĆ, 2003., 349-365.*

he used vignettes. To avoid overcrowding, he presented only the most important settlements. Still, he forgot to include the name Una. Since its historical importance is unquestionable, this is merely an oversight.

Although his priority is demarcation, Weigel still stretched the name Croatia (*Croatia*) along both sides of the Austrian-Ottoman border. He also as, for example, du Val (Fig. 9, Fig. 10) places Croatia to the Vrbas River (*Verbas fl.*) and Bosnia (*Bosna*) from the right bank of the Vrbas to the Drina (*Drin fl.*). East of the Drina River is Serbia (*Servia*) and in the place of today's Vojvodina is Banovina Temišvar (*Banatus Temisvarinus*). Slavonia (*Sclavonia*) is north of Sava (*Savus fl.*), and Dalmatia is south and south-east of Bosnia (*Dalmatia*). To conclude, this map represents a new leap in quality but with old geopolitical relations.

Border alteration on the 18th century maps

A copperplate engraver, geographer, cartographer and map publisher Matthäus Seutter of Augsburg is known in historical cartography for his map from 1709 (Fig. 22, Fig. 23).⁴⁶ It belongs to masterpieces of the early 18th century cartography. Such an evaluation mainly refers to the map's general artistic impression, an extremely important feature since the time of Abraham Ortelius in the late 16th century. Moreover, maps with appealing artistic touch were easier to sell on the market. It should be kept in mind that in the 17th century publishing houses began to appear, especially in Holland and Germany. Some of them also produced maps and other published cartographic works. Therefore, the owner of such a house would not accept something he thought had no potential market value. Since all the Seutter's maps were published in this manner, they were obviously considered highly valuable, which is confirmed by the range of his maps' editions from 1709 (Fig. 22, Fig. 23) to 1744 (Fig. 24).

⁴⁶ Map title: *Nova et accurata Tabula / REGNORUM ET PROVINCIARUM / DALMATIAE, CROATIAE, SCLAVONIAE, / BOSNIAE, SERVIAE, ISTRIAE, ET REIP[UBBLICAE] / RAGUSANAE, / CUM FINITIMIS REGIONIBUS / Studio et Impensis / MATTHAEI SEUTTERI, / (...), Augsburg, 1709. Original: Croatian state archives in Zagreb, Cartographic collection, sign. A-II-31. Cfr. PANDŽIĆ, 1988., 102-107, 1992., 74; MARKOVIĆ, 1993., 164-165 i 234-238; KOZLIČIĆ, 2003., 349-365.*

S geografske strane karta na Sl. 22. sadržajem odgovara naslovu. To je doista "nova i točnija karta" (*nova et accurata Tabula*) u odnosu na ranije kartografske radove. Dijelom je historijska, ali i u duhu vremena u kojem je nastala. U njezinoj sredini je Bosna u smislu srednjovjekovne Kraljevine Bosne, na način kako se još i tada shvaćalo njezin obujam. Slično je s ostalim državama i regijama. U tom kontekstu, moglo bi se kazati da se radi o karti slavenskog juga (Sl. 22.). Tu su naime zastupljene najvažnije srednjovjekovne i onodobne države i regije. Abecednim redom to su: Bosna (*Bosnia*), Dalmacija (*Dalmatia*), Istra (*Istria*), Hrvatska (*Croatia*), Republika Dubrovačka (*Reipublica Ragusina*), Slavonija (*Sclavonia*), te Srbija ili Raška (*Servia sive Rascia*). Unjehovu je susjedstvu Albanija (*Albania*), pod koju se obuhvatilo i Crnu Goru, pa Bugarska (*Bulgaria*), u koju se uključilo južni dio današnje Rumunjske, zatim središnja i sjeverna Rumunjska (*Transilvania*), Mađarska (*Hungaria*), Austrija (*Germania*), a na zapadnoj obali Jadrana Italija (*Italia*). Na toj istoj razini dobro je spomenuti i grbove koji se nalaze u donjem desnom kutu karte (Dalmacija, Hrvatska, Slavonija, Bosna i Srbija).

Unutar te generalne raspodjele, pozornim pregledom karte (Sl. 22., Sl. 23.), može se uočiti da Dalmaciju čine dva dijela: uža Dalmacija te Hercegovina ili Dukati Sv. Save (*Herzegovina sive Ducatus S. Sabae*). Uži bosanski teritorij, a slično je sa srpskim, podijeljen je na više sandžaka: Banjalučki (*Banialucen Sang[iacatus]*), Sarajevski (*Saraliensis Sangiacatus*) i Onogoški (*Orbanensis Sangiacatus*). Sandžaci su opet razdijeljeni, prateći srednjovjekovnu bosansku teritorijalnu razdiobu, a dijelom slijedeći i novije tendencije, na uže provincije. Recimo, Banjalučki sandžak je bio podijeljen na Cernik (*Cernik*), što je ostatak nekadašnjega Cerničkog sandžaka, te Usoru (*Usora*) i Grahovo (*Gracovo*), dočim bi u Sarajevski sandžak išli: Gornja Tuzla (*Salaea Superior*), Vareš (*Varesia Prov.*), Donja Tuzla (*Salaea Inferior*), itd.⁴⁷ Budući da je Pounje i na ovoj karti, u duhu već stoljetne tradicije, kartografirano kao istočni dio središnje Hrvatske, treba konstatirati da to jest likovno izvanredno uspio rad, ali u kartografskom pogledu nije mnogo bolji od prethodnih.

Nakon nastanka te Seutterove karte odnosi na jugoistoku Europe još će jednom biti dramaturizirani. Radi se o novom ratu Austrijskoga i Osmanskog

From the geographic point of view, map on Fig. 22 and its contents confirm the title. Compared to the previous cartographic works, it is truly a "new and more accurate map" (*nova et accurata Tabula*). It is partially historical, but also represents the spirit of the time it was made. In the map's centre there is Bosnia, presented in the shape of the medieval Kingdom' as it was still comprehended at the time. The same is with other states and regions. It could be said that it is the map of the south Slavic states (Fig. 22). It presents the most important medieval and contemporary states and regions. Alphabetically those are: Bosnia (*Bosnia*), Dalmatia (*Dalmatia*), Istria (*Istria*), Croatia (*Croatia*), the Republic of Dubrovnik (*Reipublica Ragusina*), Slavonia (*Sclavonia*) and Serbia or Raška (*Servia sive Rascia*). The neighbouring countries are Albania (*Albania*) in which Montenegro is included, Bulgaria (*Bulgaria*) with the southern part of today's Romania, central and north Romania (*Transilvania*), Hungary (*Hungaria*), Austria (*Germania*) and Italy (*Italia*) on the western Adriatic coast. It is also interesting to mention coats of arms in the lower right corner of the map (Dalmatia, Croatia, Slavonia, Bosnia and Serbia).

Carefully inspecting the map (Fig. 22, Fig. 23) it can be noticed that, within its general division, Dalmatia is comprised of two parts: Dalmatia in the narrow sense and Herzegovina or Duchy of St. Sava (*Herzegovina sive Ducatus S. Sabae*). Bosnian and Serbian territories are divided into several Sanjaks: Banja Luka (*Banialucen Sang[iacatus]*), Sarajevo (*Saraliensis Sangiacatus*) and Onogošt (*Orbanensis Sangiacatus*). Sanjaks were additionally subdivided into smaller provinces according to the medieval Bosnian tradition and partly following new tendencies. Sanjak of Banja Luka was subdivided into Cernik (*Cernik*) (a remain of the former Sanjak of Cernik), Usora (*Usora*) and Grahovo (*Gracovo*), while the Sarajevo Sanjak was divided into Upper Tuzla (*Salaea Superior*), Vareš (*Varesia Prov.*), Lower Tuzla (*Salaea Inferior*), etc.⁴⁷ Since the Una Region was mapped as the eastern part of the central Croatia, in the spirit of centennial tradition, it should be concluded that art-wise this work is extraordinarily successful, but cartographically not much better than the previous ones.

After the creation of this Seutter's map, the balance of power in the south-eastern Europe once more took a dramatic turn. Since both sides were

⁴⁷ O upravnoj podjeli područja BiH u vrijeme osmanske uprave vidjeti ŠABANOVIĆ, 1982a.; IDEM, 1982b., 101-103.

⁴⁷ About the administrative division of the Bosnia and Herzegovina during the Ottoman authority see: ŠABANOVIĆ, 1982a.; IDEM, 1982b., 101-103.

Carstva, jer obje strane nisu bile zadovoljne postignutim 1699. godine. Osmanski vojni stratezi već 1714. najavljuju rat Veneciji, također jednoj od mirovnih strana 1699., želeći povratiti posjede na Sredozemlju. U sukob se ubrzo uključuje i Austrija, koja nije željela tako samo umanjiti pritisak na Mletačku Republiku veću postojećoj vojnopoličkoj situaciji, otvarajući novu frontu, pokušati i sama dobiti nove teritorijalne akvizicije. U tom smislu princ Eugen Savojski pobjeđuje 5. kolovoza 1716. kod Temišvara, a Venecija istodobno osvaja Krf, pa nova područja u Dalmaciji (Imotski), te se širi i na dubrovačko zaobalje, na područja Trebinja i Popova polja, zaokružujući tako Republiku Dubrovačku s kopnene strane.⁴⁸ Gradiška pada 9. rujna 1716., ali austrijskoj strani ne polazi za rukom osvojiti Bosanski Novi i Bihać.⁴⁹ Sljedeće godine, 1717., rat se nastavlja. Padaju Jasenovac, Dubica i Kostajnica. Beograd je osvojen 15. kolovoza 1717., pa Banat i Srijem, te dio Srbije. Budući da se za Austriju pojavila prijetnja rata sa Španjolskom,⁵⁰ a i osmanska je strana bila iscrpljena aktualnim sukobom, počinju pregovori o miru već krajem te, 1717., godine. No, to je bio tek razgovor o mogućnosti pregovora. Ti *preliminari*, kako ih naziva G. Novak (NOVAK, 1929.), ipak rezultiraju stvarnim mirovnim pregovorima koji pod šatorima pokraj Požarevca u Srbiji traju od 5. lipnja do 12. srpnja 1718., pri čemu obje strane traže mnogo više nego što su postigle u sukobima. S početka osmanska je strana izbjegavala pregovarati s Mlečanima, a Austrija postavlja nerealne zahtjeve, ali se na kraju ti problemi otklanjaju (KRUHEK, 1991., 69-71; KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991., 113). Pritom se inaugurira formula *uti possidetis*, tj. zadržavanja pod svojom vlašću dotad osvojenog (BIANCHI, 1719.).⁵¹

⁴⁸ Ta se situacija dobro može vidjeti na karti "Mletačke Dalmacije" Antonija Zatte objavljenoj u Veneciji 1784. godine. Vidjeti PANDŽIĆ, 1992., 109. Zaokružiti Republiku Dubrovačku, pa je zatim osvojiti, davnašnja je želja Mlečana. O tome, u svjetlu Požarevačkog mira, detaljno NOVAK, 1929., 656-664.

⁴⁹ Prema PAVLOVIĆ, 1901a, 43, napad na Bihać i Bosanski Novi bio je u rujnu 1716. godine. Novi napad na Bihać slijedi u svibnju 1717. Dakako, oboje je dio ofenzivnih akcija austrijskih vojnih snaga pod vrhovnim zapovjedništvom princa Eugena Savojskog prema područjima pod osmanskom vlašću (PAVLOVIĆ, 1901b., 72-73).

⁵⁰ Prema KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991., 113, bilješka 33, u ovom sukobu bitnu ulogu imao je i papa Klement XI. On je svojim autoritetom nastojao eliminirati rat između Austrije i Španjolske, kako bi se Austrija mogla više posvetiti ratnim djelovanjima protiv Osmanskog Carstva.

⁵¹ O stvarnom značenju pravnog načela *uti possidetis* cfr. CRNIĆ-GROTIĆ, 1995., 295-308.

unsatisfied with The Treaty of 1699, a new war ensued between the Austrian and the Ottoman empires. Wanting to regain their territories in the Mediterranean, in 1714 the Ottoman military strategists declared war to Venice, one of the negotiators in the 1699 treaty. Soon afterwards Austria also joined the conflict, not only intending to lower the pressure on Venice but to gain new territories by opening a new war front. Prince Eugene of Savoy triumphed near Timișoara on August 5th 1716 and, at the same time, Venice conquered the Island of Corfu, new territories in Dalmatia (Imotski), the Dubrovnik hinterland and the areas of Trebinje and Popovo polje, thus encircling the Republic of Dubrovnik from the mainland.⁴⁸ Gradiška fell on September 9th 1716 but the Austrians failed to conquer Bosanski Novi and Bihać.⁴⁹ The war continued throughout the following 1717 when Jasenovac, Dubica and Kostajnica were conquered. Belgrade was conquered on August 15th 1717, followed by Banat, Srijem and a part of Serbia. Since Austria was threatened by Spain⁵⁰ and the Ottomans were exhausted by the conflict, by the end of 1717 new peace negotiations were started. However, it was only a conversation on potential negotiations. These *preliminari*, as called by G. Novak (NOVAK, 1929), resulted in real negotiations that took place in tents near Passarowitz in Serbia from June 5th to July 12th 1718, both sides asking for more than they had gain during the confrontation. At first, the Ottomans avoided to negotiate with the Venetians and Austria set unrealistic demands but, eventually, these issues were sorted out (KRUHEK, 1991, 69-71; KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991, 113) by implementing a legal principle called *uti possidetis* i.e. retention of the conquered territory (BIANCHI, 1719).⁵¹

⁴⁸ This situation is well portrayed on the map of "Venetian Dalmatia" by Antonio Zatta published in Venice in 1784. See PANDŽIĆ, 1992, 109. A very old Venetian aspiration was to surround and then conquer the Republic of Dubrovnik. About this in the context of the Treaty of Passarowitz see: NOVAK, 1929, 656-664.

⁴⁹ According to PAVLOVIĆ, 1901a, 43, the attack on Bihać and Bosanski Novi was in September 1716. A new attack followed in May 1717. Both were parts of offensive actions of the Austrian army under the command of Prince Eugene of Savoy towards the Ottoman territories (PAVLOVIĆ, 1901b, 72-73).

⁵⁰ According to KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991, 113, note 33, pope Clement XI had an important role in this confrontation. Using his authority he tried to end the war between Austria and Spain in order to engage Austria more in the conflict with the Ottomans.

⁵¹ For the actual meaning of the legal principle *uti possidetis* see: CRNIĆ-GROTIĆ, 1995, 295-308.

Austrija ovim mirom bitno profitira.⁵² Umjesto ranije granice iz 1699. Savom, međa je pomaknuta 6-10 km podalje od desne obale te rijeke u unutrašnjost Bosanskog ejaleta, prateći na taj način tu rijeku do ušća Une u nju. Tako su tada pod austrijsku vlast došli Brčko, Šamac i Gradiška. Slično se nastavlja i uz vodotok Une, pa pod austrijskom vlašću ostaje Jasenovac, koji se nalazi s desne strane njezina vodotoka.⁵³ U nastavku je analogno s Dubicom i Kostajnicom. Tek kod Bosanskog Novog granična crta prelazi na vodotok Une,⁵⁴ pa taj grad ostaje pod osmanskom vlašću i u sastavu Bosanskog ejaleta. Prateći Unu nizvodno, granica dopijeva do ispod Dobretina, gdje se i danas nalazi granična crta između Hrvatske i BiH.⁵⁵ Odatle napušta Unu, pa se produžava na brdo Klepale (KRUHEK, 1991., 70-71). Time se s karata poznati "džep" jugozapadno od Bosanskog Novog "produbio" na mjeru kakvom će ostati do danas, te je to prva pogranična promjena bitna za to područje. Jug današnje BiH neće ostati onakvim kakvim ga je željela Mletačka Republika. Ona se uspjela prije 1716. proširiti na dubrovačko zaobalje, tj. područja Trebinja i Popova polja, zaokružujući tako Republiku Dubrovačku s kopnene strane, ali to definitivno gubi 1717. u Požarevcu. Time se Klek-Neumski i Sutorinski izlaz na more osmanskodobne Bosne (Bosanskog ejaleta) još jednom potvrđuju na međunarodnom planu.

⁵² Literatura o tom znanstvenom problemu dosta je obilna: PAVLOVIĆ, 1901a, 1901b; SRKULJ, 1907., 38-43; NOVAK, 1929., 655-664; PELIDIJA, 1989., 239-259; KRUHEK, 1991., 37-79; KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991., 122-116 i 129-135.

⁵³ Taj se dio definira u članku 3. preambule ovog mirovnog ugovora: "Budući da su od Drine do Une s jedne i druge obale Save smještene tvrđave i drvene utvrde, bilo otvorene ili zatvorene, u kojima su vojnici rimskog cara, neka one – prema prihvaćenom načelu o miru skupa sa svojim starim područjima, ostanu u vlasti istog svetog, carskog i kraljevskog veličanstva. Stoga njemu pripada i cijela rijeka Sava sa svojim obalama". Citirano prema KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991., 130.

⁵⁴ Kod SRKULJ, LUČIĆ, 1996., 58, navodi se kako je osmanska strana morala Austriji prepustiti "uski potez Bosne na desnoj obali Une i Save, i to od Une toliko koliko se za dva sata jahanja moglo stići u unutrašnjost, a od Save jedan sat jahanja". Prema tome, ta je granica od Une u unutrašnjost BiH išla i do petnaestak kilometara.

⁵⁵ Taj je dio razgraničenja definiran u čl. 4. preambule mirovnog sporazuma: "Od mjesta gdje Una utječe u Savu sve do teritorija starog Novog, koji posjeduje Osmanlijska Porta, na istočnoj obali spomenute rijeke nalaze se Jasenovac i Dubica, kao i neke kule i otoci, u kojima je carsko-kraljevska vojna posada. Prema načelu o miru oni, skupa sa svojim starim teritorijima, neka ostanu u vlasti njegova carskog i kraljevskog veličanstva", tj. Austrije. Citirano prema KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991., 130.

Austria significantly profited from this treaty.⁵² The previous 1699 borderline on the Sava was moved between 6 and 10 km into the Bosnian Eyalet, thus following the river up to its confluence with the Una. Brčko, Šamac and Gradiška thus became part of Austria. The similar situation continues along the Una, so the Austrians got Jasenovac on the right bank of the river.⁵³ The same was with Dubica and Kostajnica. The border line crosses the Una only near Bosanski Novi⁵⁴, leaving the town under the Ottoman authority within the Bosnian Eyalet. Following the Una downstream, the border reached to Dobretina, where there is a borderline between Croatia and Bosnia and Herzegovina even today.⁵⁵ From there, it left the Una and stretched to Klepale hill (KRUHEK, 1991, 70-71). This deepened the well-known "pocket" south-west of Bosanski Novi to the present size, which was the first border alteration important for this territory. What is presently the southern part of Bosnia would not remain in the form wanted by the Venetian Republic. Even before 1716 Venice managed to expand to Dubrovnik hinterland, i.e. the area of Trebinje and Popovo polje, thus encircling the Republic of Dubrovnik from the mainland. However, they definitely lost this territory in 1717 in Passarowitz, which, once again, internationally confirmed the Ottoman Bosnia's (Bosnian Eyalet's) accesses to the sea in Klek-Neum and Sutorina.

⁵² Reference literature on this issue is abundant: PAVLOVIĆ, 1901a, 1901b; SRKULJ, 1907, 38-43; NOVAK, 1929, 655-664; PELIDIJA, 1989, 239-259; KRUHEK, 1991, 37-79; KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991, 122-116 and 129-135.

⁵³ This was defined in Article 3 of the Treaty preamble: "Since from the Drina to the Una River, on both sides of Sava, there are fortresses and ancient forts, either open or closed, with soldiers of the Roman Empire within them, let them – according to the accepted peace principle joined with their old territories - remain in possession of the same Holy, Imperial and Royal Majesty. Therefore, the whole Sava River with all its banks belongs to Him." Quoted according to: KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991, 130.

⁵⁴ SRKULJ, LUČIĆ, 1996, p. 58 wrote that the Ottomans had to let Austria have "a narrow stretch of Bosnia on the right banks of the Una and the Sava; from the Una two hours and from the Sava one hour of horse ride away from the inner territory". Accordingly, this border from the Una to the inner territory of Bosnia was ca. 50 kilometres.

⁵⁵ This part of demarcation was defined in Article 4 of the Treaty preamble: "From the place of the Una's confluence to the Sava, all the way to the territory of the old Novi in possession of the Ottoman Porte, on the eastern side of the aforementioned river there are Jasenovac and Dubica and other strongholds and islands, with the Imperial and Royal army inside. According to the peace principle, let them remain in property of His Imperial and Royal majesty together with the old territories ", i.e. to Austria. Quoted according to: KRUHEK, PAVLOVIĆ, 1991, 130.

Instrument o razgraničenju pokazuje da se praktični posao na terenu, usporedi li se s onim iz 1699., bitno pojednostavnio (SRKULJ, 1907., 38-43). Uostalom, najteže je bilo uspostaviti prvo razgraničenje Karlovačkim mirom. Sad su obje strane prilično dobro poznavale teren koji je trebalo ponovno obići. Osim toga, Austrija zbog neuspjeha oko pokušaja zauzimanja Bosanskog Novog i Bihaća nije imala previše velikih teritorijalnih proširenja. Naime, granica se izmjenjuje kod Bosanskog Novog u spomenutom "džepu", te kod Furjana koji će, zajedno sa svojom najužom okolicom, pripasti Hrvatskoj, te tako stvoriti drugi "džep".⁵⁶ Sve drugo na Pounju, do Svištovskog mira 1791. ostaje neizmijenjeno (Sl. 25.).

Seutter to novo geopolitičko stanje predočava na svojoj karti iz 1744. (Sl. 24.),⁵⁷ tj. čak 22 godine nakon Požarevačkog mira. Uz desnu obalu vodotoka Une od Bihaća prema Jasenovcu bilježi: *Unna Fl. Pacis Passarovicensis limitaneus*.⁵⁸ I tu je taj realni problem civilnih kartografa. Seutter zna da je bilo razgraničenje između dvaju carstava 1699., a zatim i 1718., ali od informacija kako se to razgraničenje realiziralo, on i najveći dio civilnih intelektualaca Europe desetljećima su malo znali. Vrhunac tog neznanja gornja je rečenica: "Una – nova granična crta prema Požarevačkom miru" između dvaju carstava. Pritom južni dio kolikotoliko odgovara realijama Požarevačkog mira, ali već od spojnice Plitvička jezera (*Krapatsitz Lac*) – Bihać (*Wihatx – Bihatx*) geografski su podatci naprosto proizvoljno predočeni. Naime, prema karti na Sl. 24., unutar oblasti pod osmanskom vlašću na tom potezu ostat će mjesta Sokolac (*Zokolitz*), Bihać, pa će granična crta ići ravno preko Brekovice (*Procoyatz*), jugozapadno od Ostrožca (*Ostrosatz*)

The demarcation document shows that field work, compared to that of 1699, was significantly simplified (SRKULJ, 1907, 38-43). In fact, the most difficult part was to establish the first demarcation of the Karlowitz Treaty. Now, both sides knew the territory they needed to inspect fairly well. Besides, since it had failed to conquer Bosanski Novi and Bihać, Austria did not have many new territorial gains. Namely, the border changed near Bosanski Novi in the aforementioned "pocket" and near Furjan, which would, together with its narrow surroundings, pass to Croatia, thus creating another "pocket".⁵⁶ Everything else in the Una Region remained unchanged until the Swistowa Treaty in 1791 (Fig. 25).

Seutter presented this new geopolitical situation on his map from 1744 (Fig. 24),⁵⁷ 22 years after the Treaty of Passarowitz. On the right bank of the Una, from Bihać to Jasenovac, he wrote: *Unna Fl. Pacis Passarovicensis limitaneus*.⁵⁸ And that is the real problem with civilian cartographers: Seutter was aware of demarcations between the two Empires in 1699 and 1718, but the concrete information about them remained inaccessible to him and to most European civilian intellectuals for decades. The reflection of that ignorance is previously mentioned sentence: "Una – new borderline established by the Treaty of Passarowitz" between two empires. The southern part is pretty much in accordance with the Treaty of Passarowitz, but from the line Plitvice Lakes (*Krapatsitz Lac*) – Bihać (*Wihatx – Bihatx*) geographic data had been simply invented. Namely, according to the map on Fig. 24, Sokolac (*Zokolitz*) and Bihać remained within the Ottoman authority and the border line went directly over Brekovicica (*Procoyatz*), drawn to the left bank of the

⁵⁶ Detaljnije o tome razgraničenju, uz ubiciranje graničnih točaka za Unsko-sansko područje, vidjeti kod KOZLIČIĆ, 2003., 349-365, posebno 351-356.

⁵⁷ Naslov karte: *Exactissima / DUCATUS / CARNIOLAE / VINIDORUM MARCHIÄ / et / HISTRIAE / delineatio / cura et caelo / MATTH[AEI] SEUTT[ERI] (...)*, Augsburg, 1744. Izvornik: Hrvatski državni arhiv Zagreb, Kartografska zbirka, sign. A-IV-15. Cfr. LAGO, ROSSIT, 1981, 200-203; PANDŽIĆ, 1988, 107; KOZLIČIĆ, 2003, 349-365.

⁵⁸ Seutter ima još jednu kartu koja u naslovu slavi Požarevački mir. Njezin je naslov: *Iustissimae Causae / Heroica Virtute / propugnatae, / gloriosiss: Triumphi Praemium. / Sive / Accurata delineatio / Provinciarum et Urbium, / quae duabus celeberrimis Expeditionibus / Iusto Domino ac Victori restitutae / et Pace Passarowiziensi / A. 1718. d. 21. Iulli à debellatis Turc. / concessae et assignatae sunt: / Augustae Vindelic[orum] / Opera et Sumtibus / MATTH[AEI] SEUTT[ERI] / (...)*, Augsburg, 1744. Izvornik: Znanstvena knjižnica Zadar, Zbirka rijetkosti, sign. 10421-A. Karta je iz atlasa bez naslovne stranice. Cfr. GOLDNER, 1989., 7.

⁵⁶ On this demarcation in detail with the names of border points for the Una-Sana Region see: KOZLIČIĆ, 2003, 349-365, particularly 351-356.

⁵⁷ Map title: *Exactissima / DUCATUS / CARNIOLAE / VINIDORUM MARCHIÄ / et / HISTRIAE / delineatio / cura et caelo / MATTH[AEI] SEUTT[ERI] (...)*, Augsburg, 1744. Original: Croatian state archives in Zagreb, Cartographic collection, sign. A-IV-15. Cfr. LAGO, ROSSIT, 1981, 200-203; PANDŽIĆ, 1988, 107; KOZLIČIĆ, 2003, 349-365.

⁵⁸ Seuter has another map celebrating the Treaty of Passarowitz in its title: *Iustissimae Causae / Heroica Virtute / propugnatae, / gloriosiss: Triumphi Praemium. / Sive / Accurata delineatio / Provinciarum et Urbium, / quae duabus celeberrimis Expeditionibus / Iusto Domino ac Victori restitutae / et Pace Passarowiziensi / A. 1718. d. 21. Iulli à debellatis Turc. / concessae et assignatae sunt: / Augustae Vindelic[orum] / Opera et Sumtibus / MATTH[AEI] SEUTT[ERI] / (...)*, Augsburg, 1744. Original: Science library in Zadar, Rarities collection, sign. 10421-A. The map is from an atlas with no cover page. Cfr. GOLDNER, 1989, 7.

bit će primaknuta lijevoj obali Une (*Unna fl.*), te dalje uz tu obalu nastaviti nizvodno tom rijekom. To znači da je pod vlašću Austrijskog Carstva ostao sav pojas sjeverno od srednjeg toka Une. Da se misli upravo tako na karti (Sl. 24.), egzaktno se potvrđuje rasporedom slova u nazivu Kraljevine Hrvatske: *Croatiae / reg- / num.* Zadnje, *reg + num*, dolazi do spomenute granice. Desno ili istočno od te granice predočen je naziv za Kraljevinu Bosnu: *Regnum Bosniae*. Prema tome, manje-više situacije kakve se moglo vidjeti na kartama s razmeđa 16. i 17., a Seutter djeluje tijekom prve polovice 18. stoljeća! U tom smislu svakako neoprostivo pogrešno kartografsko razgraničenje. No, Seutter nije imao bolje informacije. Naprosto nije bio u poziciji konzultirati iste podatke kojima je npr. raspolagao Weigel za svoju kartu (Sl. 20. i Sl. 21.). Konačno, zašto bi on vjerovao Weigelu, ako je i imao njegovu kartu u rukama? Trebao je niz potvrda, tj. da su informacije koje Weigel donosi već predočene na drugim kartografskim djelima civilne kartografije. Budući da toga nije bilo, prikazao je ono što je smatrao, u trenutku rada na karti, najboljim. Druga je situacija što to njegovo *najbolje* nije ni približno dobro. No, to je dug sporom pribavljanju podataka, pa čak i onda kad se radi o ovako važnim razgraničenjima.⁵⁹

Premda je Požarevački mir između zaraćenih strana predviđao "24 mjesечеve godine mira", novi sukobi s Austrijom tijekom četvrtog desetljeća 18. stoljeća rezultiraju 1739. Beogradskim mirom.⁶⁰ Sjeverna granica bosanskohercegovačkog područja

Una (*Unna fl.*) south-west of Ostrožac (*Ostrosatz*) and continuing downstream. This means that the whole area north of the Una's middle flow remained under the Austrian Empire. That the map (Fig. 24) presented exactly this is confirmed by the characters distribution in the title of the Kingdom of Croatia: *Croatiae / reg- / num.* The last, *reg + num*, reaches the mentioned border. To the right or to the east of the border there is the title for the Kingdom of Bosnia: *Regnum Bosniae*. Accordingly, it is a situation more or less characteristic for the turn of the 16th to the 17th century, and Seutter worked during the first half of the 18th century (!), which is inexcusably wrong mapping of demarcation. However, Seutter did not have access to better information. He simply was not in position that would allow him to review the same data that, for example, Weigel had for his map (Fig. 20, Fig. 21). Finally, why should he believe Weigel, even if he did have his map? He would need a series of confirmations that Weigel's data had already been presented on other maps by civilian cartographers. Since it was not so, Seutter presented what he, at the time, thought was the best. The other problem is that his *best* was not nearly good enough. However, this was the consequence of slow data gathering, even when such important demarcations are in question.⁵⁹

While the Treaty of Passarowitz anticipated "24 lunar years of peace" between the confronted sides, new conflicts with Austria during the fourth decade of the 18th century resulted in the Treaty of Belgrade in 1739.⁶⁰ The northern

⁵⁹ O ostalim kartama u vezi Požarevačkoga mira cfr. SLUKAN ALTIĆ, 2003., 215-216.

⁶⁰ I taj je mir rezultat dužeg rata. Prvo je Rusija 1736. zaratila s Osmanskim Carstvom, a onda joj se, kao saveznik, 1737. pridružila Austrija u nadi da će još više profitirati na račun područja koja su dotad bila pod osmanskom vlašću. Čak se napada jezgra zapadne Bosne (Banja Luka, Ostrovica, Kulen Vakuf, Havalala, Bužim – NOVLANIN, HADŽINESIMOVIĆ, 1994., 13-96). Ipak, nakon brojnih austrijskih poraza rat završava osmanskim opsadom Beograda. Ne mogavši izdržati tu opsadu, austrijska strana 18. rujna 1739. pristaje na Beogradski mir, po kojem Osmanskom Carstvu vraća sve ono što je to carstvo izgubilo Požarevačkim mirom 1718. godine. Kad se radi o BiH, to je značilo vraćanje sjeverne granice na Savu. Cfr. JOKSIMOVIĆ, 1970., 577; KALEČEK, 1970., 333; PANDŽIĆ, 1992., 86. Za taj mir HAMMER, 1979., 3, 179, čak ističe: "Beogradski mir je za Portu jedan od najslavijih (...). U Beogradskom miru utvrđena granica između Austrije i Porte ista je do današnjeg dana (tj. prvih desetljeća 20. stoljeća kad nastaje Hammerovo djelo – op. autori), osim nekih neznatnijih izmjena određenih Svištovskim mirom, a izmjene su poduzete na Černi i Uni". Razgraničenje prema Beogradskom miru predočeno je na karti: *Charte exacte des confins de la Bosnie, Croatie, Beč, 1739*. Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-c-1046. Cfr. SLUKAN ALTIĆ, 2003, 216, 424.

⁵⁹ For other maps of the Treaty of Passarowitz see: SLUKAN ALTIĆ, 2003, 215-216.

⁶⁰ This Treaty was the result of a long war. First Russia went to war with the Ottoman Empire in 1736, joined by Austria in 1737 in hope of gaining territories under the Ottoman authority. Even the core of western Bosnia was attacked (Banja Luka, Kulen Vakuf, Havalala, Bužim – NOVLANIN, HADŽINESIMOVIĆ, 1994, 13-96). However, after numerous Austrian defeats the war ended with the Ottoman siege of Belgrade. Unable to withhold the siege, the Austrians agreed to the Treaty of Belgrade on September 18th 1739, returning to the Ottoman Empire everything they had lost by the Treaty of Passarowitz in 1718. In Bosnia, this meant the return of the northern border on the Sava. See: JOKSIMOVIĆ, 1970, 577; KALEČEK, 1970, 333; PANDŽIĆ, 1992, 86. HAMMER, 1979, 3, 179, wrote about the Treaty: The Treaty of Belgrade is the most celebrated for the Porte (...). The border between Austria and the Porte established by the Belgrade Treaty is the same as today (i.e. the first decades of the 20th century, the time Hammer wrote this), except for some small changes set with the Treaty of Swistow, and the changes were on Černa and Una". The demarcation of the Belgrade Treaty is presented on the map: *Charte exacte des confins de la Bosnie, Croatie, Vienna, 1739*. Original: Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv - Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-c-1046. Cfr. SLUKAN ALTIĆ, 2003, 216, 424.

pod osmanskom vlašću tim se mirom opet vraća do sredine vodotoka rijeke Save, kao što je to bilo dogovoreno još 1699., pa se ta granična crta više neće mijenjati. Istodobno, u tom razdoblju, kao i sljedećih pedesetak godina, privremeno se umanjuje interes europskih kartografa za kartografskim razgraničenjima Austrijskoga i Osmanskog Carstva, preciznije, hrvatsko-bosanskohercegovačkih područja pod vrhovništvom tih carstava. Doduše tiskaju se atlas i karte, no to su tek ponešto dorađenija izdanja starije kartografske građe. Konačno, izuzev novih ponavljanja geografskih informacija starih i više od stotinu godina, nisu imali što pružiti. U isto vrijeme, produžavajući praksu iz posljednjeg desetljeća 17. stoljeća, austrijski vojni kartografi, na temelju špijunskog opserviranja terena, do 1878. izrađuju nebrojeno mnoštvo novih karata, planova i veduta, danas pohranjenih u bečkom Kriegsarchivu,⁶¹ ali u ono doba nedostupnih tzv. civilnim kartografima, jer je sve to bilo klasirano kao vrhunska vojna tajna. Time se Austrija, u biti, nastavila pripremati za neki budući za nju povoljan trenutak u kojem bi okupirala područje današnje BiH.

Ipak, i iz toga razdoblja postoje barem dvije vrlo zanimljive karte. Prva je autorski rad bečkoga kartografa Maximiliana Schimeka. On 1788. tiska veliku kartu u dva dijela koju naslovljuje: "(Karta) Kraljevine Bosne, Hercegovine i okolnih provincija Hrvatske, Slavonije, Temišvara, Srbije, Albanije, Republike Dubrovačke i Mletačke Dalmacije" (Sl. 26., Sl. 27.).⁶² Uvidom u taj kartografski rad može se prvo uočiti bitno viša realnost pozicija geografske građe u odnosu na ranije karte. To znači da se taj Austrijanac, slično Weigelu, okoristio dobrim dijelom geografskih informacijama (uključujući u

border of Bosnian territory under the Ottoman authority moved back to the midstream of the Sava, as it had already been arranged in 1699, and would not undergo any future changes. Meanwhile, during this period and the next 50 years, the interest of European cartographers for mapping the borders of the Austrian and Ottoman empires had been temporarily reduced. The same was with Croatian and Bosnian areas under the authority of these Empires. New atlases and maps were printed mostly as modified editions of older cartographic material. Finally, there was nothing to offer except for the repetition of over a century old geographic data. At the same time, until 1878, continuing their tradition of the late 17th century, the Austrian military cartographers made numerous new maps, plans and panoramas with the help of the field intelligence. This material, today deposited in the Viennese Kriegsarchiv,⁶¹ was, at the time, unavailable to civilian cartographers since it had been classified as top secret.

However, there are at least two interesting maps from this period. The first was created by a Viennese cartographer Maximilian Schimek. In 1788 he printed a great map in two parts entitled: "(Map of) the Kingdom of Bosnia, Herzegovina and surrounding regions of Croatia, Slavonia, Timișoara, Serbia, Albania, the Republic of Dubrovnik and Venetian Dalmatia" (Fig. 26, Fig. 27).⁶² An insight to this cartographic work primarily points to increased reality of geographic material positioning when compared to earlier maps. It means that Schimek, similar to Weigel, took benefit from geographic information (including maps) collected by Viennese military

⁶¹ Detaljan popis te građe u SCHMIDT, 1932. Dio je već objavljen u: ZELENIKA, 1982., 27-31; RADOSAVLJEVIĆ, 1985., 73-79; MASLAK, 1998.; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002.

⁶² Naslov karte: DAS KOENIGREICH / BOSNIEN, / und die HERZEGOVINA [Rama] / samt den angrenzenden Provinzen von / CROATIEN, SCLAVONIEN, TEMESVAR, SERVIEN, / ALBANIEN, RAGUSA und dem VENETIANISCHEN / DALMATIEN. / Nach den militaerischen Handkarten des / PRINZEN EUGEN / DER GRAFEN KHEVENHÜLLER, MARSIGLI UND / PALLAVICINI / geographisch aufgetragen, und nach den / zuverlaessigsten Nachrichten, und Reisebeschreibungen / berichtungen im Jahre 1788 / von Herrn MAXIMILIAN SCHIMEK, / herausgegeben von Herrn / F[rantz] A[nton] Schraembl, Beč, 1788. Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-a-935. Cfr. SCHMIDT, 1932., 66; MARKOVIĆ, 1993., 226 i 250-251; 1998., 238-248.

⁶¹ A detailed list of this material is available in: SCHMIDT, 1932. A part of it is published in: ZELENIKA, 1982, 27-31; RADOSAVLJEVIĆ, 1985, 73-79; MASLAK, 1998; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002.

⁶² Map title: DAS KOENIGREICH / BOSNIEN, / und die HERZEGOVINA [Rama] / samt den angrenzenden Provinzen von / CROATIEN, SCLAVONIEN, TEMESVAR, SERVIEN, / ALBANIEN, RAGUSA und dem VENETIANISCHEN / DALMATIEN. / Nach den militaerischen Handkarten des / PRINZEN EUGEN / DER GRAFEN KHEVENHÜLLER, MARSIGLI UND / PALLAVICINI / geographisch aufgetragen, und nach den / zuverlaessigsten Nachrichten, und Reisebeschreibungen / berichtungen im Jahre 1788 / von Herrn MAXIMILIAN SCHIMEK, / herausgegeben von Herrn / F[rantz] A[nton] Schraembl, Vienna, 1788. Original: Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv - Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-a-935. Cfr. SCHMIDT, 1932, 66; MARKOVIĆ, 1993, 226, 250-251; 1998, 238-248.

to i karte) koje su se u bečkim vojnim krugovima dotad prikupile.⁶³ Međutim, bitni novi pomak prema cjelokupnoj ranijoj kartografiji nije jedino u toj novoj kvaliteti lociranja geografskih informacija, već u činjenici da Schimek prvi u historiji kartografije manje-više sadašnji prostor BiH promatra kao jedinstveno geopolitičko područje. U tom smislu njegova Kraljevina Bosna nije srednjovjekovna tvorevina, već geopolitički subjektivitet Bosanskog ejaleta s kraja 18. stoljeća, za koji je Austrijsko Carstvo iznimno zainteresirano. Da to osnaži, on taj geografski prostor, prema susjednim oblastima pod austrijskom, mletačkom i dubrovačkom vlašću, ograničava granicom od niza crta – točka – crta. Granica takve BiH prema Srbiji i Crnoj Gori, koje su se poput nje također nalazile pod osmanskim vlašću, linija je od niza crtica, pa je to za njega administrativno razgraničenje. To je logično. Ipak je Bosanski ejalet i u to doba tek najzapadnija provincija Osmanskog Carstva. Takvo se shvaćanje bosanskohercegovačkog prostora ističe i u kartuši. Schimekova Kraljevina Bosna graniči s Albanijom (*Albanien*), Crnom Gorom (*Monte Negrinen*), Hrvatskom (*Kroatien*), Mletačkom Dalmacijom (*Venetianischen Dalmatien*), Republikom Dubrovačkom (*Ragusa*), Slavonijom (*Slavonien*), Srbijom (*Servien*) i Temišvarom (*Temesvar*). Čak štoviše, uz takvu granicu izrijekom navodi da je utvrđena još 1699. godine (*Graenzen 1699.*).

Područje BiH na takvoj karti (Sl. 26., Sl. 27.) na zapad dopire do današnje granice Hrvatske i BiH, uz iznimku Drežnika i dijelova zapadno od Kulen Vakufa koji će Svištovskim mirom 1791. biti odstupljeni Hrvatskoj. U nastavku, sve do Klek-Neumskog bosanskohercegovačkog izlaza na more granica je kao i danas. Slično je u zaobalju Republike Dubrovačke, pa kod Sutorinskog izlaza na more. U nastavku slijedi istočna granica takve BiH prema Crnoj Gori (*Monten Negrinen*) i Srbiji (*Servien*), uz napomenu da će biti korigirane tijekom 19. stoljeća u odnosu na ono što daje Schimek. Ovdje je to, nakon crnogorskih planinskih masiva, vodotok Lima (*Lim. Fl.*), a od njegova ušća u Drinu (*Drina Fl.*), dalje to je vodotok te rijeke do svojeg ušća u Savu (*Sava Fl.*). Odatle se produžava sjeverna granica Schimekove Bosne vodotokom Save, a od ušća Une (*Unna Fl.*) granica je bila Una sve do Dvora (*Duor*) kod Bosanskog Novog (*Novi*).

⁶³ To se i ističe u kartuši kroz formulu "militarischen Landkarten" princa Eugena (Savojskog), te grofova Khevenhüllera, Marsiglija i Pallavicinija.

circles.⁶³ However, the essential step forward lies not only in new quality of geographic data location, but in the fact that Schimek, first in the history of cartography, perceives the area of today's Bosnia and Herzegovina as a unique geopolitical territory. His Kingdom of Bosnia is not a medieval state but a geopolitical subject of the Bosnian Eyalet at the end of the 18th century, in which the Austrian Empire is very much interested. To emphasize this, he marked the border between this geographic area and its neighbouring regions under the Austrian, Venetian and Dubrovnik authorities with a line – dot – line sequence. The border towards Serbia and Montenegro, also under the Ottoman authority, is a line of dots representing an administrative demarcation. This is logical. After all, the Bosnian Eyalet was, at the time, only the westernmost province of the Ottoman Empire. This perception of Bosnian territory was also emphasized in the cartouche. Schimek's Kingdom of Bosnia borders with Albania (*Albanien*), Montenegro (*Monte Negrinen*), Croatia (*Kroatien*), Venetian Dalmatia (*Venetianischen Dalmatien*), the Republic of Dubrovnik (*Ragusa*), Slavonia (*Slavonien*), Serbia (*Servien*) and Timișoara (*Temesvar*). Moreover, along this border he writes that it had been fixed since 1699 (*Graenzen 1699.*).

The territory of Bosnia and Herzegovina on that map (Fig. 26, Fig. 27) reaches to today's border between Croatia and Bosnia in the west, with the exception of Drežnik and parts west of Kulen Vakuf that would be taken from Croatia by the Treaty of Swistowa in 1791. The border is the same as it is today all the way to the Bosnian sea access of Klek-Neum. The similar situation is in the hinterland of the Republic of Dubrovnik and by the sea access at Sutorina, followed by the eastern border of Bosnia towards the Montenegro (*Monten Negrinen*) and Serbia (*Servien*), with the remark it would be corrected during the 19th century in comparison with Schimek's map. Here, after Montenegrin mountains, this refers to the Lim River (*Lim. Fl.*), and after its confluence with the Drina (*Drina Fl.*), the Drina flow to its confluence with the Sava (*Sava Fl.*). From there, the northern border of Schimek's Bosnia follows the flow of the Sava, while from its confluence with the Una (*Unna Fl.*) the border follows the river all the way to Dvor (*Duor*) near Bosanski Novi (*Novi*).

⁶³ This is pointed out in cartouche as "militarischen Landkarten" of Prince Eugene of Savoy and the counts Khevenhüller, Marsigli and Pallavicini.

Ako se uz to istakne da se područje Bosanskog ejaleta dijeli na manje oblasti, te uz pojedine važnije gradove ističe kad su kod njih bile važnije bitke, trebat će konstatirati da je karta prikazana na Sl. 26. doista najbolje što se dobilo u kartografskom pogledu do kraja 18. stoljeća. Ipak, to nipošto ne znači da i na toj karti (Sl. 26. i Sl. 27.) nema pogrešnih lokacija geografskih podataka, arhaičnog nazivlja, pa i stoljetnih zabluda. No, to ne treba previše negativno cijeniti, jer su te negativnosti minorne u odnosu na to što ova karta u smislu iskoraka u kvaliteti kartografskog prikaza stvarno donosi.

Novi rusko-osmanski rat 1778.-1791. iznova će, u svojoj zadnjoj fazi, aktivirati Austriju da se još jednom pokuša proširiti na područje BiH. Stoga se ona, kao ruska saveznica, u taj rat uključuje u razdoblju 1788.-1791. Ipak, izbijanje francuske građanske revolucije 1789., starog austrijskog rivala na zapadu, iznova usložnjava situaciju, pa 4. kolovoza 1791. u Svištovu, smještenom na desnoj obali Dunava u Bugarskoj, dolazi do Svištovskog mira između zaraćenih strana. Njegov je temelj manje-više *status quo*, s time što Austrija zadržava Cetingrad osvojen 20. kolovoza 1790. Osim toga, pod njezinu vlast dolazi i pogranični pojas od Drežnika i Ličkoga Petrova Sela, preko Vaganca, do Boričevca, Lapca i Medviđe glavice kod Knina.⁶⁴ To jest, jedino se granica između područja pod osmanskom i austrijskom vlašću korigira na Pounju. Time se uspostavlja razgraničenje dvaju carstava koje se više na zapadu, sjeveru i jugu neće mijenjati.

S obzirom na to da je posao oko razgraničenja na terenu bio odužen, trajajući od 1791. do 1795., prve karte na kojima će se ono isticati, pojavit će se tek 1795. godine. U međuvremenu, znameniti talijanski kartograf Giovanni Maria Cassini izrađuje svoju kartu Dalmacije i njezina dubljeg

If we take into consideration that the map had subdivided the area of the Bosnian Eyalet into smaller regions and complemented the names of towns with important battles fought near them, the conclusion is that map shown on Fig. 26 is indeed the best of cartography from the late 18th century. Nevertheless, this does not mean that afore mentioned map (Fig. 26, Fig. 27) does not bring wrong locations, archaic names and even some centuries-old mistakes. But this should not be marked as negative since these negativities are minor in relation to what this map has to offer in terms of cartographic representation quality.

In its last stage, the new Russo-Ottoman war of 1778 – 1791 prompted Austria to attempt to spread its territory to Bosnia once again. It entered the war in 1788–1791 as a Russian ally. However, the outbreak of the French Revolution in 1789, France being an old Austrian rival in the west, made the situation complicated once again, which brought to the Treaty in Swistowa on the right bank of the Danube in Bulgaria on August 4th 1791. The basis of the Treaty is more or less *status quo*, with Austria keeping Cetingrad which it had conquered on August 20th 1790. Besides, Austria gained the border belt from Drežnik and Ličko Petrovo Selo, to Vaganac, Boričevac, Lapac and Medviđa glavica near Knin.⁶⁴ The only border correction between the Ottoman and Austrian Empire was in the Una Region. This finalized the demarcation between the two Empires in the west, north and east, which would remain unchanged since.

Since the field work on demarcation had been prolonged and lasted from 1791 to 1795, the first maps appeared as late as 1795. In the meantime, a famous Italian cartographer Giovanni Maria Cassini made his map of Dalmatia and its deeper hinterland printed in Rome in 1792. (Fig. 28,

⁶⁴ KALEČEK, 1970., 333; JOVOVIĆ, 1975., 468. U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Zbirka Franz Ottenfels, sign. 388 i 389, čuva se instrument o razgraničenju na tom području na njemačkom (sign. 388) i osmansko-turskom jeziku (sign. 389). Naslov njemačkog originala: *Gleichlautende Abschrift des zwischen dem Kaiser königlichen Hof, und der Ottomanischen Pforte zu Stand gebrachten Grenzscheidungs-instrumentes*. Obje verzije su potpisane i razmijenjene 23. prosinca 1795., kad se stvarno dovršio posao oko razgraničenja (obje definiraju razgraničenje na 37 pograničnih tačaka). Ti dokumenti nisu objavljeni. O njima detaljnije BAJRAKTAREVIĆ, 1959., 113-114.

⁶⁴ KALEČEK, 1970, 333; JOVOVIĆ, 1975, 468. In Croatian States Archives in Zagreb, Collection Franz Ottenfels, sign. 388 and 389 the demarcation document in German (sign. 388) and Ottoman-Turkish language (sign. 389) of this area is being kept. The title of the German original: *Gleichlautende Abschrift des zwischen dem Kaiser königlichen Hof, und der Ottomanischen Pforte zu Stand gebrachten Grenzscheidungs-instrumentes*. Both versions were signed and exchanged on December 23rd 1795 when the demarcation process was finished (both define demarcation in 37 border points). These documents have not been published. For details see: BAJRAKTAREVIĆ, 1959, 113-114.

zaobalja, tiskanu u Rimu 1792. (Sl. 28., Sl. 29.),⁶⁵ i to je druga zanimljiva karta s kraja 18. stoljeća. To je kartografski rad vrlo sličan du Valovu (Sl. 9., Sl. 10. iz 1663.), a kako je između njih proteklo 169 godina, zanimljivo je vidjeti kako se isto geopolitičko područje sada, krajem 18. stoljeća, tretira. Naravno, što je logično očekivati, budući da su poslovi oko razgraničenja na terenu po odredbama Svištovskog mira bili u tijeku, Cassini prikazuje prethodnu situaciju, ali i nju pogrešno. Ne ostavlja u Hrvatskoj pod austrijskom vlašću samo npr. Cetingrad (*Zetin*), Drežnik (*Dresnik*), Donji Lapac (*Lapaz*) i Boričevac (*Paricsovatz*) već, što je čudnije, još: Todorovo (*Todorovo*), Bužim (*Busin*) i Vrnograč (*Vranugratz*), premda su oni u sastavu Bosanskog ejaleta još od vremena prijelaza 16. na 17. stoljeće.

Karta ima i geopolitičku dimenziju. Prvo je Bosna (*Bosnia*), koja je ovdje predočena u svojim "srednjovjekovnim" granicama. Sjeverna joj je granica na Savi (*Sava F.*) iza koje je Slavonija (*Schiavonia*). Na tu Bosnu se dodaje Turska Hrvatska (*Croazia Turca*), područje između rijeka Vrbasa (*Verbas F.*) i Une (*Unna F.*), s proširenjem prema zapadu od izvora Une pa gotovo do Bosanskog Novog (*Novi vecchio*). Na jugu Bosne je Hercegovina. Nju se ovdje naziva Turskom Dalmacijom (*Dalmazia Turca*) kako bi se mogla razlikovati od nešto južnije Mletačke Dalmacije (*Dalmazia Veneta*), te teritorija pod vlašću Republike Dubrovačke (*Repubblica di Ragusa*). No, Cassini nije mogao izbjeći takvoj Hercegovini, a time i cjelini BiH, prikazati izlaz na more na području Klek-Neuma, dakle tamo gdje se on i danas nalazi. Naravno da taj njegov prikaz nije najbolje kartografran. Ali, to zbog gornjih razloga, te činjenice da karta obuhvaća vrlo širok geografski prostor pa se na njoj mnogo toga mora generalizirati, nije prevelika pogreška.

Ostali dio Hrvatske i ovdje nosi pečat nekadašnjih vlasti: Ugarska Hrvatska (*Croazia Unghera*). U stvari, Hrvatska odavno više nije pod ugarskom (mađarskom) vlašću, jer je od 1527. godine njezin stvarni vladar austrijski car. Međutim, u organizacijskom smislu, jer je u međuvremenu i Ugarska došla pod vlast bečkog dvora, bit će dijelom te Ugarske. Stoga se

Fig. 29)⁶⁵ is the second interesting map from the late 18th century. This cartographic work is very similar with du Val's (Fig. 9, Fig. 10 of 1663), and since 169 years had passed between them, it is interesting to see how the same geopolitical area was treated at the end of the 18th century. Naturally, since the demarcation works according to the Treaty of Swistowa were in progress at the time, Cassini presented the situation before it but with errors as well. In Croatia he did not only leave e.g. Cetingrad (*Zetin*), Drežnik (*Dresnik*), Donji Lapac (*Lapaz*) and Boričevac (*Paricsovatz*) under the Austrian authority but also Todorovo (*Todorovo*), Bužim (*Busin*) and Vrnograč (*Vranugratz*), although they had been parts of the Bosnian Eyalet since the turn of the 16th into the 17th century.

The map has a geopolitical dimension. Firstly, it represents Bosnia (*Bosnia*) inside its "medieval" borders. Also, there is Turkish Croatia (*Croazia Turca*), the region between the rivers Vrbasa (*Verbas F.*) and Una (*Unna F.*), with an extension to west from the source of the Una all the way to Bosanski Novi (*Novi vecchio*). South of Bosnia there is Herzegovina. It is called Turkish Dalmatia (*Dalmazia Turca*) in order to be differentiated from the Venetian Dalmatia (*Dalmazia Veneta*) and the territory under the authority of the Republic of Dubrovnik (*Repubblica di Ragusa*). However, Cassini could not have avoided presenting Herzegovinian sea access of Klek-Neum at the same place it is today. Naturally, his presentation is not well mapped. But, due to the previously mentioned reasons and the fact that the map encompassed a wide geographic area and therefore had to be generalized, this is not a great error.

The remaining part of Croatia here carries the stamp of previous authority: Hungarian Croatia (*Croazia Unghera*). In fact, at the time Croatia had not been under the Hungarian authority for a long time but under the rule of the Austrian Emperor since 1527. However, since Hungary became a part of Austria, administratively it remained a part of Hungary. Therefore, today's north Croatian littoral was labelled as Hungarian Dalmatia (*Dalmazia Unghera*) continuing to Lika

⁶⁵ Naslov karte: *LA DALMAZIA / CON / LE ISOLE ADIACENTI / ROMA / Presso la Calcogr[afia] Camerale / 1792.*, Rim, 1792. Izvornik: Hrvatski hidrografski institut Split, Kartografska zbirka, bez signature; Zbirka Novak -- Bonn (Njemačka), bez signature. Cfr. PANDŽIĆ, 1988., 120; 1992., 73; MARKOVIĆ, 1993., 228-229.

⁶⁵ Map title: *LA DALMAZIA / CON / LE ISOLE ADIACENTI / ROMA / Presso la Calcogr[afia] Camerale / 1792.*, Rome, 1792. Original: Croatian hydrographical institute – Split, Cartographic collection, without call name; Collection Novak – Bonn (Germany), without call name. Cfr. PANDŽIĆ, 1988, 120; 1992, 73; MARKOVIĆ, 1993, 228-229.

današnje sjeverno Hrvatsko primorje ovdje ističe kao Ugarska Dalmacija (*Dalmazia Unghera*). U njegovu je produžetku Ličko područje (*Contea di Lyka*). Slično je u Istri: primorski je dio bio pod mletačkom vlašću, pa se zato i naziva Mletačkom Istrom (*Istria Veneta*), a unutrašnjost se nalazila pod izravnom dominacijom Beča, što se ovdje istaknulo kao Austrijska Istra (*Istria Austriaca*).

Zanemari li se spomenuti dio manjih nepreciznosti na ovoj karti, trebalo bi zaključiti kako se radi o vrijednom kartografskom i geografskom djelu koje ponajprije oslikava brojnost političkih vlasti na hrvatskim, bosanskohercegovačkim i njima susjednim područjima. U tom je smislu karta važno povijesno-geografsko svjedočanstvo o nekadašnjim geopolitičkim realitetima.

Prva karta koja prikazuje kako se stvarno razgraničilo pojas uz zapadnu granicu Pounja prema odredbama Svištovskog mira, jest ona iz 1795. godine (Sl. 30.).⁶⁶ Autori toga kartografskog rada austrijski su časnici: Cerrini, Božić i Heinbucher. Na karti je vidljiv pojas između razgraničenja 1718. i 1791. godine. On je koloriran da bi ga se bolje moglo uočiti. Preciznije, na kartografskom prikazu na Sl. 30. vidljivo je da su Svištovskim mirom u sastavu Hrvatske pod austrijskom vlašću definitivno ostala sva područja od Cetingrada (*Tzettin*) na sjeveru do Medviđe glavice na jugu (*Triplex Confinium*).⁶⁷

Promjene granica na kartama 19. i 20. stoljeća

Kartografi 19. stoljeća sve ranije izmjene granica dvaju carstava polako doznaju. Budući da uz to neće biti novih promjena, posao će im utoliko biti olakšan. Osim toga, izgleda da će se iz bečkih vojnih krugova, barem za potrebe austrijskih kartografa, davati sve više preciznijih podataka dobivenih

⁶⁶ Naslov karte: *Karte / von dem, den k. k. Hof zufallenden Strich Landes / an der Unna, so aus der Sistovaer Original Con- / ventions Karte accurat abcopiret worden*, Beč, 1795. Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-c-929-1. Cfr. SCHMIDT, 1932., 116; KOZLIČIĆ, 2003., 432.

⁶⁷ Iz vrlo praktičnih razloga, naime, da bi se postigla bolja preglednost onog što se kartografira, kartografski sadržaj ove karte zarotiran je za 90° prema zapadu. U tom smislu ovo nije "njemački kut gledanja na strane svijeta", budući da se kod njega to rotiranje vršilo za 180°. U svakom slučaju, na ovoj je karti sjever lijevo, jug desno, istok gore, a zapad dolje. Za *Triplex Confinium* kod Knina cfr. ROKSANDIĆ, 1998., 157-174; SLUKAN ALTIĆ, 2001. O ostaloj kartografskoj građi nastaloj u vezi Svištovskoga mira iscrpno SLUKAN ALTIĆ, 2003., 216-218.

(*Contea di Lyka*). The situation in Istria was similar: the coastal region was under the Venetian authority and hence named Venetian Istria (*Istria Veneta*), and the hinterland was under the direct Viennese dominance, here expressed as Austrian Istria (*Istria Austriaca*).

If we ignore smaller imprecision of this map, it can be concluded that it is a valuable cartographic and geographic work which portrays numerous political authorities on Croatian, Bosnian and neighbouring territories. Thus, the map is an important historical and geographical testimony of a former geopolitical situation.

The first map showing real demarcation of the belt by the western border of the Una Region according to the Treaty of Swistowa was created in 1795 (Fig. 30).⁶⁶ The authors were Austrian officers Cerrini, Božić and Heinbucher. The map shows the belt between 1718 and 1791 demarcations. It was coloured in order to be easily discerned. More precisely, the map on Fig. 30 shows that, according to the Treaty of Swistowa, all the areas from Cetingrad (*Tzettin*) in the north to Medviđa glavica in the south (*Triplex Confinium*) remained within Croatia under the Austrian authority.⁶⁷

Border alterations on the 19th and 20th century maps

The cartographers of the 19th century gradually became aware of the previous border alterations between the two Empires. Since there would not be any new changes, their work was facilitated. Besides, it seems that Viennese military circles had started to provide Austrian cartographers with more precise data based on their spy observations. Moreover, the Austrians

⁶⁶ Map title: *Karte / von dem, den k. k. Hof zufallenden Strich Landes / an der Unna, so aus der Sistovaer Original Con- / ventions Karte accurat abcopiret worden*, Vienna, 1795. Original: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv - Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-c-929-1. Cfr. SCHMIDT, 1932, 116; KOZLIČIĆ, 2003, 432.

⁶⁷ In order to achieve good layout the cartographic material was rotated 90° to the west. This is not "German view of cardinal points" because in that case the rotation would be 180°. In this map the north is on the left, the south on the right, the east is up and the west down. For *Triplex Confinium* near Knin see: ROKSANDIĆ, 1998, 157-174; SLUKAN ALTIĆ, 2001. For other cartographic material dealing with the Treaty of Swistowa see: SLUKAN ALTIĆ, 2003, 216-218.

špijunskim opserviranjem terena. Uostalom, i Austrijancima su bile i te kako dobro došle generalne karte poput naprijed analizirane Schimekove (Sl. 26.). Uz to, prva desetljeća 19. stoljeća donijet će prve prave istraživačke radove na terenu za potrebe kartografije (izmjere jadranskog akvatorija i kopnenog zaobalja),⁶⁸ a i sama će geografija bitno napredovati (BOUE, 1840.; THOEMMEL, 1867.; ROŠKIEWICZ, 1868.). U tom smislu pojavljuje se niz različitih sve kvalitetnijih kartografskih ostvarenja, koja svako sa svoje strane tek dopunjuju ono što je ostvareno kod Schimeka, a izmijenjeno Svištovskim mirom. Dio kartografa vrlo točno donosi hrvatsko-bosanskohercegovačko razgraničenje na ovom području. Primjeri su "Karta Srbije, Bosne, Turske Hrvatske i Hercegovine te crnogorskih područja" Austrijanca F. Frieda iz 1829. (Sl. 31.)⁶⁹ ili, karta "Bosne i Dalmacije" Heinricha Kieperta iz 1851. godine (Sl. 32., Sl. 33.).⁷⁰

Mnogo kasnije, od 13. lipnja do 13. srpnja 1878., održava se Berlinski kongres (ŠIDAK, 1980.; IMAMOVIĆ, 1997., 345-348 i 586-588), kao rezultat europskog nastojanja eliminiranja Istočnog pitanja, za ovo istraživanje ponajprije gotovo stoljetne krize u najzapadnijem dijelu Osmanskog Carstva.⁷¹ Njime je, kad je riječ o prostoru BiH, povjeren mandat Austro-Ugarskoj Monarhiji da ga okupira, te tako eliminira to krizno žarište na jugoistoku Europe. Nad takvom BiH sultanov suverenitet ostaje i dalje do austrougarske aneksije BiH 5. listopada 1908.⁷²

⁶⁸ Temeljni rezultati najnovijih znanstvenih istraživanja u: MARKOVIĆ, 1993., 306-315; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002., 155-296; KOZLIČIĆ, 2006b.

⁶⁹ Naslov karte: *Karte / von / SERVIEN / BOSNIEN / Türkisch Croatien / der Herzegovina und / der Lande der / Montenegriner / von / F. Fried*, Wien, 1829. Izvornik: Državni arhiv Zadar, Kartografska zbirka, sign. 325; Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-a-18. Cfr. MARKOVIĆ, 1998., 320, 322-323; OBAD, DOKOZA, MARTINOVIĆ, 1999., 53-54.

⁷⁰ Naslov karte: *BOSNIEN und DALMATIEN*, Beč, 1851. Izvornik: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Beč, Kartografska zbirka, sign. B-IX-a-930. Cfr. MARKOVIĆ, 1998., 324 i 328; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002., 178. U donjem lijevom dijelu dan je i kartografski prikaz Crne Gore.

⁷¹ Radi se o previranjima i bunama u Bosanskom ejaletu od Gradašćevića početkom 19. st., a u nastavku seljačkim ustancima od sredine tog stoljeća pa dalje. Cfr. IMAMOVIĆ, 1997., 333-344.

⁷² ČUBRILOVIĆ, 1980., 148-149. Detaljno o BiH 1878.-1908. kod ŠIŠIĆ, 1938; IMAMOVIĆ, 1976.; 1997., 351-353, 424-432 i 578-588.

had benefited from general maps such as the previously analysed Schimek's (Fig. 26). The first decades of the 19th century brought the first serious field work for cartographic purposes (surveys of the Adriatic aquatorium and the costal land)⁶⁸ and progress in geography itself (BOUE, 1840; THOEMMEL, 1867; ROŠKIEWICZ, 1868). There appeared a series of different cartographic work of improved quality supplementing Schimek's achievements, which were later altered by the Treaty of Swistowa. Some cartographers presented the demarcation of Croatia and Bosnia in this area very precisely. The examples are: "Map of Serbia, Bosnia, Turkish Croatia and Herzegovina with Montenegrin areas" from 1829 by an Austrian, F. Fried. (Fig. 31)⁶⁹ or map of "Bosnia and Dalmatia" by Henrich Kiepert from 1851 (Fig. 32, Fig. 33).⁷⁰

Much later, from the June 13th to July 13th 1878, the Berlin Congress was held (ŠIDAK, 1980; IMAMOVIĆ, 1997, 345-348 and 586-588) as a result of European aspiration to eliminate "the Eastern Question", almost a centennial crisis in the westernmost part of the Ottoman Empire.⁷¹ The Congress gave Austro-Hungarian Monarchy a mandate to occupy the territory of Bosnia and Herzegovina and thus eliminate this crisis point in the southeast of Europe. The Sultan's sovereignty over Bosnia and Herzegovina remained until the Austro-Hungarian annexation of October 5th 1908.⁷²

⁶⁸ Main results of the latest scientific researches in: MARKOVIĆ, 1993, 306-315; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002, 155-296; KOZLIČIĆ, 2006b.

⁶⁹ Map title: : *Karte / von / SERVIEN / BOSNIEN / Türkisch Croatien / der Herzegovina und / den Lande der / Montenegriner / von / F. Fried*, Wien, 1829. Original: State archives - Zadar, Cartographic collection, sign. 325; Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv - Vienna, cartographic collection, sign. B-IX-a-18. Cfr. MARKOVIĆ, 1998, 320, 322-323; OBAD, DOKOZA, MARTINOVIĆ, 1999, 53-54.

⁷⁰ Map title: *BOSNIEN und DALMATIEN*, Vienna, 1851. Original: Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv - Vienna, Cartographic collection, sign. B-IX-a-930. Cfr. MARKOVIĆ, 1998, 324, 328; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002, 178. In the lower left corner there is a cartographic presentation of Montenegro.

⁷¹ Turmoil and uprisings occurred in the Bosnian Eyalet of Gradašćević at the beginning of the 19th century, and peasant uprisings began in the middle of the century. Cfr. IMAMOVIĆ, 1997, 333-344.

⁷² ČUBRILOVIĆ, 1980, 148-149. In detail about Bosnia between 1878 and 1908 see: ŠIŠIĆ, 1938; IMAMOVIĆ, 1976; 1997, 351-353, 424-432 and 578-588.

Austro-Ugarska doista i okupira BiH 1878., pa ona postaje najistočniji dio te goleme monarhije, uz uvažavanje granica prema ostalim dijelovima pod austrougarskom vlašću, barem kad se radi o Pounju, kakve su bile utvrđene Svištovskim mirom kroz razgraničenje Austrijskog i Osmanskog Carstva. No, budući da je Austro-Ugarska okupaciju BiH iskoristila da bi ušla i u Novopazarski sandžak, njezina se vlast još više širi na istok. Tu novu situaciju vrlo zorno donosi Vjekoslav Klaić na svojoj "Karti Bosne, Hercegovine i Stare Srbije" iz 1878. (Sl. 34., Sl. 35.).⁷³ Dakako, granice na Pounju i dalje su onakve kakve su utvrđene međunarodnim mirovnim ugovorom iz 1791. Raspad Austro-Ugarske Monarhije i formiranje Kraljevine SHS te granice i dalje ostavlja identičnima. Dobro se to vidi na karti te kraljevine Milana Šenoa iz 1922. godine (Sl. 36.).⁷⁴

Kako je opetovano istaknuto, tek poslije II. svjetskoga rata vrši se korekcija u blizini Bihaća, ali uz suglasnost i odgovarajuće odluke onodobnih parlamenata federalnih jedinica FNRJ Hrvatske i BiH, pri čemu se BiH na Pounju proširuje na sela Baljevac, Zavalje, Skočaj i Meljinovac, koja su, nalazeći se s istočne strane planine Plješevice, u interesu vlastitih žitelja, više svojim geografskim položajem težila općini u Bihaću nego općini Korenici, smještenoj uz zapadni dio iste te Plješevice.⁷⁵ Već na karti "FNR Jugoslavije" Z. Dugačkog iz 1954. (Sl. 37., Sl. 38.),⁷⁶ ta je izmjena vidljiva, a još više na karti "Bosne i Hercegovine" iz 1998. (Sl. 39., Sl. 40.),⁷⁷ gdje se vidi proširenje "džepa"

Bosnia and Herzegovina was occupied in 1878 and thus became the easternmost part of the great Austro-Hungarian Monarchy with recognition of borders agreed according to the Treaty of Swistowa towards other parts of the Monarchy, at least regarding the Una Region. But, since the Austro-Hungarian Monarchy had used the occupation of Bosnia to enter the Novi Pazar Sanjak, its authority spread eastwards. This new situation is very clearly graphically presented by Vjekoslav Klaić on the "Map of Bosnia, Herzegovina and Old Serbia" from 1878 (Fig. 34, Fig. 35).⁷³ The border in the Una Region is the same as established by the international peace accord of 1791. With the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy and formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes these borders remained unchanged, as can be seen on the map of this Kingdom from 1922 (Fig. 36) by Milan Šenoa.⁷⁴

As it was already mentioned, there was a correction of border near Bihać after the World War II but only with the agreement and decisions of federal parliaments (Croatian and Bosnian) of FNR Yugoslavia. In the Una Region Bosnia spread to villages Baljevac, Zavalje, Skočaj and Meljinovac in the east of Plješevica Mountain, whose population gravitated towards the Municipality of Bihać rather than the Municipality of Korenica situated on the western side of Plješevica.⁷⁵ This alteration is visible on the map "FNR Yugoslavia" by Z. Dugački from 1954 (Fig. 37, Fig. 38)⁷⁶ and, even more, on the map of "Bosnia and Herzegovina" from 1998 (Fig. 39, Fig. 40)⁷⁷ with a visible spread

⁷³ Naslov karte: *ZEMLJOVID / BOSNE, HERCEGOVINE / I / STARE SRBIJE / Mjerilo: [oko 1:1.250.000]*, Zagreb, 1878. Objavljeno u KLAJĆ, 1878. Cfr. MARKOVIĆ, 1998., 356; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002., 186.

⁷⁴ Naslov karte: *VELIKA ZIDNA KARTA / KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA / Mjerilo 1:800.000*, Zagreb, oko 1922. Karta u privatnom posjedu M. Kozličića. Autor karte je identificiran na temelju karte br. 39a. u ŠENOA, 1922, koja je umanjena ove karte.

⁷⁵ Detalji kod KLEMENČIĆ, 1996a.; KAMBEROVIĆ, 1999.; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002., 322-333, posebno 322-325, te karta br. 4. na str. 326. Slične se korekcije vrše kod Duvna i Imotskog, ali u korist Hrvatske: ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002., 322-325, te karte br. 2.-3. na str. 324-325.

⁷⁶ Naslov karte: *FNR JUGOSLAVIJA / [Mjerilo] 1:4,000.000*, Zagreb, 1954. Objavljeno u KLAJĆ, 1954., karta br. 53. S obzirom na to da je u kolofonu istaknuto da je Zvonimir Dugački urednik za kartografiju, a to je u ono doba bila moderna a ne historijska karta, autorstvo kartografskog rada pripisano je njemu.

⁷⁷ Naslov karte: *Bosna i Hercegovina / Mjerilo 1:1,250.000*, Sarajevo, 1998. Objavljeno u: FILANDRA, 1998., karta br. 14-15.

⁷³ Map title: *ZEMLJOVID / BOSNE, HERCEGOVINE / I / STARE SRBIJE / Scale: [ca. 1:1.250.000]*, Zagreb, 1878. Published in: KLAJĆ, 1878. Cfr. MARKOVIĆ, 1998, 356; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002, 186.

⁷⁴ Map title: *VELIKA ZIDNA KARTA / KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA / Scale 1:800.000*, Zagreb, ca. 1922. The map is private property of M. Kozličić. The author is identified by inspection of the map no. 39a in: ŠENOA, 1922, where there is a smaller version of the same map.

⁷⁵ Details in: KLEMENČIĆ, 1996a; KAMBEROVIĆ, 1999; ŠEHIĆ, TEPIĆ, 2002, 322-333, especially 322-325 and maps no. 2-3 on pg. 324-325.

⁷⁶ Map title: *FNR JUGOSLAVIJA / [Scale] 1:4,000.000*, Zagreb, 1954. Published in: KLAJĆ, 1954, map no. 53. Zvonimir Dugački is credited in the colophon as the cartography editor, and since it is modern and not historical map, he is stated as author.

⁷⁷ Map title: *Bosna i Hercegovina / Scale 1 : 1.250.000*, Sarajevo, 1998. Published in: FILANDRA, 1998, map no. 14-15.

zapadno od Bihaća u odnosu primjerice na stanje kakvo se vidi na Kiepertovoj (Sl. 32., Sl. 33.) ili Klaićevoj (Sl. 34., Sl. 35.). U nastavku, do danas, te granice će ostati, pa će s njima Hrvatska te Bosna i Hercegovina, nakon izlaska iz sastava SFRJ, biti međunarodne priznate.

Zaključak

Iz prednjeraščlambemože se uočiti da se današnja Bosna i Hercegovina, dok je bila najzapadnija provincija Osmanskog Carstva, iz svog inicijalnog opsega srednjovjekovne kraljevine uspjela proširiti prilično na zapad, na raniji hrvatski geografski prostor, te da je to proširenje kodificirano nizom onodobnih ugovora o razgraničenju međunarodnog značenja: 1699. (Karlovački), 1718. (Požarevački), 1739. (Beogradski), 1791. (Svištovski mirovni ugovor), Berlinski kongres i okupacija BiH 1878., uključenje u Kraljevinu SHS (kasnije Kraljevinu Jugoslavije). Zadnja kodifikacija razgraničenja bit će u prvim godinama nakon II. svjetskoga rata, na razini parlamenata onodobnih federalnih jedinica Hrvatske i BiH, što će postojećim granicama dati legitimitet osobito u fazi afirmacije Hrvatske, te Bosne i Hercegovine, kao međunarodno priznatih samostalnih i neovisnih država prvih godina zadnjeg desetljeća 20. stoljeća.

Time su ranije geopolitičke situacije dugog trajanja (u biti Pounje, pa i cjelina današnjeg Unsko-sanskog područja u sastavu je takve *proširene BiH* od osmanskog zaposjedanja Bihaća 1592., što je u ovom trenutku 418 godina), postale geopolitička realnost za obje države, Hrvatsku te Bosnu i Hercegovinu podjednako. Političke elite tih država bile su svjesne realnosti, tj. da je to proširenje nastalo kao posljedica višestoljetnih sukoba dvaju carstava sa sjedištima u Carigradu i Beču. Pritom su hrvatski i bosanskohercegovački prostori bili tek na njihovu istoku (za Beč) ili dalekom zapadu (za Carigrad). Žitelji tih geografskih prostora pod vrhovništvom spomenutih carstava bili su tek vojna snaga koja je za interese dalekih carskih središnjica krvarila na terenu. U nastavku, upravo zbog tih ratova, u oba pojasa uz granicu, dovođit će se novi živalj jer će stari većinom u sukobima biti uništen, a nerijetko će spas potražiti emigriranjem. To će opet rezultirati integracijskim procesima na obje strane, na zapadnoj, kroatiziranjem, na istočnoj, bosniziranjem. Najnovije vrijeme, u tom smislu tek kodificira te procese *dugog trajanja*, a povijesti ostaje zabilježiti i znanstveno valorizirati kako su oni tekli.

of the "pocket" west of Bihać when compared to Kiepert's (Fig. 32, Fig. 33) or Klaić's maps (Fig. 34, Fig. 35). These borders have remained unaltered ever since, according to them, Croatia and Bosnia and Herzegovina were internationally recognized after they had broken off from Yugoslavia.

Conclusion

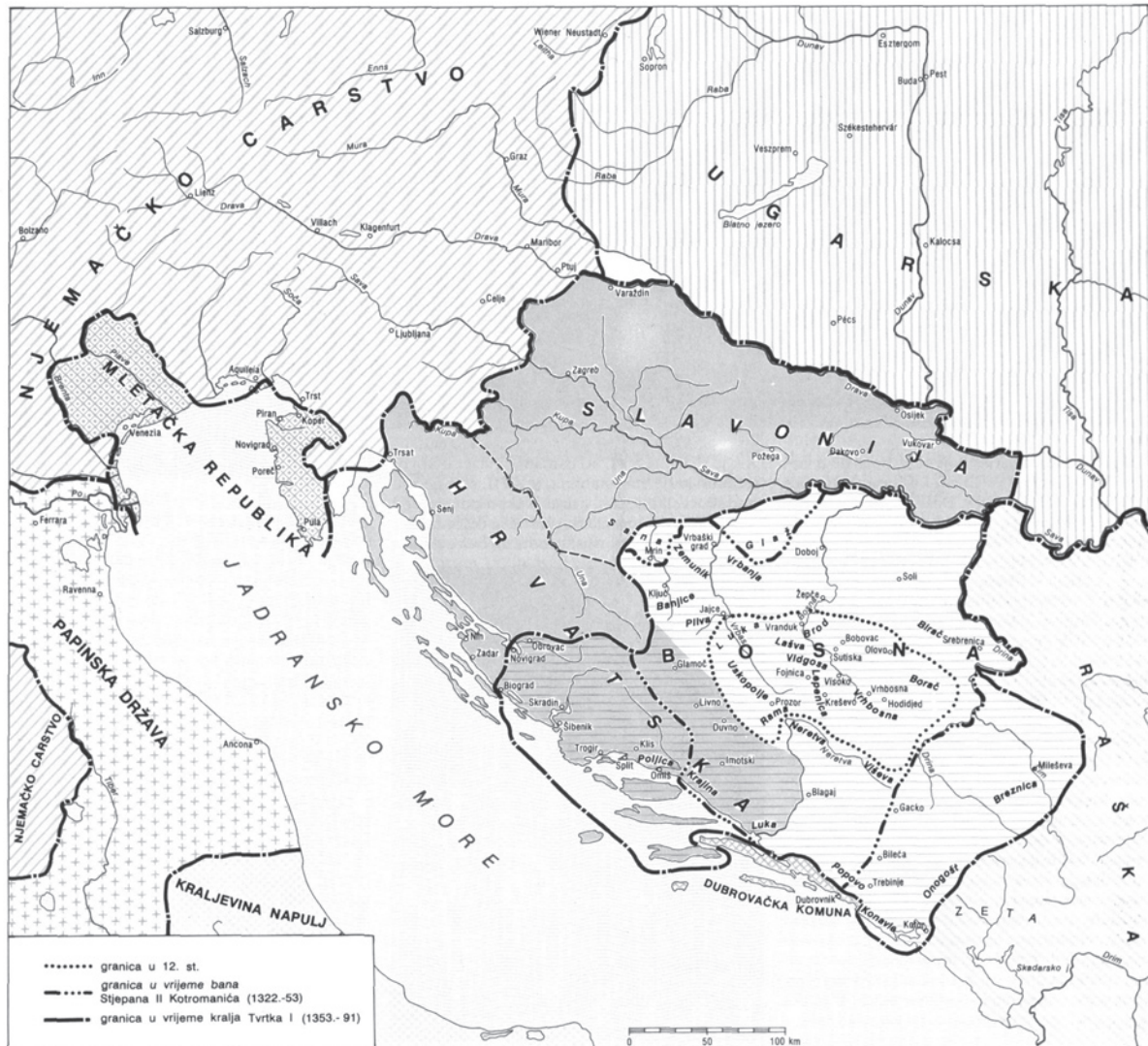
The presented analysis shows that today's Bosnia and Herzegovina, the westernmost province of the Ottoman Empire, managed to expand to the west from its initial medieval Kingdom boundaries to what once used to be Croatian territory. This expansion was codified by a series of demarcation accords of international significance: 1699 (the Treaty of Karlowitz), 1718 (the Treaty of Passarowitz), 1739 (the Treaty of Belgrade), 1791 (the Treaty of Swistowa), Berlin Congress and occupation of Bosnia in 1878, and the inclusion in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later the Kingdom of Yugoslavia). The last demarcation codification was several years after the World War II in federal units (Croatia and Bosnia and Herzegovina) parliaments, which gave legitimacy to the existing borders of later internationally recognized independent countries in the first years of the last decade of the 20th century.

This enabled the earlier geopolitical situation of *long durée* (the Una Region and the whole Una-Sana area had been parts of such *expanded* Bosnia since the Ottoman conquest of Bihać in 1592, 418 years ago) to become geopolitical reality for both countries, Croatia and Bosnia and Herzegovina, equally. The political elites of both countries were aware of the reality, i.e. that this expansion occurred as a result of centuries-old conflict between the two empires based in Constantinople and Vienna. The Croatian and Bosnian regions were still at their east (for Vienna) and far west (for Constantinople). The population of these geographic areas were mere military force that bled for interest of distant imperial centres. Furthermore, these very wars in both border areas were the reason for colonizing new population since the old population had been wiped out in fights or emigrated in search of salvation. This resulted in integration processes on both sides, in the west with incorporation in Croatian ethnic corpus and in the east in Bosnian ethnic corpus. In recent period these processes of *long durée* are being codified and history has yet to record and analyse the course of these processes.

Autori drže, prvo, da su u ovoj studiji, uz pomoć kartografske građe, bit tih procesa uspjeli predočiti čak na egzaktan način, imajući u vidu da je i ta građa imala niz svojih mana, što se također istaknulo, i što je logično, jer se kroz promatrana stoljeća i kartografija skupa s geografijom razvijala. Drugo, i promjenom kuta promatranja, iz bosanskohercegovačke perspektive prema hrvatskim područjima, također se dao specifičan prinos koji ima logiku u činjenici da je ova granica, u biti razgraničenje dvaju carstava, bitno pridonijela širenju bosanskohercegovačkih na račun hrvatskih geografskih prostora. Treće, u kontekstu prethodnog, barem za razdoblje 1699.-1878., to je ponajprije *vojna granica tih carstava*. Četvrto, kako je utemeljena na mirovnim ugovorima ne samo Austrijskoga i Osmanskog Carstva već su istodobno u pratećim pregovorima najčešće sudjelovali najmanje još Mletačka i Republika Dubrovačka, a često i Rusko Carstvo, i po tim obilježjima to su *ugovori o miru i razgraničenju međunarodne razine*, pa se to razgraničenje treba promatrati na analogan način. Da to jest tako, peto, potvrđuje Austro-Ugarska Monarhija koja zatečene granice od okupacije 1878. pa dalje uopće ne mijenja, već unutar tih granica funkcionira austrougarskodobna BiH. To će učiniti i Kraljevina SHS, pa i druga Jugoslavija. Identično je na hrvatskoj strani. Drugim riječima, zaključno, kad se radi o razgraničenju Hrvatske i BiH, riječ je o starim granicama nastalim na specifični način, gotovo kroz cijelo razmatrano povijesno razdoblje, snagom oružja dvaju carstava, Austrijskoga i Osmanskoga.

The authors' opinion is, firstly, that the article managed to present the essence of these processes with the help of cartographic material, bearing in mind that this material had its flaws, which is logical, since cartography had been developing side by side with geography over the centuries. Secondly, from the Bosnian point of view, this article pointed to the fact that this border between the two Empires contributed to the expansion of Bosnian territory at the expense of Croatian geographic area. Thirdly, in the context of the aforementioned, as for the period between 1699 and 1878, this was foremost a *military border between these Empires*. Fourthly, since this border had been founded on *peace accords and demarcation on international level* which included the Austrian and the Ottoman empires, but also Venetian and Dubrovnik Republics, and, to an extent, the Russian Empire, it should be observed as such. Fifthly, the fact that this was really so was confirmed by the Austro-Hungarian Monarchy that did not change borders after the occupation of 1878 but left Bosnia inside these borders. The border was treated the same by the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and the second Yugoslavia. The same was on the Croatian side. In other words, when observing the demarcation between Croatia and Bosnia and Herzegovina it can be concluded that these are old borders created in a specific way, by the power of weapons of the Austrian and the Ottoman empires.

PRILOZI / APPENDICES

Slika 1. Granice srednjovjekovne države Bosne između 12. i 14. stoljeća (KLEMENČIĆ, 1996b)⁷⁸Figure 1 Borders of the medieval Bosnian state between the 12th and 14th century (KLEMENČIĆ, 1996b)⁷⁸

⁷⁸ Između 12. i 14. stoljeća srednjovjekovna država Bosna nezaustavljivo se širila na sve četiri strane svijeta. Najveći obujam dobiva u vrijeme kralja Tvrtka I. Premda se u to vrijeme jako primakla jugoistočnim granicama Bihaćkog polja, Bihać i sva područja sjeverno i sjeverozapadno od njega, neće ući u njezin sastav (KLEMENČIĆ, 1996b).

⁷⁸ Between the 12th and 14th century the medieval Bosnian state spread unstopably in all directions. It was at its largest during the period of king Tvrtko I. Although very close to the south-eastern borders of Bihaćko polje, Bihać and all areas to the north and northwest did not enter Bosnia (KLEMENČIĆ, 1996b).

Slika 2. Historijska karta Bosanskog pašaluka na početku 17. stoljeća na temelju rezultata najnovijih povijesnih istraživanja (ŠABANOVIĆ, 1982b)⁷⁹

Figure 2 Historical map of the Bosnian Pashalik at the beginning of the 17th century according to the most recent historical research results (ŠABANOVIĆ, 1982b).⁷⁹

⁷⁹ Na karti je vidljiv i Bihaćki sandžak u realnim granicama. Komparira li se prostranstvo tog sandžaka na ovoj karti s Lučićevom (Sl. 11.) vidjet će se mjestimične prilične razlike.

⁷⁹ It shows the Sanjak of Bihać within its real borders. If compared with Lučić's (Fig. 11), significant differences can be noticed.

Slika 3. Karta Ilirika s prikazom proširene Bosne na zapad do Une pod utjecajem osmanskih osvajanja, I. Sambucus, Antwerpen, 1572.

Figure 3 Map of Illyricum with Bosnia extended westwards to the Una under the influence of the Ottoman conquests, I. Sambucus, Antwerp, 1572.

Slika 4. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 3.)

Figure 4 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig 3)

Slika 5. Karta napredovanja osmanske vojne sile iz BiH na područje uže Hrvatske, C. de Jode, Antwerpen, 1595.
 Figure 5 Map of Ottoman military advancement from Bosnia to Croatia, C. de Jode, Antwerp, 1595.

Slika 6. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 5.)
 Figure 6 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 5)

Slika 7. Nova geopolitička realnost na područjima Slavonije, Hrvatske, Bosne i Dalmacije kao rezultat osmanskih vojnih pohoda, G. Kremer (Mercator), Amsterdam, oko 1623.

Figure 7 New geopolitical reality in the areas of Slavonia, Croatia, Bosnia and Dalmatia as a result of Ottoman military campaign, G. Kremer (Mercator), Amsterdam, ca. 1623.

Slika 8. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 7.)

Figure 8 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 7)

Slika 9. Razgraničenje područja pod vlašću kršćanskih vladara od regija uključenih u Osmansko Carstvo, P. du Val, Pariz, 1663.

Figure 9 Demarcation between the areas under the rule of Christian sovereigns and regions incorporated in the Ottoman Empire, P. du Val, Paris, 1663.

Slika 10. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 9.)

Figure 10 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 9)

Slika 11. Razgraničenje "ilirskih" područja uključenih u Osmansko Carstvo od regija koje su bile još uvijek slobodne, I. Lučić, Amsterdam, 1669.

Figure 11 Demarcation between the "Illyrian" areas incorporated in the Ottoman Empire and the regions that were still free, I. Lučić, Amsterdam, 1669.

Slika 12. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 11.)

Figure 12 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 11)

Slika 13. Karta Dalmacije, Istre, Bosne, Srbije, Hrvatske i dijela Slavonije s istaknutim razgraničenjima na razini država i regija, G. Cantelli da Vignola, Rim, 1684.

Figure 13 Map of Dalmatia, Istria, Bosnia, Serbia, Croatia and part of Slavonia with the demarcations between countries and regions, G. Cantelli da Vignola, Rome, 1684.

Slika 14. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 13.)

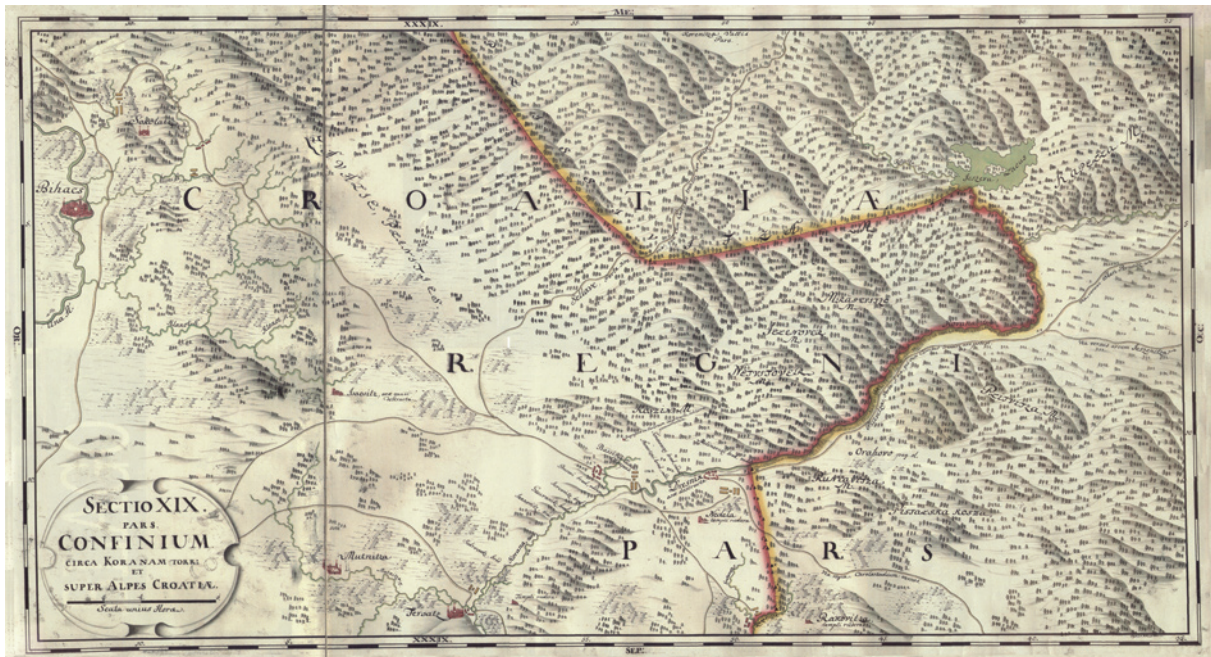
Figure 14 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 13)

Slika 15. Kraljevina Bosna s vlastitom provincijalnom razdiobom kako se shvaćala pri kraju 17. stoljeća u europskim kartografskim krugovima, G. Cantelli da Vignola, Rim, 1684.
 Figure 15 Kingdom of Bosnia with provincial distribution as perceived in European cartographical circles at the end of the 17th century, G. Cantelli da Vignola, Rome, 1684.

Slika 16. Krupniji prikaz juga Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 15.)
 Figure 16 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 15)

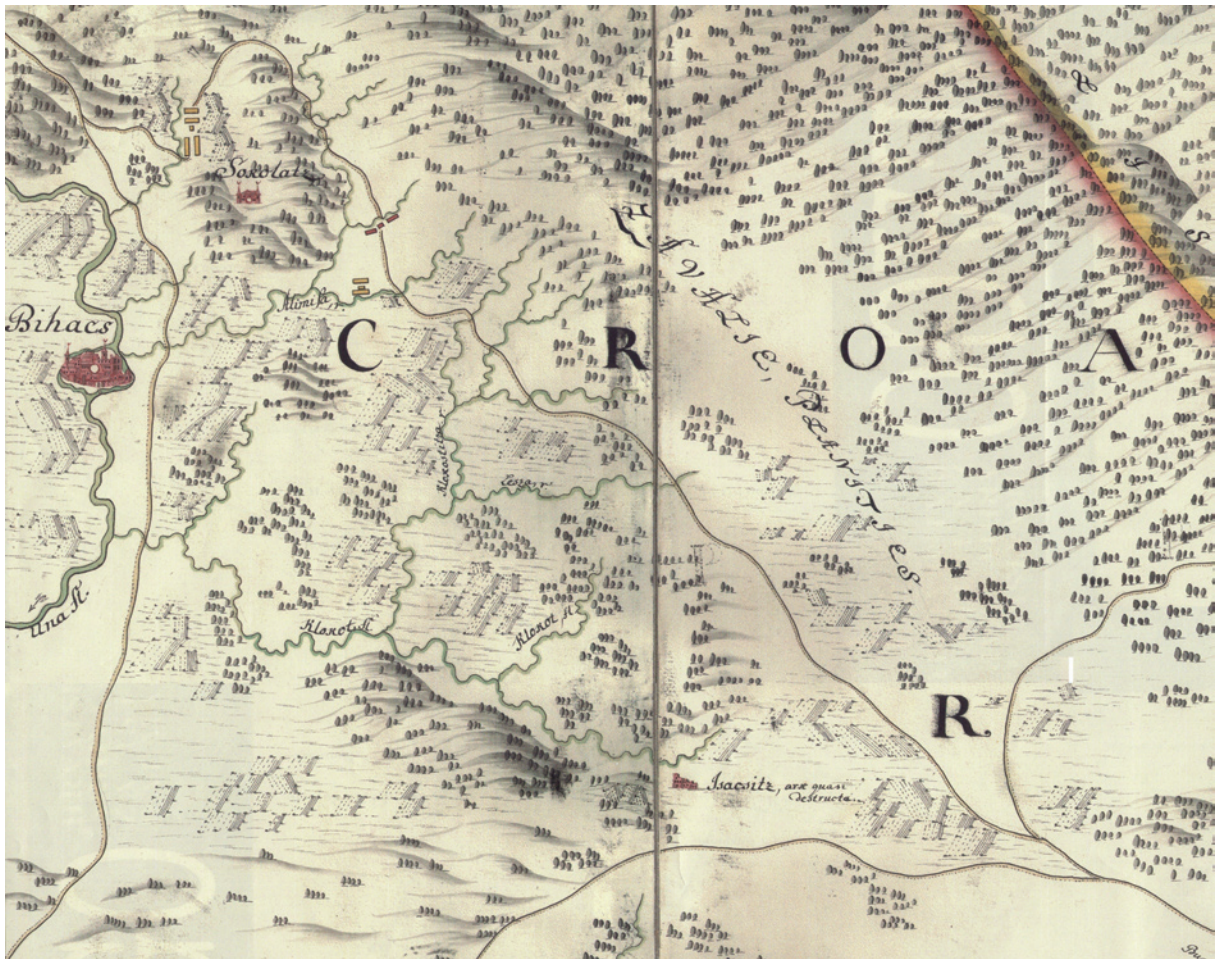

Slika 17. Devetnaesta sekcija razgraničenja Austrijskoga i Osmanskog Carstva prema odredbama Karlovačkog mira, J. C. Müller, Beč, 1699.⁸⁰

Figure 17 Nineteenth section of the Austrian and the Ottoman empires demarcation according to the Treaty of Karlowitz, J. C. Müller, Vienna, 1699⁸⁰

⁸⁰ Prikazuje razgraničenje između bihačko-drežničkog i plitvičkog područja. I ovdje se dijelom prati vodotok Korane, a zatim se granična crta uspinje na Plješevicu. Među svim sekcijama jedino je ova izvan uobičajenog formata. Razlog je u činjenici da je Müller želio pokazati odnos granice prema Bihaću, za to, ali i ranije doba, najznačajnije gradske i vojne obrambeno-ofenzivne aglomeracije. Stoga se s lijeve strane lijepljenjem pridodalo gotovo trećinu ustaljene veličine ovih sekcija. Tako se obuhvatilo ne samo Bihać već i njemu najbližu utvrdu u relativnoj blizini granice: Izačić. Na takav se način uspostavio prilično dobar pregled temeljnih utvrđenih mjesta na ovom pograničnom odsjeku: Bihać – Izačić – Mutnik – Drežnik – te izboj do Plitvičkih jezera. Taj izboj prema Plitvičkim jezerima ujedno je, prema ovom mirovnom sporazumu, najzapadnije područje pod vlašću Osmanskog Carstva.

⁸⁰ It shows demarcation between Bihać-Drežnik and Plitvice area. The borderline here partially follows the Korana and then ascends to Plješevica. Only this section is of extraordinary format. The reason for this is that Müller wanted to show the relation of the border to Bihać, the most significant urban and military defensive-offensive agglomeration at the time. Therefore, by gluing additions almost a third of the section size was added. Thus, the section incorporated not only Bihać but also the nearest fortress relatively near the border: Izačić. This enabled a much better overview of the most significant fortified towns on the border section: Bihać – Izačić – Mutnik – Drežnik – and a bulge to Plitvice Lakes. This bulge to Plitvice Lakes is, according to the peace accord, the westernmost area under the authority of the Ottoman Empire.

Slika 18. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 17.)

Figure 18 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 17)

Slika 19. Razgraničenje Austrijskoga i Osmanskog Carstva na Unsko-sanskom području 1699. godine prema Müllerovim topografskih kartama i mirovnom ugovoru⁸¹

Figure 19 Demarcation of the Austrian and the Ottoman empires in the Una-Sana Area in 1699 according to Müller's topographic maps and the peace accord⁸¹

⁸¹ Tadašnja granična crta dva carstva predočena je kao niz crtica, a sadašnja granica Hrvatske i BiH kao niz crta – točka – crta. Granične linije identične su na širem području Bužima i bilom Plješevice, a sve drugo je različito. Razlike će se "ukloniti" Požarevačkim 1718. i Svištovskim mirom 1791. godine.

⁸¹ The border between the two empires is presented as the series of lines, and the border between Croatia and Bosnia and Herzegovina as a line – dot – line series. The borderlines are identical on the wider area of Bužim and Plješevice range while everything else is different. The differences were "removed" by the Treaty of Passarowitz in 1718 and the Treaty of Swistowa in 1791.

Slika 20. Razgraničenje Austrijskoga i Osmanskog Carstva prema Karlovačkom miru 1699. godine, J. C. Weigel, Nürnberg, oko 1702.

Figure 20 Demarcation between the Austrian and the Ottoman Empire according to the Treaty of Karlowitz of 1699, J. C. Weigel, Nurnberg, ca. 1702.

Slika 21. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 20.)

Figure 21 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 20)

Slika 22. Nova i točna karta kraljevstava i regija Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Bosne, Srbije, Istre, Republike Dubrovačke i susjednih pograničnih područja, M. Seutter, Augsburg, 1709.

Figure 22 New and accurate map of kingdoms and regions of Dalmatia, Croatia, Slavonia, Bosnia, Serbia, Istria, the Republic of Dubrovnik and neighbouring border regions, M. Seutter, Augsburg, 1709.

Slika 23. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 22.)

Figure 23 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 22)

Slika 24. Isječak s karte područja od Kranjske i Istre do Bosne s krupnijim prikazom razgraničenja na Pounju, M. Seutter, Augsburg, 1744.

Figure 24 Map section of the area from Carniola and Istria to Bosnia with a larger image of the Una Region demarcation, M. Seutter, Augsburg, 1744.

Slika 25. Razgraničenje Austrijskoga i Osmanskog Carstva na Unsko-sanskom području 1718. godine⁸²
 Figure 25 Demarcation between the Austrian and the Ottoman Empires in the Una-Sana Region in 1718.⁸²

⁸² Današnja granica Hrvatske i BiH predstavljena je kao niz crta – točka – crta, a granična crta dvaju carstava iz 1718. kao niz crtica.

⁸² The border between Croatia and Bosnia and Herzegovina is presented as line – dot – line series and the border between the two Empires of 1718 as a series of lines.

Slika 26. Kraljevina Bosna, Hercegovina i okolne provincije Hrvatske, Slavonije, Temišvara, Srbije, Albanije, Republike Dubrovačke i Mletačke Dalmacije, M. Schimek, Beč, 1788., lijevi dio karte⁸³
 Figure 26 The Kingdom of Bosnia, Herzegovina and surrounding regions of Croatia, Slavonia, Timișoara, Serbia, Albania, the Republic of Dubrovnik and Venetian Dalmatia, M. Schimek, Vienna, 1788, left section of the map⁸³

⁸³ Kako je Schimek želio podrobno kartografirati u njegovo doba već prilično prostrano područje Bosanskog pašaluka – ejaleta, ali i njegovo razgraničenje od susjednih država, uz istodobno predočenje obilja povijesnih podataka, pa i starijih geopolitičkih relacija, učinio je to na dva lista od kojih je svaki dimenzija 106 x 67 cm, pa je dobio prilično veliku kartu. Ovdje je lijevi dio te goleme karte.

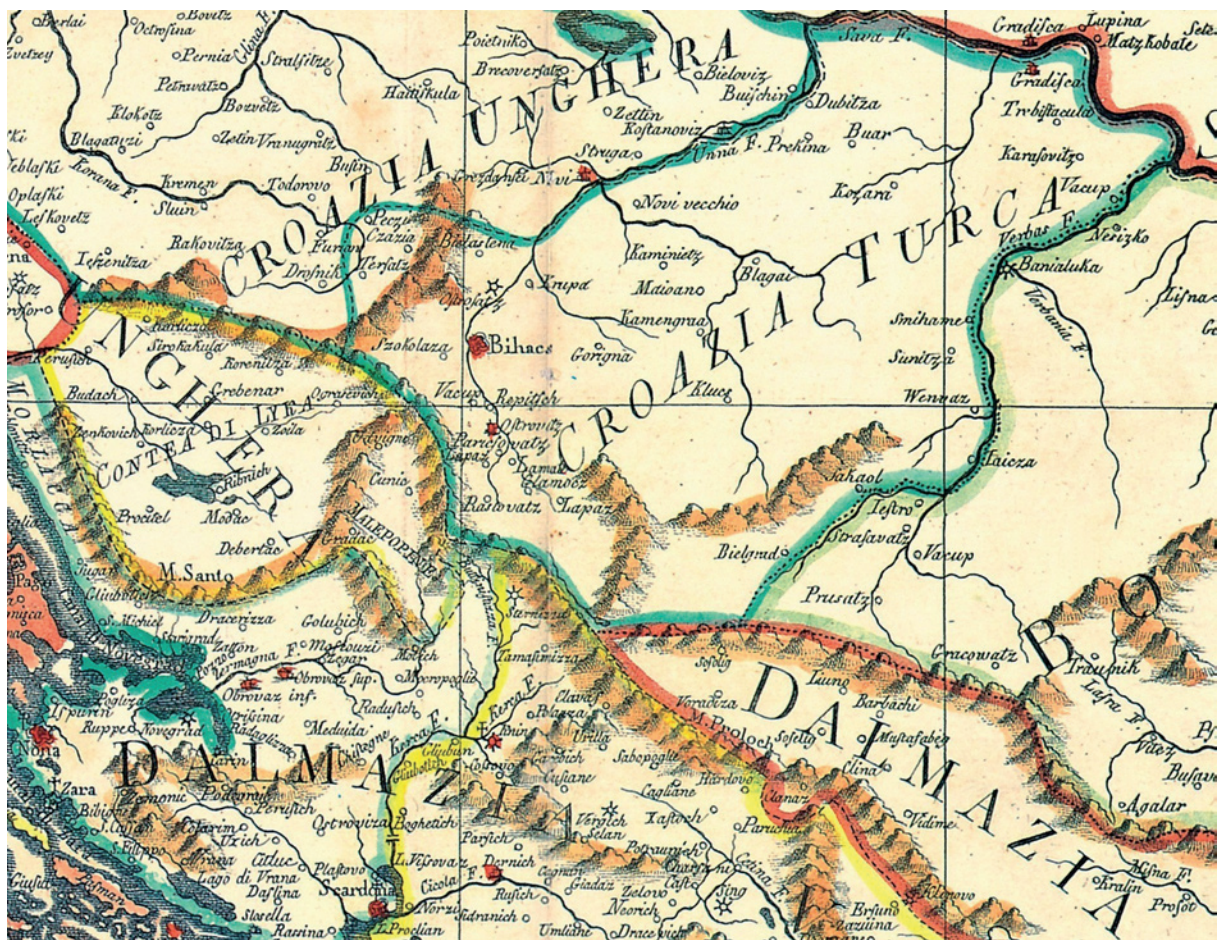
⁸³ Since Schimek wanted to map in detail a very spacious area of the Bosnian Pashaluk – Eyalet with its demarcation and present plenty of historical details, including older geopolitical relations, he did it on two sheets, 106 x 67 cm each, which means he made quite a big map. The left part of this big map is presented here.

Slika 27. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak s lijevog lista Sl. 26.)
Figure 27 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of the left sheet of Fig. 26)

Slika 28. Dalmacija i njezin arhipelag, G. M. Cassini Rim, 1792.
 Figure 28 Dalmatia and its archipelago, G. M. Cassini, Rome, 1792.

Slika 29. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 28.)
 Figure 29 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 28)

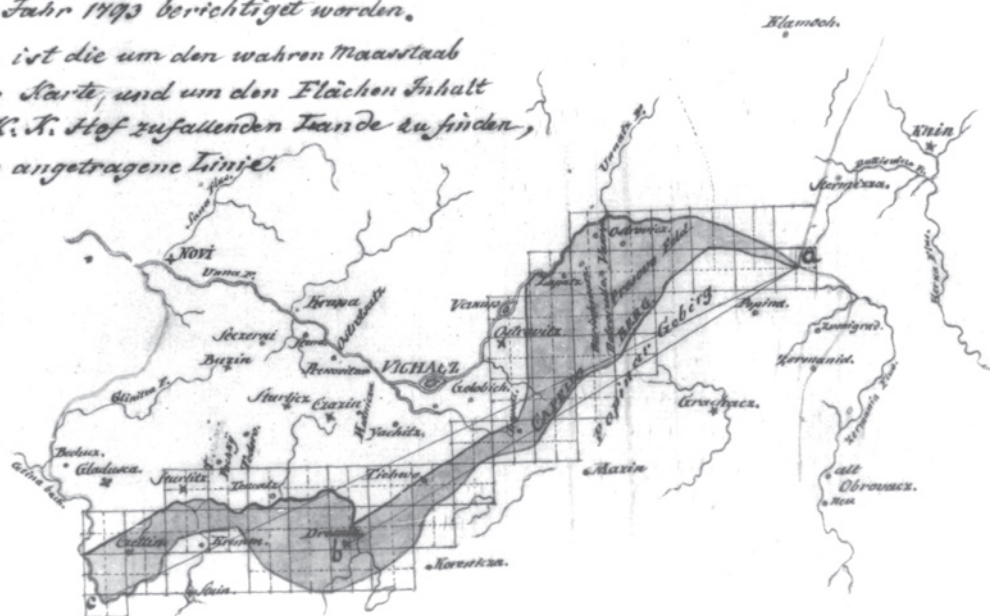
Karte

Von dem den K. K. Hof zufallenden Serisch Landes
an der Una, so aus der Sistoauer Original Con-
ventions Karte accurat abcopirt worden.

a. ist das Triplex Confinium

b. das Schloß Drauznik bis wie weit die grante
schon im Jahr 1793 berichtiget worden.

a. b. oder a. c. ist die um den wahren Maaßstab
von dieser Karte, und um den Flächen Inhalt
des den K. K. Hof zufallenden Landes zu finden,
zu Messen angetragene Linie.

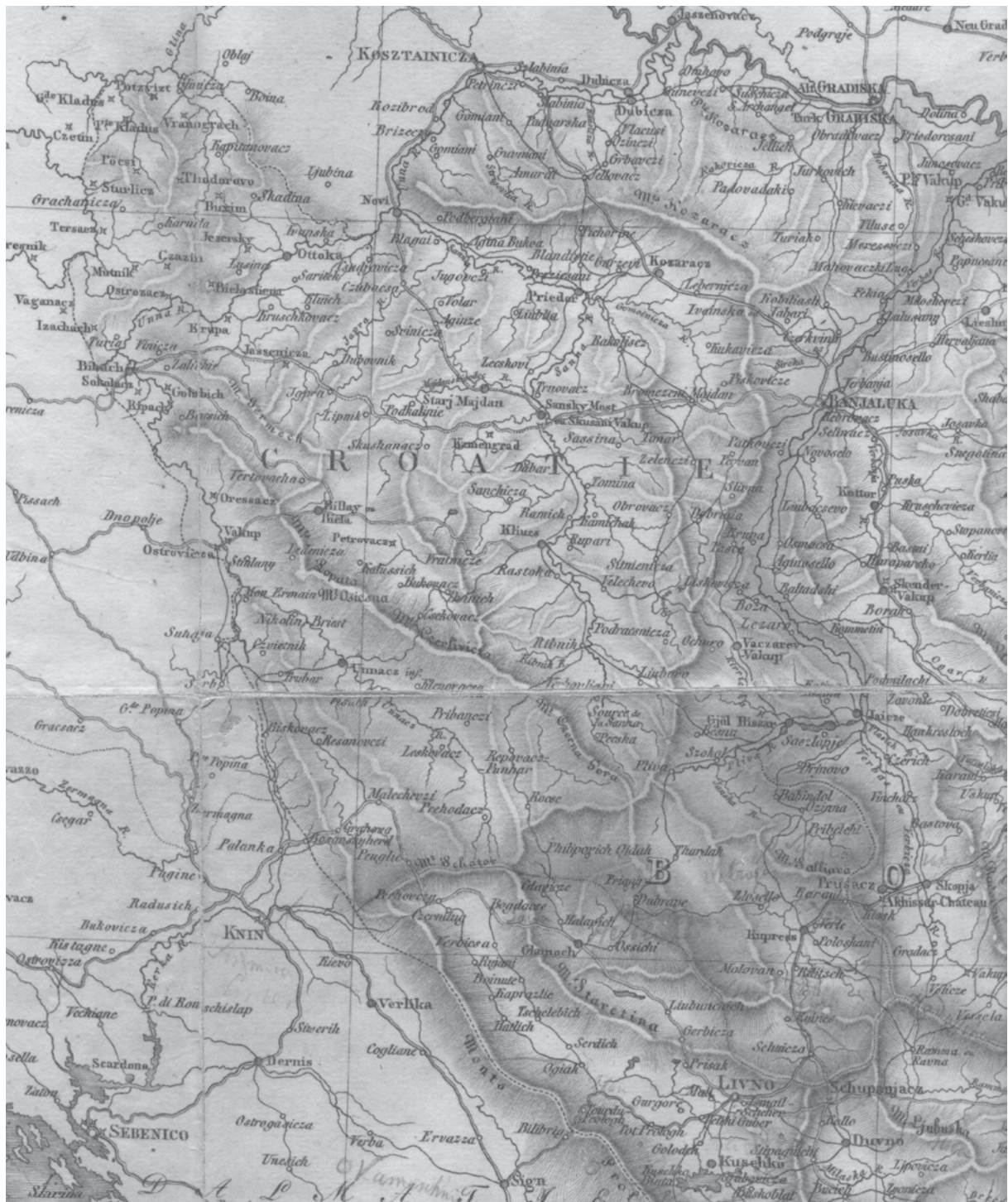

Slika 30. Karta razgraničenja u Pounju dvaju carstava (Austrijskog i Osmanskog) prema odredbama Svištovskog mira, Cerrini - Božić - Heinbucher, Beč, 1795.⁸⁴

Figure 30 Map of demarcation between two Empires (Austrian and Ottoman) in the Una Region according to the resolutions of the Treaty of Swistowa, Cerrini – Božić – Heinbucher, Vienna, 1795.⁸⁴

⁸⁴ Austrijski časnici Cerrini, Božić i Heinbucher izradili su ovu vrlo kvalitetnu kartu koja zorno predočava razgraničenje na Pounju, u biti izmjene "suhe međe" u odnosu na razgraničenja dva carstva 1699., 1718., 1739. i 1791. godine SW, W i NW od Bihaća. Granica koju oni donose kao među iz 1791. (definiranu na terenu do 1795.), ostat će bez ikakvih izmjena takvom do iza II. svjetskog rata.

⁸⁴ Austrian officers Cerrini, Božić and Heinbucher made this very good map that illustratively presents demarcation in the Una region, in fact, a change of the "dry border" compared to 1699, 1718, 1739 and 1791 demarcations, SW, W and NW of Bihać. The border from 1791 (defined in the field to 1795) remained as such until the end of the World War II.

Slika 31. Isječak s karte Srbije, Bosne, Turske Hrvatske i Hercegovine te crnogorskih područja s krupnijim prikazom Pounja i okolnih geografskih prostora, M. Fried, Beč, 1829.
 Figure 31 Section from the map of Serbia, Bosnia, Turkish Croatia and Herzegovina and Montenegrin areas with the larger illustration of Una Region and surrounding geographic area, M. Fried, Vienna, 1829.

Slika 32. Isječak s karte Bosne i Dalmacije, H. Kiepert, Beč, 1851.
 Figure 32 Section from the map of Bosnia and Dalmatia, H. Kiepert, Vienna, 1851.

Slika 33. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 32.)
 Figure 33 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 32)

Slika 34. Karta Bosne, Hercegovine i Stare Srbije, V. Klaić, Zagreb, 1878.
Figure 34 Map of Bosnia, Herzegovina and Old Serbia, V. Klaić, Zagreb, 1878.

Slika 35. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 34.)
Figure 35 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 34)

Slika 36. Isječak s karte Kraljevine SHS s krupnijim prikazom Pounja i okolnih geografskih područja, M. Šenoa, Zagreb, 1922.

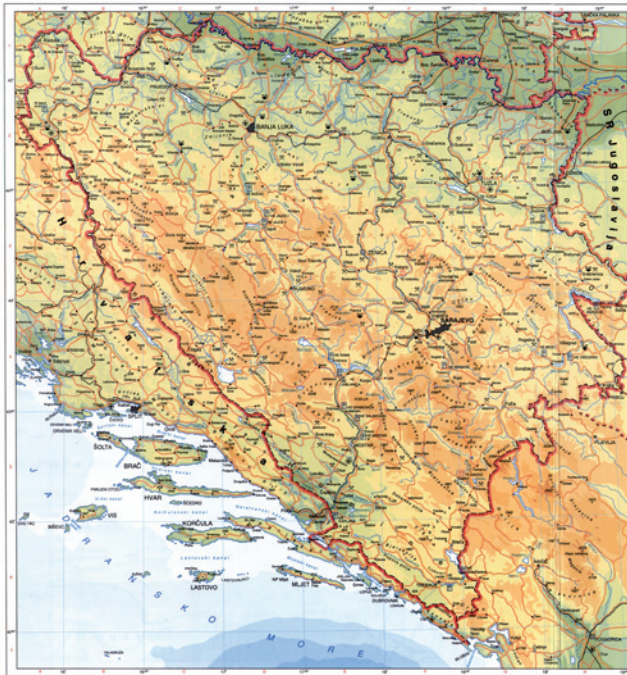
Figure 36 Section of the map of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes with a larger image of the Una Region and surrounding geographic areas, M. Šenoa, Zagreb, 1922.

Slika 37. Karta FNR Jugoslavije, Z. Dugački, Zagreb, 1951.
 Figure 37 Map of FNR Yugoslavia, Z. Dugački, Zagreb, 1951.

Slika 38. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 37.)
 Figure 38 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 37)

Slika 39. Bosna i Hercegovina, Š. Filandra, ur., Sarajevo, 1998.
 Figure 39 Bosnia and Herzegovina, Š. Filandra, eds., Sarajevo, 1998.

Slika 40. Krupniji prikaz Pounja i okolnih geografskih prostora (Isječak Sl. 39.)
 Figure 40 Larger image of the Una Region and the surrounding geographic areas (Section of Fig. 39)

IZVORI I LITERATURA / SOURCES AND LITERATURE

- ALMAGIÀ, R. (1944): *Planisferi, carte nautiche e affini dal secolo XIV al XVII esistenti nella Biblioteca Apostolica Vaticana*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano.
- ANČIĆ, M. (1983): *Bihać - slobodna kraljevska varoš*, Istorijски zbornik, 4, 125-134.
- ANČIĆ, M. (1985): *Bihaćki kraj od 1262. do početka 15. st.*, Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 25, 193-230.
- ANČIĆ, M. (1986): *Da li je srednjovjekovni Bihać nastao na otoku*, Istorijски zbornik, 7, 237-238.
- ANČIĆ, M. (2001): *Na rubu Zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Hrvatski institut za povijest - Dom i svijet, Zagreb.
- BAGROW, L., SKELTON, R. A. (1963): *Meister der Kartographie*, Safari Verlag, Berlin.
- BAGROW, L., SKELTON, R. A. (1964): *History of Cartography*, Harvard University Press, Cambridge.
- BAGROW, L. (1951): *Die Geschichte der Kartographie*, Safari Verlag, Berlin.
- BAJRAKTAREVIĆ, S. (1959): *Ottensfelsova Orijentalistička zbirka u zagrebačkom Državnom arhivu*, Zbornik Historijskog instituta JAZU u Zagrebu, 2, 75-130.
- BANAC, I. (1991): *Grbovi: biljezi identiteta*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- BEĆIRBEGOVIĆ, M. (1999): *Džamije s drvenom munarom u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo-Publishing, Sarajevo.
- BIANCHI, V. (1719): *Istorica relazione della pace di Posaroviz*, Appresso Giovanni Mansrè, Padova.
- BORČIĆ, R. (1955): *Matematička kartografija*, Tehnička knjiga, Zagreb.
- BOUE, A. (1840): *La Turquie d'Europe*, Chez Arthus Bertrand, Éditeur, 1, Paris.
- BUDAK, N. (1989): *Uloga bihaćke komune u obrani granice*, Historijски zbornik, 42, 163-170.
- BUZOV, S. (1993): *Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon kandijskog rata*, Povijesni prilozi, 12, 1-38.
- CRNIC-GROTIĆ, V. (1995): *Načelo uti possidetis u međunarodnom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 16 (2), 295-308.
- ČUBRILOVIĆ, V. (1980): *Aneksija Bosne i Hercegovine*, Enciklopedija Jugoslavije, 1, 148-149.
- DEÁK, A. A., LAPAINE, M., KLJAJIĆ, I. (2004): *Johann Christoph Müller*, Kartografija i geoinformacije, 3, 69-80.
- FARIČIĆ, J. (2003): *Triplex Confinium na Mercatorovoj karti s kraja 16. st.*, u: *Triplex Confinium*, Književni krug – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Split - Zagreb, 51-63.
- FARIČIĆ, J. (2009): *La toponimia storica nelle antiche carte geografiche nella facciata orientale dell' Adriatico*, u: *La toponomastica in Istria, Fiume e Dalmazia*, 2 (1), Istituto Geografico Militare, Firenze, 217-245.
- FILANDRA, Š., UR. (1998): *Geografski atlas svijeta za osnovnu i srednje škole*, Sejtarija, Sarajevo.
- GAŠPAROVIĆ, R. (1970): *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX. vijeka*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- GOLDNER, M. (1989): *Zemljopisne karte i atlasi do 1900. godine u fondu Naučne biblioteke u Zadru*, Naučna biblioteka, Zadar.
- HADŽIHUSEINOVIĆ MUVEKKIT, S. S. (1999): *Povijest Bosne*, El-Kalem, 1-2, Sarajevo.
- HAHN-WOERNLE, B. (1993): *Die Ebstorfer Weltkarte*, Kloster Ebstorf, Ebstorf.
- HAJDARHODŽIĆ, H. (1996): *Bosna, Hrvatska, Hercegovina. Zemljovid, vedute, crteži i zabilješke grofa Luigija Ferdinanda Marsiglija krajem XVII. stoljeća*, A. G. Matoš, Zagreb.
- HAMMER, VON J. (1979): *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, Nerkez Smailagić, 1-3, Zagreb.
- IMAMOVIĆ, M. (1976): *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak BiH 1878-1914*, Svjetlost, Sarajevo.
- IMAMOVIĆ, M. (1997): *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture, Sarajevo.
- JOKSIMOVIĆ, D. (1970): *Beogradski mir*, Vojna enciklopedija, 1, 577.
- JOVOVIĆ, B. (1975): *Svištovski mir*, Vojna enciklopedija, 9, 468.
- KALEČEK, V. (1970): *Austro-turski ratovi*, Vojna enciklopedija, 1, 329-333.

- KAMBEROVIĆ, H. (1999): *Rasprave o bosanskim granicama 1946. godine*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, 28, 203-209.
- KLAIĆ, N. (1954): *Historijski atlas*, Učila, Zagreb.
- KLAIĆ, V. (1878): *Bosna. Podatci o zemljopisu i poviesti*, Matica hrvatska, Zagreb.
- KLEMENČIĆ, M. (1996a): *Granice između Hrvatske i BiH u području ličke Plješevice*, u: Spomenica Ljube Bobana, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, Zagreb, 397-405.
- KLEMENČIĆ, M. (1996b): *Bosna i Hercegovina*, Republika. II. Povijesni razvitak, Hrvatski leksikon, 1, 134-138.
- KOVAČEVIĆ, E. (1973): *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*, Svjetlost, Sarajevo.
- KOZLIČIĆ, M. (1990a): *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Književni krug, Split.
- KOZLIČIĆ, M. (1990b): *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolemeja*, Latina et Graeca, Zagreb.
- KOZLIČIĆ, M. (1995): *Monumenta cartographica maris Adriatici Croatici. Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, A. G. Matoš, Zagreb.
- KOZLIČIĆ, M. (2000): *The defensive system od Adriatic navigation*, *Histria Antiqua*, 6, 49-124.
- KOZLIČIĆ, M. (2003): *Regiones flumina Unnae et Sanae in veteribus tabulis geographicis. Unsko-sansko područje na starim geografskim kartama. (Izbor karata, planova i veduta u kontekstu historije Unsko-sanskog područja od kraja 15. do početka 18. stoljeća)*, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine - Arhiv Unsko-sanskog kantona, Sarajevo – Bihać.
- KOZLIČIĆ, M. (2006a): *Povijesni kontekst funkcioniranja istočnojadranskih luka kao poveznica kopnenih i pomorskih prometnih koridora*, u: Luke istočnog Jadrana, Pomorski muzej, Orebić, 11-22.
- KOZLIČIĆ, M. (2006b): *Istočni Jadran u djelu Beauteemps-Beaupréa. Eastern Adriatic in the Work of Beauteemps-Beaupré*, Hrvatski hidrografski institut, Split.
- KREŠEVLJAKOVIĆ, H. (1970): *Bihać*, Vojna enciklopedija, 1, 605-606.
- KREŠEVLJAKOVIĆ, H. (1980): *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo.
- KRETSCHMER, K. (1909): *Die italienische Portolane des Mittelalters*, Institut für Meereskunde und des Geographischen Instituts an der Universität Berlin, Berlin.
- KRUHEK, M., PAVLOVIĆ, A. (1991): *Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699) i Požarevačkog (1718) mira*, *Croatia Cristiana Periodica*, 28, 105-137.
- KRUHEK, M. (1979): *Karlovac. Postanak i razvoj tvrđave i grada: 1579.-1979.*, Povijesni muzej Hrvatske, Karlovac.
- KRUHEK, M. (1984): *Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI. i XVII. stoljeća*, u: Vojna krajina. Zbornik radova, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 216-257.
- KRUHEK, M. (1991): *Granice Hrvatskog Kraljevstva u međunarodnim državnim ugovorima. (Od mira na Žitvi 1606. do mira u Svištovu 1791.)*, Povijesni prilozi, 10, 37-79.
- KRUHEK, M. (1994): *Geostrateški položaj grada Karlovca i Karlovačkog pokuplja*, Zbornik Gradskog muzeja u Karlovcu, 3, 25-41.
- KRUHEK, M. (1995a): *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- KRUHEK, M. (1995b): *Karlovac. Utvrde, granice i ljudi*, Matica hrvatska, Karlovac.
- KRUHEK, M. (2002): *Cetin, Denkmal kroatischer Geschichte und der Fortifikationsbaukunst*, Povijesni prilozi, 22, 74-96.
- LAGO, L., ROSSIT, C. (1981): *Descriptio Histriae. La penisola istriana in alcuni momenti significativi della sua tradizione cartografica sino a tutto il secolo XVIII. Per una corologia storica*, Edizioni Lint, Trieste.
- LAGO, L. (1992): *Imago Mundi et Italiae. La versione del mondo e la scoperta dell'Italia nella cartografia antica (secoli X-XVI)*, 1-2, Edizioni Lint, Trieste.
- LAGO, L. (1996): *Stare karte Jadrana*, CASH, Pula.
- LOPAŠIĆ, R. (1890): *Bihać i Bihaćka krajina*, Matica hrvatska, Zagreb.

- LOVRIC, P. (1988): *Opća kartografija*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- LYNAM, E. (1953): *The Mapmaker's Art. Essays on the History of Maps*, Batchworth Press, London.
- MARDEŠIĆ, P., DUGAČKI, Z., MILOHNOJA, A. (1951): *Geografski atlas i statističko-geografski pregled svijeta*, Seljačka sloga, Zagreb.
- MARKOVIĆ, M. (1993): *Descriptio Croatiae*, Naprijed, Zagreb.
- MARKOVIĆ, M. (1998): *Descriptio Bosniae et Hercegovinae*, A. G. Matoš, Zagreb.
- MASLAK, N. (1998): *Ključ Bosne je Bihać. Historijska dokumentacija o Bihaću u Kartografskoj zbirci Krieger archiva u Beču od XVII do XIX vijeka*, Katalog izložbe, Muzej Unsko-sanskog kantona, Bihać.
- MILLER, K. (1896): *Kurze Erklärung der Weltkarte des Frauenklosters Ebstorf*, J. P. Bachem, Köln.
- MILLER, K. (1981): *Weltkarte des Arabers Idrisi vom Jahre 1154*, Brockhaus - Antiquarium, Stuttgart.
- MOAČANIN, N. (1996): *Bihać i osmanski obrambeni sustav na sjeverozapadu Bosanskog ejaleta 1592.-1711.*, u Spomenica Ljube Bobana, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, Zagreb, 105-111.
- MOAČANIN, N. (1999): *Turska Hrvatska. Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791. godine - preispitivanja*, Matica hrvatska, Zagreb.
- NORDENSKIÖLD, A. E. (1897): *Periplus. An Essay on the Early History of Charts and Sailing-Directions*, Nordstedt et Son, Stockholm.
- NOVAK, G. (1929): *Dubrovačka diplomacija na mirovnom kongresu u Požarevcu*, u: Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću (Šišićev zbornik), Tiskara C. Albrecht, Zagreb, 655-664.
- NOVLJANIN, O., HADŽINESIMOVIĆ, A. (1994): *Odbrana Bosne 1736-1739. Dvije bosanske kronike*, Islamska pedagoška akademija, Zenica.
- OBAD, S., DOKOZA, S., MARTINOVIĆ, S. (1999): *Južne granice Dalmacije*, Državni arhiv, Zadar.
- PALDUS, J. (1907): *Grenzkarte des Karlovitzer Friedens 1699*, Mitteilungen des k. k. Kriegsarchivs, 3, 24-46.
- PANDŽIĆ, A. (1987): *Stare karte i atlasi Povijesnog muzeja Hrvatske*, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb.
- PANDŽIĆ, A. (1988): *Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.
- PANDŽIĆ, A. (1992): *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. stoljeća*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.
- PAVLOVIĆ, D. (1901a): *Požarevački mir. I. dio*, Ljetopis Matice srpske, 207 (3), 26-47.
- PAVLOVIĆ, D. (1901b): *Požarevački mir. II. dio*, Ljetopis Matice srpske, 207 (4), 45-75.
- PELC, M. (1994): *Vijest - senzacija - propaganda: predstavljanje povijesnog događaja u doba ranog novog vijeka na primjeru bitke kod Siska*, u: Sisačka bitka 1593, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta, Institut za suvremenu povijest, Povijesni arhiv, Zagreb, Sisak, 163-186.
- PELIDIJA, E. (1989): *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699-1718*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- PELIDIJA, E. (1990): *O migracionim kretanjima stanovništva Bosanskog ejaleta u prvim decenijama XVIII stoljeća*, u: Migracije i Bosna i Hercegovina, Institut za istoriju, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 119-131.
- PELIDIJA, E. (1994): *Bosna i Hercegovina na kartama. O genezi bosanskohercegovačkih granica na povijesnim kartama*, Odjek, 46 (3).
- PETERCA, M. (1954): *Kartografske konstrukcije*, Vojnogeografski institut, Beograd.
- PETERCA, M. ET AL. (1974): *Kartografija*, Vojnogeografski institut, Beograd.
- RADOSAVLJEVIĆ, E. (1985): *Kartografski materijal o Bosni i Hercegovini u Ratnom arhivu u Beču*, Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 25, 73-79.
- ROKSANDIĆ, D. (1998): *Triplex confinium*, Ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta, 3, 157-174.
- ROŠKIEWICZ, J. (1868): *Studien über Bosnien und die Herzegovina*, F. A. Brockhaus, Leipzig, Wien.
- ROTHENBERG, G. E. (1960): *The Austrian military border in Croatia: 1522-1747*, The University of Illinois Press, Urbana.

- SAMBRAILO, B. (1959): *Izlaz Turske na Jadransko more u sklopu mletačke politike zaokruživanja Dubrovačke Republike*, Naše more, 1, 78-79.
- SAMBRAILO, B. (1966): *Izlaz Bosne na Jadran (Klek - Sutorina)*, Pomorski zbornik, 4, 403-418.
- SCHMIDT, R. (1932): *Pregled mapa, karata i planova Bečke Ratne arhive koji se odnose na Jugoslaviju*, (Strojopis - Typewriting), Beč.
- SLUKAN ALTIĆ, M. (2000): *Karte kao izvor za ekohistorijska istraživanja tromeđe. Uvod u istraživanje kartografskih izvora Triplex Confiniuma*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 32-33, 323-332.
- SLUKAN ALTIĆ, M. (2001): *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma*, Hrvatski državni arhiv, Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb.
- SLUKAN ALTIĆ, M. (2003): *Povijesna kartografija. Kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Meridijani, Zagreb.
- SPOMENICI (1884-1889): *Spomenici Hrvatske Krajine*, L. Hartman - Kugli & Deutsch, 1-3, Zagreb.
- SRKULJ, S., LUČIĆ, J. (1996): *Hrvatska povijest u dvadeset pet karata, Prošireno i dopunjeno izdanje Srkuljeva djela iz 1937. godine*, A. G. Matoš, Zagreb.
- SRKULJ, S. (1907): *Uređenje međa po Karlovačkom i Požarevačkom miru*, Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, 1907, 24-43.
- SRKULJ, S. (1937): *Hrvatska povijest u devetnaest karata*, St. Kugli, Zagreb.
- SUČESKA, A. (1984): *Prilike u Bosni prije i poslije osvajanja Sarajeva od strane princa Eugena Savojskog. (Prema domaćim i osmanskoturskim izvorima)*, Prilozi Istituta za istoriju u Sarajevu, 20, 143-149.
- ŠABANOVIĆ, H. (1982a): *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo.
- ŠABANOVIĆ, H. (1982b): *Bosanski pašaluk (beglerbegluk ili ejalet)*, Enciklopedija Jugoslavije, 2, 101-103.
- ŠEHIĆ, Z., TEPIĆ, I. (2002): *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim kartama*, Sejtarija, Sarajevo.
- ŠENOVA, M. (1922): *Geografski atlas*, St. Kugli – Knjižara Kraljevskoga sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb.
- ŠIDAK, J. (1980): *Berlinski kongres*, Enciklopedija Jugoslavije, 1, 605-606.
- ŠIČIĆ, F. (1938): *Kako je došlo do okupacije a onda do aneksije Bosne i Hercegovine (1878 odnosno 1908.). Diplomatska strana njihova o šezdeset i tridesetgodišnjici događaja*, St. Kugli, Zagreb.
- ŠKRIVANIĆ, G. A. (1975): *Jugoslovenske zemlje na Pojtingerovoj tabli*, u: Monumenta cartographica Jugoslaviae, Istorijski institut, Beograd, 1, 33-60.
- ŠKRIVANIĆ, G. A. (1979a): *Idrisijevi podaci o jugoslovenskim zemljama*, u: Monumenta cartographica Jugoslaviae, Istorijski institut, Beograd, 2, 11-23.
- ŠKRIVANIĆ, G. A. (1979b): *Podaci o jugoslovenskim zemljama na karti fra-Maura Il mappamondo (1459)*, u: Monumenta cartographica Jugoslaviae, Istorijski institut, Beograd, 2, 27-32.
- THOEMMEL, G. (1867): *Geschichtliche, politische und topografisch-statistische Beschreibung Vilajet Bosnien das ist das eigentliche Bosnien, nebst türkisch Croatien, der Hercegovina und Rascien*, Verlag von Albert A. Wenedikt, Wien.
- TOBNER, F. (1994): *Redaktionen auf die Schlacht bei Sisak im Spiegel der Deutschsprachen Neuen Zeitungen*, u: Sisačka bitka 1593, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta, Institut za suvremenu povijest, Povijesni arhiv, Zagreb, Sisak, 187-196.
- TOMOVIĆ, G. (1979): *Jugoslovenske zemlje na srednjovekovnim pomorskim kartama*, u: Monumenta cartographica Jugoslaviae, Istorijski institut, Beograd, 2, 35-64.
- VALENTIĆ, M. (1994): *Hrvati u stogodišnjem ratu 1493-1593*, u: Sisačka bitka 1593, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta, Institut za suvremenu povijest, Povijesni arhiv, Zagreb, Sisak, 19-31.
- VALVASOR, J. W. (1879): *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Rudolfswerth - J. Krajec, Ljubljana.
- VEGO, M. (1957): *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo.
- VEGO, M. (1968): *Historijska karta srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo.
- ZELENIKA, A. (1982): *Historijska dokumentacija o Banjaluci u kartografskoj zbirci Kriegsarchiva u Beču*, Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 22, 27-31.

